

EGYETEMI BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

ÖNISMERET ÉS PÁLYAVÁLASZTÁS SERDÜLŐKORBAN

DEBREY ATTILA

SZEGED

1993

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	
1. A témaválasztás indoklása	
2. A vizsgálat feladatai és módszerei	
II. A TÉMA ELMÉLETI ALAPJAI.....	14
1. A személyiségelv és a pályaválasztás problémája	
2. Az önismeret, az énkép és a vele kapcsolatos fogalmak	
III. AZ ÖNISMERET PSZICHOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGAI.....	39
1. A vizsgált minta fontosabb jellemzői	
2. A tanulói önértékelések önismereti mutatói	
3. Az ideális és a reális én összehasonlító adatai	
4. A tanuló énképe és a szociális énkép kapcsolata	
IV. A PÁLYAVÁLASZTÁS ÖNISMERETI TÉNYEZŐI.....	142
1. Az önismeret és a pályaválasztási döntés érlelődésének tudatossága	
2. A pályaválasztás önismereti előfeltételei	
V. ÖSSZEGZÉS, TOVÁBBI FELADATOK.....	167
VI. MELLÉKLETEK.....	175
VII. IRODALOMJEGYZÉK.....	220

I. BEVEZETÉS

1. A témaválasztás indoklása

A felnövekvő nemzedék jól megoldott pályaválasztása egyik legfontosabb feltétele társadalmi beilleszkedésének és emberi boldogulásának. Az egyes fiatalok a pályaválasztáson keresztül válnak a társadalmi munkamegosztás részeseivé, s foglalják el felkészültségük, személyi kvalitásuk alapján helyüket a közösségben.

A helyes döntés az egyéni adottságok, indítékok és elgondolások, valamint az objektív tényezők - a választható lehetőségek és a pályakövetelmények - optimális összeegyeztetése alapján jön létre. Ennek egyik fontos pszichológiai feltétele a pályaválasztó tanulók reális önismerete, amely az ember - pályamegfelelés jelentős meghatározó tényezője.

Az önismeret alapproblémája az, hogy a pályaválasztó egyén saját személyi tulajdonságaival, képességeivel legyen tisztában. Ez a pályaválasztás egyik legfontosabb tényezője, amely sokszor indokolatlanul kerül háttérbe, mivel rendszerint csak a megfelelő pályaismeret megnevezéséről történik gondoskodás. Ahhoz, hogy a pályaválasztás megalapozott legyen és biztosítsa az alkotó beválás lehetőségét - reális önismeret szükséges. Ennek a fejlesztése fontos követelmény az iskolával szemben. Alapvető feladata a személyiségfejlesztés szerves részeként az éntudat, az azonosságtudat kialakításában az önismeret, a tudatos fegyelem és az akarati-erkölcsi jellemvonások megalapozása.

Lényeges az emberi önérték kibontakoztatása, hogy a történelmileg-társadalmilag adott feltételek között az egyén élete a legteljesebb legyen, otthon érezze magát az őt körülvevő világban. Mindezeknek a feladatoknak bármely intézmény csak akkor tud megfelelni, ha találkozik egymással a fiatalok pályaválasztási szándéka és a társadalom által nyújtott továbbtanulási- és munkalehetőség.

A pályaválasztás az ember életének az egyik legjelentősebb, legmesszebbre ható mozzanata. Ezért az egyén adottságait lehetőség szerint összhangba kell hozni pálya követelményeivel. Ennek fontos pszichológiai feltétele a tanuló reális önismertének fejlesztése, amelyet sokszor a szülők, a pedagógusok nem a jelentőségének megfelelő feladatként értékelnek. Ismeretes, hogy a fiatal pályaválasztását a tanuló egyéni hajlama és adottsága mellett a család és környezet hatása nagymértékben befolyásolja. A pályaválasztás pedagógiai irányítása mindig fontos szülői és nevelői feladatnak számított, mivel a körületekintő és helyes választás nem csupán a tanuló szempontjából sorsdöntő, hanem az iskolai munkát is sokféleképpen befolyásolja (Kelemen, 1981). Ez nem egyedüli előfeltétele, hanem a legfontosabb tényezője a pályaválasztás rendszerének. E tényezők szerepének feltárása és a pályaválasztási döntés folyamatában való felhasználása társadalmilag is igen fontos.

A pályaválasztási döntés rendkívüli esemény a fiatalok életében, hiszen célja szerint olyan mozzanat, amely a felnövekvő nemzedék egész életére kihat. A döntés nem egyszeri esemény, hanem folyamat. A döntést hosszabb-rövidebb pályaorientáció előzi meg. Ez az időszak részben spontán is lehet, de törekvé-

sünk az, hogy benne lehetőleg a tudatos elemek erősödjenek és a döntés minél megalapozottabb legyen. A pályaválasztás előtt álló tanulót legkülönbözőbb hatások érik, döntését a legkülönbözőbb ingerek alakítják. E hatások működése széles társadalmi szintéren zajlik. A társadalmi szintér egyes tényezői (szülők, barátok, ismerősök, stb.) igen kevés - és gyakorta hiányos - pályaválasztási ismeretekkel rendelkeznek. Befolyásoló szerepük viszont olyan mértékű, hogy azt e kérdésekkel foglalkozó hivatásos szakemberek alig képesek ellensúlyozni.

A pályaorientációs problémák sokrétűsége és ellentmondásossága a pálya eléréséhez vezető út folyamatában mutatható ki. Egész sor objektív és szubjektív motívum árnyalja, s nem ritkán bonyolítja ezt a folyamatot.

Az objektív és szubjektív tényezők kölcsönhatása sokféle módon érvényesül a gyakorlatban. ami a legfontosabb: nem lenne helyes egyik vagy a másik oldal szerepének abszolutizálása. Egyetértünk azzal a megközelítéssel, hogy: "A pályaválasztás folyamata... társadalmilag determinált, mert része annak a szocializációs folyamatnak, amely közben az ifjak elsajátítják a társadalom által felhalmozott ismereteket és tapasztalatokat. Megismerik a pályaválasztási lehetőségeket, valamint a saját adottságaikat, képességeiket. A pályaválasztási lehetőség voltaképpen készen talált valóság, objektív és anyagi tény" (Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, 1970). Az orientálódást és a tényleges választást a társadalmi determinánsok mellett individuális pszichés tényezők közvetítik és befolyásolják.

Témánk szempontjából e tényezők közül különösen figyelmet érdemel a fiatalok önismeretének, énképének, pályaképének be-

folyásoló szerepe a pályaválasztási döntés előkészítésében. Fokozott jelentőségű ez a probléma a serdülőkori fejlődésben, amely az "önismereti érzékenység" (Mérei, 1989) következtében a pályaválasztás szempontjából is sajátos megközelítést igényel. Ennek fontosságára több szerző elméleti és empirikus vizsgálata hívja fel a figyelmet: Rókusfalvy (1966), Harsányi és G. Donáth (1966), Jakabné (1974), Mohás (1978), Kiss (1978), Dancs (1980), Rajnai (1980), Jekkelné (1980), Bácskai (1981), Sarlós (1985), Kovács (1990), Kürtiné-Martonné (1990), Gyífkó (1991).

A szakirodalmi források tanúsága szerint az önértékelés és pályaválasztás kapcsolatának kérdése, összetettsége miatt többféle megközelítést igényel, s ebből következően jelentős tartalmi differenciálódást feltételez. Közös vonásként szükséges megemlíteni azt, hogy mindegyik szerző kiemeli az önértékelésnek mint személyiségtényezőnek a szerepét és orientáló jelentőségét a pályaválasztás folyamatában. Jakabné (1974) megállapítása szerint: "Az önismeret a tanulók személyiségfejlődése és a pályaválasztás szempontjából jelentős tényező, megismerése elengedhetetlen feltétele a megfelelő iskolai pályaválasztási munkának." Következésképpen gondoskodni kell arról, hogy mire elérkezik a pályaválasztási döntés időszaka "a fiatalok széleskörű pályaismeret és alapos önismeret birtokában legyenek" (Ritoókné, 1984).

A pályaismeret és önismeret kölcsönhatásának és szerves egységében történő működésének gyakorlati jelentőségét meggyőzően hangsúlyozza Szilágyi és Völgyesy (1979) a pályaválasztási döntéselőkészítés pszichológiai és pedagógiai lehetőségeit elemző

munkájában: "Az egyes pályákat követelmények jellemzik, amelyeknek ismerete feltételezi a pályaválasztó egyéni tulajdonságainak a beválásban játszott meghatározó szerepét." A pályaválasztó egyén személyes kvalitásai megismerése pedig a szerzők véleménye szerint akkor segíti elő a megalapozott elhatározást, ha olyan pályaorientációs tevékenység előzi meg, ... amely valószínűsíti annak a pályának a választását, amelyik a pályát választó személy egyéni tulajdonságainak a legjobban megfelel és amelyik ezek közül az egyén számára legelfogadhatóbb társadalmi értékkel rendelkezik." (I.m.).

Ebben az összefüggésben a reális döntéshez nem elégséges az egyéni tulajdonságok és pályakövetelmények "megfelelése". A pályaválasztás ugyanis szelektív tevékenység, s "értékorientációs" (Duró, 1980) vonzata miatt optimális esetben az egyén a számára "legelfogadhatóbb társadalmi értékű" lehetőség mellett fog dönteni.

Mindezen pszichológiai szempontokra tekintettel Csirszka (1966) meghatározása szerint a helyes pályaválasztás feltétele a megfelelő pályaismeret és önismeret, a pályaválasztási érettség, valamint a társadalom igényeinek figyelembe vétele.

A fentiekből következően az önismeret nem elszigetelten, s egyetlen tényezőként működik, hanem több pszichológiai feltétellel kölcsönhatásban érvényesül a pályaválasztásra történő felkészítés többéves folyamatában. Ebben a minőségében mégis egyik kiindulópontja a pályaválasztási érettség kialakítására irányuló pedagógiai tevékenységnek iskoláinkban. Ezért különösen fontosnak tartjuk a Nemzeti Alaptanterv (1992) tervezetében megfoglalmazott állásfoglalást és egyben feladatmegjelölést, amely szerint a dokumentumban meghatározott közös ér-

tékek, az elvárt és elérhető közös ismeretek, képességek, készségek mellett "a tanulóknak szükségük van az érdeklődésüknek, adottságaiknak és pályaválasztási irányultságaiknak megfelelő sajátos képzésre is" (I.m.). A személyi adottságok és a pályaválasztási orientációk illetően kapcsolatának kialakítása minden részletében átgondolt nevelői irányítást és maximális tanulói öntevékenységet, önfejlesztő aktivitást igényel. Az önismeret terén már elemi szinten követelmény az, hogy a tanuló: "Ismerje önmaga értékes vonásait és gyengéit, tudja, hogy az ember képességei, tulajdonságai fejleszthetők" (I.m.). Alapszinten már magasabb elvárásszint fogalmazódik meg: "Értse, hogy az embereknek különböző választási lehetőségei vannak egy-egy helyzetben, de lehetőségeik nem korlátlanok" (I.m.). Ez a pályaválasztási helyzetre is vonatkozik, amelynek optimális megoldása feltételezi a személyiség megfelelő fejlettségét.

Ebből következően követelmény, hogy az iskolában a tanítási-tanulási folyamat középpontjában a személyiség alakítása álljon: a tanítási, tanulási folyamat személyiségfejlesztő hatása elválaszthatatlan a képességek tudatos, tervszerű, sokoldalú kibontakoztatásától. A személyiség csakis a megfelelő tevékenység által fejleszthető.

A pályaválasztás integráns része az életpálya alakulásának. Ez a folyamat magában foglalja a pályaválasztási érettség kialakítását, a döntést, a szakmai felkészülést, a munkahelyi beilleszkedést és a beválást. Az általános és a középiskola feladata, hogy tanulóinál elősegítse a pályaválasztási érettség kialakulását, s ennek alapján a helyes döntés meghozatalát. A pályaválasztási érettséget Rókusfalvy (1969) a következőkép-

pen határozza meg: "A tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapota, mely egyrészt lehetővé teszi az elhelyezkedési lehetőségeknek és a személyiségnek megfelelő pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést." Ezen tartalmi ismérvek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, s kölcsönösen feltételezik egymást. A személyiségnek megfelelő "adekvát" pályaválasztás magában foglalja az önismeret integráló szerepét a fejlettségi állapot kialakulásában.

A pályaválasztási érettség többéves fejlődési folyamat eredménye. A pályaválasztási érettségre nevelés egyénekre lebontott differenciált megközelítést igényel, amely a fejlesztési feladatok egész komplexumát foglalja magában. E feladatokat Ritoókné (1984) a következőkben foglalja össze: a tanulók megismerése, személyiségének és önismeretének fejlesztése, a pályaismeret szélesítése, a pályaelképzelés alakítása, koordinálás a különböző nevelési tényezőkkel. A pályaválasztás önismereti feltételeinek kialakítása ebben a feladatcsoportban is kiemelt helyen szerepel. Rajnai (1980) szerint: "Az egyéni mérlegelést és döntést előkészítő pedagógiai feladatok középpontjában a tanulók pályaismeretének és önismeretének fejlesztése áll."

A téma fontossága - s talán növekvő jelentősége - ellenére sem lehetünk elégedettek az eredményességgel, mivel a szakirodalmi források és a gyakorlati tapasztalatok egyaránt felhívják a figyelmet a megoldandó problémákra. A pályaválasztás mai gyakorlatának "leginkább szembetűnő negatív vonása kétségekívül az, hogy a tanulóifjúság túlnyomó többsége lényegében

felkészületlenül érkezik el a személyes életút nagy fontossággal bíró döntési aktusához, - a pályaválasztáshoz" (Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, 1970). Ez még napjainkban is probléma.

A javuló tendenciák mellett más szerzők is jeleznek ellentmondásokat, fejlődésbeli hiányosságokat (Rókusfalvy, 1966; Jakabné, 1974; Rajnai, 1980; Kürtiné-Martonné, 1990), amelyek különösen témánk vonatkozásában érdemelnek figyelmet.

Vizsgálták az önismeret, az önértékelés, a pályaismeret szintjét, s ezek összefüggéseit. Megállapították, hogy a 14 évesek mintegy fele rendelkezik a pályaismerettel összehangolt megfelelő önismerettel. Az alacsony szintű, labilis önismeret késlelteti, akadályozza a pályaválasztási érettség kialakulását, nehezíti a helyes pályaválasztást. A 14 évesek pályaválasztási érettsége csak részleges. A pályaismeretre, az önismeretre és önértékelésre vonatkozó problémákat a szerzők a fejlődéslélektani törvényszerűségekkel indolják. Rámutatnak arra, hogy az önismeretet is magában foglaló pályaválasztási érettségre neveléstől akkor várhatunk biztató eredményt, ha már az általános iskola ötödik osztályától kezdve folyamatosan és tervszerűen végezzük a szülőkkel együttműködve.

Teljes mértékben egyetértünk azzal, hogy ha a pályaválasztásra való felkészítésben a pedagógusok feladatuknak tekintik a tanulók önismeretének, önértékelésének fejlesztését, akkor - más tényezők mellett - "... a szülői segítség e téren is fokozottan szükséges" (Radnai, 1980). Ebben a segítségnyújtásban a szülő - a családi együttlét legkülönbözőbb területein - felhasználhatja a gyermek "önmagát elemző szándékát", amely kitűnő természetes alkalmakat kínál pozitív, kevésbé előnyös, sőt gyengébben fejlett adottságainak, hajlamainak, képességeinek

felismeréséhez és trenirozásához. Ezzel összefüggésben - különösen serdülőkorban - egyre fontosabbá válik az önállósodó egyén számára a különböző pályák, foglalkozások megítélése, a munkaszokások és a munkával kapcsolatos jellemtulajdonságok kialakítása. Ehhez pedig "...viszonyítási keretekre, azonosítási modellekre van szükség, a kéznél lévő viszonyítási mérce mindig elsősorban a szülők foglalkozása, munkaszokásai, munkára vonatkozó nézetei" (Dancs, 1980).

Következésképpen a család szocializáló hatása a pályaválasztási orientáció és elhatározás szempontjából is elsődleges pszichológiai tényezőként vehető figyelembe. A családi környezet társaslélektani közege, kötődési kapcsolatainak kölcsönössége, s nem utolsó sorban egész pszichés atmoszférája sokféle módon inspirálja a társadalmi beilleszkedésre való felkészülést. E szocializációs folyamatban " ... az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és az elvárt viselkedési módokat (Bagdy, 1977).

Ez a tanulási folyamat azonban egyénileg változó differenciáltsággal valósul meg, s életkori megközelítésben sem tekinthető problémamentesnek. Az önismeret és a pályaválasztásra való felkészülés kapcsolatának alakulását különösen árnyalják a személyiség serdülőkori változásai. Joggal utal erre Csirszka (1966) azon megállapítása, hogy : "A pubertás viharos zónája az életpálya előkészítése szempontjából ugyancsak kritikus és egyben döntő szakasz." A pedagógiai tapasztalat szerint a kritikus jelleg egyik sajátos megjelenési formája az önismerteti bizonytalanság és a pályaaorientáció irányának ellentmondásos viszonyából keletkezik. Ennek feloldása a pályáранеvelő

tevékenység fontos feladata iskoláinkban.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a serdülőkori önismeret és pályaválasztás kérdéseinek vizsgálata és monografikus feldolgozása időszerű és fontos neveléslélektani és gyakorlati probléma. Különösen aktuálissá tesz az a körülmény, hogy a vonatkozó szakirodalom eddig leginkább a pályaismeret (ismertetés) kérdéseit állította előtérbe, melynek fontossága aligha vitatható. A pályaválasztás önismereti feltételeinek tanulmányozása, s méginkább fejlesztésének problémái viszonylag a kevésbé vizsgált kérdésekhez tartozik. A serdülőkori fejlődés ellentmondásos jellegének általános tendenciái mellett nem eléggé vizsgálták eddig az önismereti jellemzők jelentőségét és pszichológiai hatását.

Témaválasztásunkat a fentebb vázolt körülmények indokolják, amely az iskolai oktatás-nevelés, személyiségformálás új utakat kereső átalakulásának időszakában szándéka szerint a pályára felkészítő tevékenység eredményesebb végzéséhez kíván hozzájárulni.

2. A vizsgálat feladatai és módszerei

A pályaválasztás önismereti feltételeinek vizsgálata serdülőkorban eléggé széles problémakört foglal magában, melynek valamennyi pszichológiai összefüggését aligha lehetséges adott keretek között teljességre törekvően feldolgozni. Kutatómunkánkban többoldalú megközelítésre törekszünk, s ugyanakkor szükségesnek tartjuk a vizsgálat kereteinek pontosabb meghatározását.

Alapkérdés számunkra annak a kérdésnek a megválaszolása, ho-

gyan érvényesül az önértékelés és pályaválasztás kölcsönhatása a serdülőkori személyiségfejlődésben. E kérdésre adandó válaszhoz vizsgálatunk során a következő kutatási feladatokra összpontosítunk:

a/ A téma elméleti alapjainak áttekintése.

Fontosnak ítéljük azon leglényegesebb kérdések összefoglaló áttekintését, amelyek a téma elméleti alapvetését jelentik és orientáló támpontul szolgálnak a vizsgálat menetében. Főleg a személyiségelv szerepét hangsúlyozzuk a pályaválasztásra való felkészítés folyamatában, s ezzel összefüggésben az önismeret, az énkép,énazonosság fogalmi kereteit kívánjuk vázolni.

b/ Az önismeret pszichológiai összetevőinek és sajátosságainak feltárása.

Ezzel összefüggésben vizsgálni kívánjuk a tanulói önjellemzések önismereti mutatóit a kognitív, az emociális-akarati és viselkedési szférájában, figyelemmel a tanulmányi munka és társas magatartás jellemzőire. Elvégezzük a reális és ideális énkép összehasonlítását. Vizsgáljuk a tanuló énképe és a szociális énkép egymáshoz való viszonyát.

c/ A pályaválasztás önismereti tényezőinek elemzése.

Tanulmányozni kívánjuk az önismeret pályaorientáló hatását a serdülők életterének alakulásában. Vizsgáljuk a pályaválasztás tudatosságának mutatóit és problematikus megnyilvánulási formáit. Összehasonlító elemzés segítségével értékeljük a pályaválasztás önismereti feltételeit, s vázoljuk a fejlesztés lehetséges módozatait.

A tervbevetett kutatási feladatok szervesen kapcsolódnak egymáshoz, amelyet kiinduló munkahipotéziseink is jeleznek:

a/ A serdülők önértékelésének tartalmi összetevői az önismeret fejlettségének mutatói.

b/ A közvetlen normális környezet (család, kortárscsoport) az önismereti tudatosság és a pályaválasztási irányulás alakulásában meghatározó tényezője.

c/ Az önismeret és a pályaválasztás kapcsolata differenciáltan érvényesülő kölcsönhatásként működik.

d/ A tudatos nevelői irányítással fejleszthető önismeret a reális pályaválasztás kialakulásának egyik fontos pszichológiai feltétele.

A téma kidolgozásához a következő vizsgálati módszereket alkalmazzuk:

a/ Dokumentumok elemzése, amely kiterjed az iskolai nevelési tervekre, valamint a tanulókról készített nevelői személyiség-jellemzésekre.

b/ Tematikus megfigyelés a tanulók magatartásának, teljesítményének, személyközi kapcsolatrendszerének megismerése céljából (személyesen és az osztályfőnökök közreműködésével).

c/ Pályaválasztási kérdőív (a főbb területek feltárása).

d/ Tanulói önjellemzés ("Ilyen vagyok" c. fogalmazás).

e/ Önértékelés tulajdonságlistával és osztályfőnöki értékelés skálatechnika segítségével.

f/ Egyéni és csoportos beszélgetés (interjú) a téma egyes részletkérdéseiről.

g/ Személyes (12 évi) pedagógiai tapasztalat felhasználása (a vizsgált 8. osztályokban 5. osztálytól 4 éven át szaktanári működés és részvétel a pályára felkészítő iskolai program teljesítésében).

E módszerek alkalmazása során arra törekedtünk, hogy az adatgyűjtés folyamatossága mellett a különböző vizsgálati eljárások kiegészítsék és kontrollálják egymást. Az elemző feldolgozást osztályonkénti bontásban és vizsgálati területenként végezzük, ami összehasonlítási alapot ad a négy azonos korú tanulócsoport önismereti fejlettségének és pályaválasztási elképzeléseinek megismeréséhez.

II. A TÉMA ELMÉLETI ALAPJAI

1. A személyiségelv és a pályaválasztás problémája

A pályaválasztás alapvető pszichológiai tényezői közül egyre határozottabban előtérbe kerül a személyiség problémája. Ez összefügg azzal a felismeréssel, hogy az ember - pálya kölcsönös viszonyában a megfelelés (vagy ennek legalábbis optimális megközelítése) fontos kérdés mind az egyén, mind a társadalom számára. Minél teljesebb a pálya és a személyiség mélyebb rétegeinek megfelelése, annál nagyobb az eredményes pályamegvalósítás esélye: "Minél harmónikusabban találkozik egymással a fiatalok pályaválasztási szándéka és a társadalom által nyújtott továbbtanulási és munkalehetőség, annál kedvezőbb a fiatalok találkozása az élettel" (Timár, 1967).

Az ember - pálya megfelelés azonban nem valamiféle egysíkú mechanikus "egybeesést" jelent, hanem többdimenziós megközelítést igénylő problémaként értelmezendő. A személyiségstruktúra és a pályaprofil kapcsolatának kérdésében két végletes álláspont alakult ki. Sarlós (1985) szerint az egyik úgy véli, hogy minden ember alkalmas bármely pályára, mivel a személyiség plaszticitása következtében formálható, s szocializációtól függ kiből mi válik. Ezzel ellentétben a genetikai tényezők szerepét hangsúlyozó álláspont abból indult ki, hogy kialakulása után az egyén személyiségstruktúrája változatlan, s mind-egyiknek egy konkrét pálya felel meg és a tanácsadás feladata az erre való irányítás elősegítése. A mai pályalélektani felfogás valahol a két szélsőség között helyezhető el: "Teljes-séggel elveti az "egy ember-egy pálya" illeszkedés gondolatát;

azt vallja, hogy egy-egy ember (egy-egy személyiségstruktúra) pályák egész sorát művelheti; egy-egy pályán viszont sokféle személyiségű ember működhet eredményesen. Emellett azt hangsúlyozza, hogy az idők során a pályák is, az emberek is változnak, átalakulnak; statikus összeillesztésről már csak ezért sem lehet szó". (I.m.).

A pályaválasztás gyakorlatának tanúsága szerint egydimenziós megfelelés nem lehetséges mivel az egyénnek elemi szükséglete többirányú képességeinek működtetése, s a pályatevékenységben történő fejlesztése. Mégis előfordul, hogy a pályorientáció vagy akár az alkalmassági szelekció túlzottan előtérbe helyezi valamelyik szempontot (többnyire a képességet). A klasszikus orientációs modellnek e törekvése egyoldalúsága miatt vitatható, de ez nem jelenti a képességek pályaválasztási jelentőségének tagolását. Huteau (1985) rámutat arra, hogy az egyén orientációját alakítják a családi stratégiák, gazdasági és oktatáspolitikai tényezők és személyi determinánsok. Ezen utóbbi pszichológiai faktorok, egyéni "karakterisztikumok előterében készségek és képességek vannak, amelyek egyébként nem feltétlenül jelzik előre a későbbi szakmai elégedettséget és hatékonyságot". (I.m.).

Természetesen egyetértünk azzal, hogy a képesség nem egyedi determinánsa a helyes pályaválasztásnak, de az egyéni pszichikus jellemzőkkel együtt nélkülözhetetlen komponensként épül be a személyiség dinamikus szerkezetébe. Rubinstein (1964) a személyiség pszichikus arculatának jellemzésénél három kérdés megválaszolását tartja fontosnak: Mit akar, mi vonzza, mire törekszik? Ez a válasz irányultságára, beállítódására, szükségleteire, érdekeire és eszméire vonatkozóan ad tájékoz-

tatást. Ebből természetsszerűleg következik a második kérdés: mire képes? Ez adottságairól, képességeiről, tehetségéről informál, azaz arról, hogy irányultságából, eszméiből mit képes megvalósítani. Ennek alapján megtudható, hogy valójában mi ő: "tendenciáiból és beállítódásaiból mi vált húsává és vérévé, mi vált személyiségének magjává". (I.m.).

A személyiség pszichikus szerkezetének e három funkcionális működés köré csoportosítása egyik olyan lehetséges megközelítés, amely a pályalélektan szempontjából elsősorban azért érdemel figyelmet, mert a személyiség megismerését és értelmezését egymástól különböző, ugyanakkor mégis dinamikus kölcsönhatásban lévő tulajdonságegyüttesek szerveződésekként fogja fel.

A strukturális szerveződés kérdése elválaszthatatlanul összefügg a személyiség értelmezésének sokat vitatott kérdésével, amely napjainkig nem vezetett valamiféle egységes álláspont kialakulásához. A megközelítések és meghatározások sokféleségének okát Peck és Whitlow (1983) meggyőzően magyarázza azzal: "hogy az emberi viselkedés hihetetlenül összetett, s nem csak egy tényező, de még csak nem is a tényezők egy halmaza determinálja, hanem hatalmas számú, különböző szintű meghatározó tényező létezik."

A fentiekből következően ezúttal nem feladatunk e sokféleség áttekintése és értékelése, de jelezni szeretnénk, hogy a fejlődő személyiség ezen összetettsége a pályaválasztás területén is reális problémaként jelentkezik. Ebben az összefüggésben a személyiség nemcsak elméleti megközelítés kérdése, hanem sokrétűen kapcsolódik az operatív munka valamennyi részletéhez. Ezért nem lehet számunkra közömbös, hogy milyen személyiségi nézőpontból közelítünk a gyakorlati feladatok megoldásához.

Ennek eldöntése azért sem egyszerű, mert - több szerző szerint - csak néhány olyan általános tétel ismeretes a személyiség pszichológiai értelmezéséről, amelyet több-kevesebb módosítással a legtöbb kutató elfogad. Leontyev (1979) e tételek egyikeként említi azt, hogy "a személyiség valamilyen megismételhetetlen egység, valamilyen totalitás." A másik tétel arra vonatkozik, hogy "a személyiség tölti be a pszichikus folyamatokat irányító legmagasabb integráló fórum szerepét" (I.m.). Mind a "totalitás", mind az integráló szerep vitathatatlanul fontos ismérve a személyiség pszichológiai értelmezésének. Ilyen általánosan elfogadottnak ítélt ("közmegegyezéses") jellemzők közül Peck és Whitlow (1983) a következőkről tesz említést: a/ sokak szerint a személyiség fogalma összefügg azzal, amit az emberek tesznek vagy átélnek, b/ gyakori feltevés szerint a személyiség "entitás": vagyis reálisan létezik, nem csupán az emberi viselkedés jelölésére alkalmazott "rövidítés", c/ más elgondolás szerint a személyiség rögzített és állandó, pontosabban kifejezve: létezik egy viszonylag kevésbé változó "mag", és csak a felszíni sajátosságon módosíthatók, d/ sokan hangsúlyozzák ismérvként azon szituáció szabályozó szerepét, amelyben a személyiség megnyilvánul.

A személyiség pszichológiai értelmezésének ezen kiemelt ismérvei megerősítik azt, hogy igen bonyolult jelenséggel van dolgunk, s ez a körülmény jelentős mértékben megnehezíti a tömörségre törekvő definiálást. Ennek ellenére a legtöbb személyiségkutató törekszik saját fogalom-meghatározásának kialakítására. A különböző elméleti megfontolásból kiinduló személyiség-meghatározásokról több szerzőnél találunk értékelő ismer-

tetést, s ezért ezekkel itt most nem kívánunk foglalkozni (Allport, 1980; Horváth, 1978; Peck - Whitlow, 1983), mert meghaladná munkánk kereteit. Egyetértünk a személyiségdefiníciókkal kapcsolatban leggyakrabban felmerülő jogos, kifogásokkal, ellenvetésekkel: egyesek túlságosan általános kereteket jelölnek meg, mások pedig igen leszűkítik a személyiség értelmezését. A tapasztalható két véglet elkerülése céljából fontos lenne olyan "integrációs csomópont" megtalálása, amelyben tükröződik az a felismerés, hogy a személyiségvizsgálat és a gyakorlati emberismeret és személyiségfejlesztés számára "rendszerint csak azok a viselkedésformák érdekesek, amelyek jellemzőek a személyre (vagyis megkülönböztetik őt más emberektől), továbbá többféle helyzetben is megnyilvánulnak, s tartósan jellemzőek rájuk" (Peck-Whitlow, 1983).

A pályaválasztás elmélete és gyakorlata számára (különös tekintettel az ember-pálya kölcsönhatás modelljére) nélkülözhetetlen a személyiségelv érvényesítéséhez olyan "integrációs csomópont" létezése, amely egyesíti magában a humán pszichikus működés jellemző sajátosságainak szervezett egységét, dinamikus strukturálódását, s a környezet iránti nyitottságát. Ebben az összefüggésben fontos összetevőnek minősül a fejlődést ösztönző cselekvő aktivitás. Ilyen megközelítésben figyelmet érdemel a Rókusfalvy (1986) által javasolt modell: "...a személyiség az egyén valamennyi fiziológiai és pszichológiai funkciójának és állapotának adott szerkezetben működő olyan rendszere, amely célszerű működése által a környezettel állandó kölcsönhatásban van, ahhoz alkalmazkodni és azt alakítani képes." Ebben a minőségében a személyiség az emberre vonatkozó legáltalánosabb fogalom, melynek legfőbb jellemző vonása "a

szerkezeti és működésbeli tagoltság és egység" (I.m.).

A személyiség értelmezésének idézett modellje a pályaválasztási munkában egyik lehetséges konstruktív megközelítési irány, amely a pszichikus tényezők egészes, rendszerjelle-gű működésére összpontosít. Ezáltal - a gyakorta kísértő egy-oldalú, s valamilyen elszigetelt funkcióra irányuló megismerés helyett - a pszichikus tényezők kölcsönhatásban működő össze-rendezett stuktúrájának domináló szerepére hívja fel a figyel-met, s ily módon az egész személyiség tanulmányozására inspirál. Ezt különösen azért tartjuk fontosnak, mert a pályaválasztási döntés (az ember-pálya megfelelés optimális előkészítése) cél-tudatossága, pszichológiai megalapozottsága nem egymástól el-szigetelt, s nem ritkán ellentmondó részleges tulajdonságok működésének, hanem "az egész személyiség funkciójának tekint-hető" (Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, 1970). Megítélésünk sze-rint ez a megközelítés lehet a személyiségeelv érvényesítésének egyik legfontosabb kiindulópontja a pályaaorientáció, a pályá-ra nevelés iskolai folyamatának.

Ebben az összefüggésben fontosnak véljük a személyiség egész-leges funkcionális működésének rendszerként való felfogását, amely differenciáltan tárja fel a sokrétű pszichikus összetevők kapcsolódási irányait. Jogosnak tartjuk Allport (1980) észrevételét arra vonatkozóan, hogy az így felfogott rendszer nem tökéletes: magában foglal különböző jellegű rendezettséget és rendezetlenséget, funkcióteljesítést éppenúgy, mint működés-beli elégtelenséget. Ennek ellenére "elég jól van megszerkeszt-ve ahhoz, hogy rendszernek minősítsük - rendszeresen ez esetben mindössze kölcsönös egymásra hatásban lévő elemek komplexusát értjük." (I.m.).

E gondolatmenet szerint megkülönböztetünk zárt és nyílt rendszert. A zárt rendszer határai nem áteresztőek, rajtuk keresztül semmiféle anyagi energia vagy információáramlás nem lehetséges. A személyiségelméletek közül egyik sem vonatkoztatja ezt a felfogást az emberre. Valamennyi élő rendszernek megkülönböztető vonása a nyitottság, amely a következő négy kritériumot reprezentálja: a/ Anyagot és energiát vesznek fel és adnak le. b/ Homeosztatisztikus állapotokat tartanak fenn, a külső energia nem zavarja meg komolyabban a szervezet belső egyensúlyát. c/ Az idő múlásával (a fejlődés eredményeként) növekszik az összetevők rendezettsége. d/ Állandó kölcsönhatásban vannak a környezettel.

A személyiségnek mint önálló, önszabályozó, dinamikus nyílt rendszernek megkülönböztető vonása az, hogy "minden más élő rendszerénél erősebben nyitott a környező világra. Megszámlálhatatlanul sok tárgy keltheti fel az érdeklődését, és lehet kihívás számára. Az emberen kívül egyetlen teremtmény sem próbálja a saját képére formálni a világot" (I.m.). A személyiség ezen aktivitáson keresztül érvényesülő "kisugárzása" olyan erőteljesen működik, hogy elválaszthatatlanul összefonódik létének környezeti, különösen szociális-emberi feltételeivel. Ebből következően egyes szerzők méltán képviselik azt az álláspontot, amely szerint: "...a személyiség személyközi rendszer. Kizárólag más emberekkel való szociális kölcsönhatásában létezik" (I.m.).

A személyiség társadalmi determináltságának problémája szervesen összefügg az ember szociális lény mivoltával, amely a környezettel való sokoldalú kölcsönös kapcsolat eredményeként a fejlődés egyik leglényegesebb pszichológiai tényezője. Ge-

neziséét tekintve fontos szempontra hívja fel a figyelmet Jarosevskij (1972) következő gondolatmenete: "A személyiség a társadalmi viszonyok sűrűjében keletkezik, fejlődik és alkot. Ugyanakkor azonban nem csak származék, hanem önálló értékkel rendelkező rendszer is. Önállósága már abban is kifejezésre jut, hogy a különböző szerepekbe lépve nem oldódik fel, nem merül ki azokban, hanem megőrzi önmagával való azonosságát, amely a maga részéről rányomja bélyegét a szerepviselkedésre. A személyiség különböző elemei nem szétszórtan funkcionálnak, hanem az egyensúlyát, belső koherenciáját megőrizni törekvő struktúrában."

A társadalmi viszonyok sűrűjében fejlődő, s alkotó személyiség nem passzív terméke a környezetnek; nem oldódik fel különböző szociális szerepeivel, hanem önálló értékkel rendelkező rendszerként működik, megőrzi önmagával való azonosságát és strukturális szerveződésének belső koherenciáját.

A személyiséggelv érvényesítésének lényeges ismérve a nyílt rendszer szerkezeti összetevőinek, tagolódásának problémája. A személyiség pszichikus szerkezetének kérdésében ma már túl kell lépni a pszichikus folyamatok, állapotok és tulajdonságok kölcsönhatásának hagyományos felfogásmódján. A kutatók elméleti előfeltevéseiktől függően - bizonyos általános tendenciák ellenére- más és más struktúráképző összetevőt emelnek ki rendszerük kialakításához. Rendszerint az élettevékenység és magatartás szempontjából a legáltalánosabb és legaktuálisabb sajátosságok komplexumára irányítják a figyelmet. Leontyev (1979) a személyiség következő három paraméterét tekinti a struktúráképző tényezőnek: "az ember és a világ közötti kapcsó-

csolatok bőséget, hierarchizáltságuk fokát és általános strukturáltságuk jellemzőit".

Az ember és a környező világ közötti kapcsolat a tevékenység közvetítésével valósul meg. Ebben a minőségében a tevékenység a személyiség természetes létformája, amelyben megnyilvánul, fejlődik és amelyen keresztül megismerhető. A környezetben való adekvát alkalmazkodás /egyensúly-fenntartás, egyensúly-helyreállítás/ optimálisan szabályozott tevékenység segítségével történik.

A pályaválasztásra való felkészülés hosszabb vagy rövidebb távlatot átfogó tevékenységrendszerére is vonatkozik a pszichikus tényezők szabályozó funkciójának érvényesülése. A regulációs struktúra-modell Rókusfalvy (1982) által kidolgozott koncepciója három egymást folytonosan átszövő regulációs komponenst különböztet meg: az ösztönző, a szervező és a végrehajtó szabályozást.

Az ösztönző szabályozásban résztvesznek a személyiség különböző szükségleteiből származó hajlamai, pályakivánságai, pályaeérdeklődése, a pályamotivumok, önértékelése, igényszintje, életcélja, a munkával kapcsolatos értékrendszere. Emellett fontos alakító tényezőként veendő figyelembe a fejlődő önismereten alapuló önfegyelem, az érzelmi, indulati élet temperamenumban megnyilvánuló sajátosságai, valamint a személyiség dinamikus állapotának jellemzői.

A szervező szabályozás a kognitív működések funkciója, amelyeket a tanulóknál átszőnek sajátos érzelmi és erkölcsi mozzanatok. A szabályozásnak azon a szintjén a különböző pályaelképzelések a tantárgyak fontosságának megítélése, a fokozatosan kialakuló pályaismeret, a gyarapodó élettapasztalat és esetle-

ges munkaélmények, a tanulás racionális megszervezése, a szabadidős programok tevékenységformáinak, eszközeinek, módozatainak kiválasztása, a tanulásnak és más tevékenységeknek az időszakos vagy távlati élet- és pályatervbe történő beépítése játszik fontos szerepet. Beleszövődik ebbe a folyamatba - mint lehetséges vonatkoztatási rendszer - az önálló személyiség többé-kevésbé tudatos világnézete élet-szemlélete.

A végrehajtó szabályozásban a képességek és az akarati tulajdonságok jutnak domináns szerephez. Ebben a megglehetősen bonyolult szabályozási struktúrában a személyiségnek nem csak a cselekvésben közvetlenül megnyilvánuló motoros képességei, hanem a kognitív (gondolkodás, figyelem, emlékezet) képességei is résztvesznek. A jellemvonások körébe tartozó akaratnál főleg az akadályokat leküzdő kitartás kerül előtérbe. A pszichikus tulajdonságok funkcionális fejlettségének függvénye az, hogy a személyiség - a pályaválasztási magatartás aktuális rész-cselekvéseinek, vagy akár egész szakaszát tekintve - valódi vagy irreális megoldásokat produkál.

Az ismertetett három szabályozó funkció bonyolult kölcsönhatásban fejti ki működését, s ezáltal hozzájárul a fejlődő személyiség olyan mértékű integrációjának kialakulásához, amely lehetővé teszi a helyes pályaválasztási elhatározás meg-alapozását, az ember-pálya megfelelés optimális megközelítését, az önmegvalósítás előrejelzését.

Az eddig tárgyalt strukturális összetevők és tartalmi jellemzőik működése nem csak általános tendenciaként jelentkezik a pályaválasztási folyamatban. Ismeretes, hogy "az ember tevé-

kenysége, magatartásának szabályozása mindig egyedi jellegű. A szabályozás egyedisége az ember személyiségének és jellemének egyediségéből fakad, éppúgy, ahogy a szabályozás funkcionális differenciáltsága és egysége is a személyiség tagoltságán és egységén alapul" (Rókusfalvy, 1986).

Következésképpen a személyiségelv magában foglalja az egyediség, az egyéni jellegzetesség különböző megjelenési formáit, differenciált változatait. A személyiségben egyénileg átszűrve jelenik meg az általános, a különös. A pályaválasztás is bizonyos általános tendenciák (életkor, nem, szocioökonómiai státus. Kortárscsoport, szocializációs hatások mellett végülis a felnőtté váló személyiség egyéni döntésén alapul (optimális esetben legalábbis). A fiatalnak át kell éreznie egyénileg a pályaválasztási önmeghatározás szükségességét, s a vele együttjáró személyes felelősséget. Minden egyéb segítség (orientálás, tanácsadás, személyiségfejlesztés) csak erre a meghatározott individuális pszichikus érettségre épülhet.

Tapasztalatból tudjuk, hogy a személyiség eredetiségét egyéni arculata határozza meg, azaz a többi személyiségtől eltérő különbözősége, pontosabb kifejezéssel: mássága. Ennek jelentőségét különösen hangsúlyozza Allport (1980) több igen találó megállapítása: "Az individualitás az ember legalapvetőbb jellemzője". Ebből kiindulva a személyiségtanulmányozás központi feladatának tekinti az egyéniséget: "Kritikusaim heves támadásai ellenére továbbra is meggyőződéssel javasolom, hogy a személyiségtudomány tárgya a strukturált individualitás legyen" (I.m.). Az individualitás ebben a megközelítésben a konkrét, cselekvő embert, az egész embert jelenti. Erre vonat-

kozik a Merlin (1981) által kidolgozott - rendszerelvű megközelítésben ismertetett - "integrált individualitás" modellje, melynek jellemzője a neurodinamikus, a pszichodinamikus és a személyiségi alrendszer hierarchikus szerveződése és kölcsönhatásban megnyilvánuló működése. A "strukturált individualitás" és az "integrált individualitás" értelmezése mellett az egység Gegesi és P. Liebermann (1965) megfogalmazása szerint a személyiség definíciójának is egyik központi alkotó eleme: "A személyiség az egyedi ember egyéni tulajdonságainak sajátos összessége és bizonyos rendezettségű egysége."

A személyiségeelv és a pályaválasztás kapcsolatának eddig tárgyalt néhány fontos összefüggése mindenek előtt a személyiség egészére, teljességére, strukturális és működésbeli egészére, teljességére, strukturális és működésbeli tagolódására és egységére, valamint individuális ismérveinek figyelembe vételére hívja fel a figyelmet. Az egyéni jellegzetesség azonban mindig egy meghatározott regulációs központhoz az Énhez kötődik, amelynek - mint a személyiség legmélyebb dimenziójának - sajátos szerepe van a pályaválasztási elhatározás kialakulásában és a pályafejlődésben. Ezért az Énnel és a vele kapcsolatos pszichikus tényezőkkel külön is foglalkozni kívánunk.

2. Az önismeret, az énkép és a vele kapcsolatos fogalmak

Az Én problémája elválaszthatatlanul összefügg az éntudat, énkép, önismeret, énazonosság egymással kölcsönhatásban lévő, s meglehetősen összetett kérdéskörével. Ez a magyarázata annak, hogy a szakirodalomban sokféle megközelítéssel és értelmezéssel találkozunk. Ezekről részletes és tárgyilagos elemzést találunk Burns (1986) az Én-konceptióról és a nevelés problémáiról szóló könyvében. A szerző hangsúlyozza azt, hogy a legtöbb személyiségelméletben az Én-konceptió központi fogalomként szerepel. Ennek ellenére mind ezideig nem létezik ennek a fogalomnak sem egyetemleges meghatározása, sem egységes terminológiai használata. Nem tekintjük feladatunknak ezen összetett problémakör részletes tárgyalását, de témánk szempontjából fontosnak ítéljük néhány főbb tendencia kiemelését.

Egyik lehetséges megközelítési iránynak tekintjük Allport (1980) gondolatmenetét, amely szerint: A személyiség pszichológiájában félelmetes talány rejtőzik - az Én problémája. Az Én valami olyasmi, amelynek közvetlenül tudatában vagyunk. Úgy képzeljük el, mint életünk "forró mag"-ját, életünk privát övezetét. Mint ilyen, az Én döntő szerepet játszik tudatunkban (melynek fogalma az énnél tágabb körű), személyiségünkben (amelynek fogalma tágabb, mint a tudat) és organizmusunkban (amely megint csak tágabb fogalom a személyiségnél). Az Én ilyen formán létezésünknek egyfajta "központja". Ebben a megközelítésben Énünknek közvetlenül tudatában vagyunk. Életünk privát övezetének forró magjaként, központ-

jaként szabályozza tudatunk, személyiségünk, szervezetünk működését, viselkedésünket. A rejtély pedig nem kis mértékben abban jelentkezik, hogy meghatározó szerepe ellenére olykor az Én bármiféle tudatossága nélkül létezünk.

Az emberi Én rejtélyének vizsgálatában sajátos szempontokkal járul hozzá Kon (1969). Véleménye szerint: "Az Én a személyiség legmélyebb, legfinomabb és legnehezebben megközelíthető dimenziója. A társadalmi szerepek, értékek, beállítódások általános jellegűek, az ember a társadalomtól kapja őket és egyik személyről a másikra szállnak át. A személyiség belső világa, Énje csak az övé, s az egyénnel együtt keletkezik, fejlődik és pusztul el. Az ember tetteiben, cselekvése termékeiben tárgyasul".

Ebben a felfogásban az Én úgy jelenik meg, mint a személyiség legrejtettebb, s egyszersmind legnehezebben megközelíthető dimenziója. E "legszemélyesebb" dimenzió létezésének genezise azzal magyarázható, hogy az egyén társadalmi szerepei, értékei, beállítódási irányai általános jellegűek, s a társadalmi hatások közvetítésével alakulnak ki, de énje kizárólagosan csak az övé, együtt keletkezik, fejlődik és pusztul el vele. Megkülönböztető ismérve, hogy a személyiség tevékenységének eredményeiben tárgyasul.

Ebből kitűnik, hogy az Én, mint pszichológiai probléma, megkülönböztetett figyelmet érdemel. Az indimenziók, az Énről szerzett ismeretek életbe vágóan fontosak mind a magánéletben élvezett boldogság, mind pedig a szociális viselkedés szempontjából (McCandless, 1976). Az Én beépül a viselkedésszabályozás folyamatába, amely nélkülözhetetlen

a más emberekkel való együttműködésünk, kapcsolatunk, egész kölcsönös viszonyrendszerünk kialakításához és zavartalan működéséhez. Ezzel együtt - mindenek előtt a viselkedés-szabályozásban betöltött meghatározó szerepéből következően - az Én igen összetett, s nem ritkán nagyon ellentmondásos pszichológiai kategóriaként működik. Az Én olyan pszichológiai kulcsfogalom, amelyben összpontosulnak, integrálódnak a személyiség viselkedésével kapcsolatos pszichikus tényezők. Ezt az összetettséget érzékelteti Burns (1986) következő megállapítása: "Az Én-koncepció az egyénnek önmagáról alkotott és értékeléssel áthatott elképzeléseinek összessége. Az Én-koncepció leíró jellegű összetevőjét gyakran nevezik Én-képnek vagy Én-elképzelésnek. Az önmagához és különböző tulajdonságaihoz való viszonytal kapcsolatos összetevőt önértékelésnek vagy önelfogadásnak nevezik".

Az idézett részletek szemléletesen példázzák az Én-koncepció lényegi ismérveit (az egyén önmagára vonatkoztatott értékelő elképzelések összessége) és a vele kapcsolatos fogalmak összetartozását (önismeret, énkép, énelképzelés, önértékelés, önelfogadás). Az Én-koncepció ezzel együtt nemcsak konstatáló funkciót teljesít az egyén jelenét illetően, hanem jövőbe tekintő prognózist is sugalmaz. A valóságban nem egyszerűen azt határozza meg, hogy "mi az egyén elképzelése, hanem azt is; mit gondol magáról, hogyan ítéli meg saját tevékenységét és jövőbeli fejlődésének lehetőségeit" (I.m.).

Ebben a minőségében az énkép specifikusan emberi produktum és más élőlényre egyáltalán nem jellemző: "Az élő vi-

lágban egyedül az ember tud képet alkotni önmagáról. Az emberi szubjektum, amely mint alany érzel, tapasztal, cselekszik, emlékezik, egyben tárggyá is válik önmaga számára" (Hankiss, 1987). Következésképpen az Én egyidejűleg és egyszerre úgy jelenik meg, mint alany és tárgy egyszemélyben. Valójában ebből a kettősségből fakadnak mindennapi - s gyakran nyugtalanító - önismereti problémáink. Az identitás és az énkép szétválasztása is ennek a kettősségnek a tükröződése, amely sokféleképpen árnyalja (olykor torzítja) az önmegismerés folyamatát. Márpedig az fontos tényezője az énkép létrejöttének. Valójában "Az önismeret az egyén saját képességeiről, tulajdonságairól, személyiség-jellemzőiről és lehetőségeiről alkotott kép" (Völgyesy, 1978).

Az önismeret sikeres működésének fontos feltétele a meghatározott szintű tudatosság, amely az emberi pszichikum kettős funkcióját jelöli. Egyrészt jelenti az ébrenléti állapotban megnyilvánuló aktivitást (tudatunknál vagyunk), másrészt saját tevékenységünkről szerzett, közvetlenül átélt tudást és verbálisan is kifejezhető reflexiót. Az Énre vonatkoztatva mondhatjuk, hogy: "Éntudaton a saját testünk létezéséről, szervezetünk működéséről, cselekvéseink alanyáról, vagyis önmagunkról való tudást értjük" (Kiss, 1978). Ehhez szervesen kapcsolódik az öntudat problémája, amely magában foglalja az éntudatot, önértékelésünk jellemző jegyeit, valamint társadalmi státuszunk és szerepünk jelentőségének tudatát. Ebben az összefüggésben az öntudat nem más, mint önismereten és önértékelésen alapuló, hosszas fejlődés eredményeként kialakuló pszichikus képződmény.

Mindezen tényezők bonyolult együttműködésének eredményeként végbemegy az énkép szerveződése, amely "az éntudattal és öntudattal rendelkező személyiség önismerete és mások véleménye alapján önmagáról alkotott összképe (I.m.). Következésképpen az énkép nem pusztán az egyén szubjektív élménye, hanem szociális származék is, azaz a kettőnek a sajátos ötvöze. Vagyis több-kevesebb hitelességgel úgy észleljük magunkat, ahogyan a környezetünkben lévő más személyek látnak bennünket, mert valójában "Ének csakis más énekkel való határozott összefüggésben létezhetnek" (Mead, 1973). Az énkép létrejöttében alapvető feltétel az "Én" és a "Másik" kölcsönös viszonyainak hatása. Saját lényünk felismerése, Én-nünk felfedezése, a másik ember, a társadalmi csoport közvetítésével megy végbe.

Az énkép szociális vonzata nem mond ellent annak, hogy megőrizze azonosságét. Kon (1969) szerint az Én fogalmában tükröződő lényegét nem a különböző (többek között szociális tartalom) tulajdonságok gyűjteménye alkotja, "hanem önmagunk totalitásként való felfogása, saját személyiségünk azonosságának meghatározása." Ez pedig azt jelenti, hogy ez a totalitás önmagunkkal kapcsolatos egységes - bár belső ellentmondásoktól sem mentes - beállítódást jelent. Ez a beállítottság tartalmaz megismerő-fogalmi (elképzelést saját tulajdonságainkról) és emocionális-affektív elemet (önértékelést és ennek megfelelő viszonyt önmagunkhoz). Az énképben manifesztálódó totalitásnak feltétlen tartozéka egy bizonyos intenzitású önértékelés és önbecsülés. Következésképpen "Azonosságunk tudata nem pusztán önismeret, hanem dinamikus

beállítottság, meghatározott viszony önmagunkhoz" (I.m.).

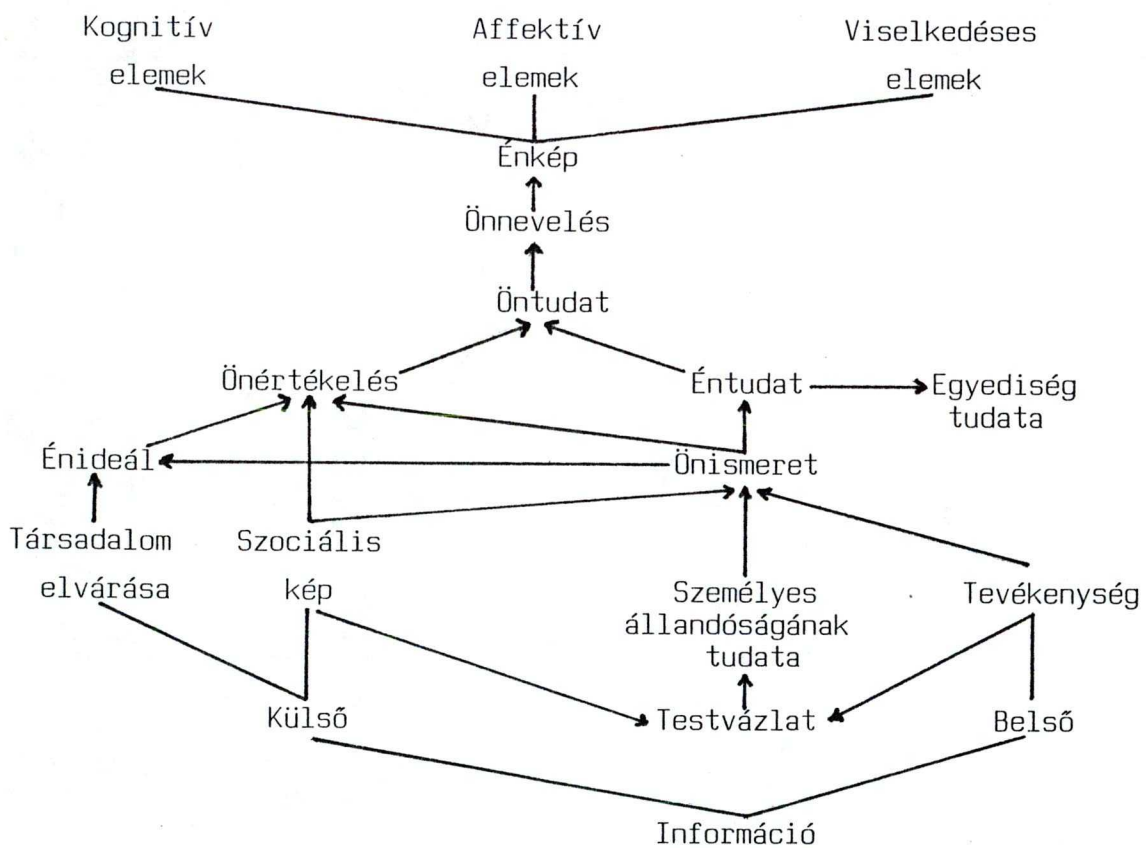
Az önmagunkhoz való viszony pszichológiai lényegét az önismereten alapuló értékelő mozzanat minősíti és értelmezi. Az önértékelés szorosan összefügg az egyén aktivitásával és különböző tevékenységi területeinek eredményességével, és függ környezetének (család, kortárcsoport, munkatársak) iránta megnyilvánuló viszonyulásától, véleményétől, s nem utolsó sorban értékelő magatartásától.

Az ily módon szerzett szociális tapasztalatokat az egyén nem fogadja el készen, hanem szubjektív értékelő reflexiói révén "megszűri" mások róla alkotott véleményét, s önértéktudatának kialakításánál figyelembe veszi saját önmegvalósító sikeres tetteit és személyiség-tulajdonságait. Valójában az önértékelés a személyiség önelemzésének eredménye, amelyben önmegvalósító törekvései realizálódásának lehetőségeit - szükségletei kielégítésének sikerességét és kudarcait - mérlegeli.

Egyetértünk Kiss (1978) véleményével abban, hogy az önértékelés "sok szövődésszerű komplex lelki folyamat eredményeként működik, amelyben szerepet kap: a/ az egyén világnézetétől, műveltségétől, érték-orientációitól függő, maga alkotta eszményi énje és valóságos énje egybevetéséből származó reflexió; b/ önértékeinek, erényeinek, képességeinek, erkölcsi magatartásának szubjektív megítélése; c/ a mások megbecsülésének átélése; d/ a hozzá közel álló társadalmi csoportok közül az előnyben részesített "referenciacsoport" tagjainak róla alkotott véleménye. Az énkép ezen komplexitását jól áttekinthetően, s az egyes összetevők kölcsönös kapcsolódási szálait

is szemlélteti az 1. ábra (Kovács,1990). Ennek alapján megállapítható, hogy a testvázlaton és a személy állandóságának tudatán keresztül kialakult önismeretet magában foglaló éntudat és az önértékelés az öntudaton alapul, amely feltétele az önnevelésnek. A megismert és elfogadott, vagy változtatásra ítélt kép és a megvalósítandó elképzelt kép együtt alkotja az énképet, amely egyesíti magában a különböző összetevők működését.

Énkép és a vele összefüggő fogalmak

1. ábra

A fejlődés ütemének felgyorsulását különösen inspirálja az a szubjektív tényező, amely általában az emberi tulajdon-

ságok (belső lelki tartalmak) megismerésére és kritikus szemléletű értékelésére irányítja a serdülő érdeklődését. Mindezt önmagára is vonatkoztatja olymódon, hogy közben átstruktúrálódik emberi környezetével szemben megnyilvánuló értékelő magatartása. A mai serdülők lélektanáról írott munkájában Feldstein (1987) megalapozottan értekezik arról, hogy az ontogenezis serdülőkori szakaszára jellemző "...az öntudat viharos fejlődése, érdeklődés a másik ember erkölcsi-pszichológiai tulajdonságainak elemzése iránt, a környezethez való értékelő viszonyulás megváltozása, az önértékelés ugrásszerű fejlődése". Az énképet alakító említett pszichikus összetevők kölcsönhatásban bekövetkező változása jelentős mértékben motiválja a serdülő értékelő magatartásának aktivizálódását és tartalmi gazdagodását, amely az önértékelés minőségi átalakulását, "ugrásszerű" átszerveződését eredményezi. Következésképpen a serdülő önértékelése úgy fogható fel "...mint az önmagáról szerzett ismeretek affektív átdolgozásának mechanizmusa, mint az Én-kép fejlettségének egyik instrumentális mutatója" (I.m.).

Ebben a minőségében az énkép egyre szilárdabb lesz, s olyan változásokat mutat, amelyek Burns (1986) szerint kapcsolatba hozhatók a következő kiváltó okok jelenlétével:

- a/ A serdüléssel összefüggő fiziológiai és pszichológiai változások jelentős hatást gyakorolnak az egyén külső megjelenésének észlelésére;
- b/ A kognitív és az emocionális fejlődés az én-koncepció bonyolultságát és differenciálódását eredményezi, s többek között a reális és hipotetikus lehetőségek megkülönböztetése képességének kialakulásához

vezet; c/ a szociális környezet (szülők, nevelők, egykorú társak) által megfogalmazott követelmények gyakran ellentmondanak egymásnak. Főleg a szerepváltozások, a fontos - a pályaválasztást, az érték-orientációkat, az életmódot stb. érintő - döntési helyzetek, szerepkonfliktusok és státusz bizonytalanságot idézhetnek elő. Ez szintén rányomja a bélyegét a kialakuló énképre.

E tendenciák megerősítik azt, hogy serdülő korban felgyorsul a szocializáció folyamatos menete, amelyben nélkülözhetetlen tényezőként van jelen a kortárscsoport, mivel az egyén rendkívül fontos tapasztalatokkal gazdagító sajátos viselkedésformák gyakorlására biztosít lehetőséget (agresszió, kooperáció, verseny). A családi szocializáció sikeressége esetén a serdülő rendszerint olyan referenciacsoportot választ, melynek életvezetési értékei hasonlóak, vagy megegyeznek a család értékrendjével. Az énképet alakító csoportthatás megítélése szempontjából fontos pszichológiai tényezőként veendő figyelembe, hogy a kortárscsoport mindenekelőtt "a szocializáció megjelenési stílusát befolyásolja, a család viszont a tartalmát alakítja ki" (Ranschburg, 1984).

Tapasztalat szerint ebben a fejlődési szakaszban legnagyobb szocializáló erőként működik "az én önszervező aktivitása" (Buda, 1988), amely elsősorban arra irányul, hogy a serdülő a saját Én-jéről keltett benyomást minél kedvezőbbé tegye. E központi jellegű problémával összekapcsoltan jelentkezik a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyről, a jövőendő életpályáról való döntés szükséglete. Ezzel összefüggésben igen találó Allport (1980) véleménye: "Az énazonosság serdülő-

lőkori problémájának magva a foglalkozás vagy más életcél megválasztása". Ehhez pedig mozgósítania kell az identitáskeresés önismereti komponenseit és az érdeklődési szféra motivációs tényezőit. Legfontosabb számára, hogy a korábbi fejlődési szintjéhez viszonyítva "pontosabban, differenciáltabban fogalmazza meg önmagát és keresse azt a speciális területet is, amelyen igazán kibontakozhat, amely sajátja" (Ritoókné, 1986).

Az eddigiekből kitűnik, hogy a serdülőre az intenzív "énkeresés" a jellemző, sokat vitázik, töpreng. Ezáltal csiszolódnak, kristályosodnak erkölcsi, érzelmi és célrendszerbeli értékei, így alakul ki saját képességeinek számbavételével életterve is. A megfelelő pályakeresésének csírái már az általános iskola alsó tagozatában kialakulhatnak, de a részletes pályaismeret a felső tagozatos korra jellemző. (Elősegítik a szaktantárgyak, szakkörök.) Nagy szerepe van ebben az iskolán kívüli tevékenységeknek, a serdülő makro- és mikrokörnyezete pszichoszociális ingereinek, valamint korunkra egyre jobban jellemző intenzív információ áradatának. Ez a pályakép már az egyes pályák tevékenységeinek leírásával, a leírt pályák követelményeinek ismeretét is tartalmazza. A serdülő önismeretének fejlesztése általában az önértékelés oldaláról történik. Itt alakul, formálódik az éneszmény, s egyre tisztább, reálisabb képet ad. Ebben a vonatkozásban igen fontos annak a tudatosítása, hogy "Az önismeret, az éneszmény és önnevelés együttes kialakításának célja a pályaválasztás szempontjából az, hogy a tanulóknak megteremtődjenek egy fokozatosan önállóvá váló, munkában helytálló,

produktív életvezetés feltételei" (Rókusfalvy, 1969). A pályaképet, pályaaorientációt alakítja az egyén érzelmi élete, érdeklődése, és az Én-vonatkozású motívumok (pályakívánság, életsiker stb.)

Ha a személyiség fejlődése énkép alakulása megfelelő belső érést mutat, az egyén érdeklődése egyre megalapozottabb lesz. Egyes témák határozottabbak, élénkebbek, elmélyültebbek lesznek benne, mások viszont elszíntelenednek, háttérbe szorulnak. A helyesen fejlődő egyéni érdeklődés egyik lényeges tulajdonsága, hogy jól szelektált, a világból az egyén felé áramló megszámlálhatatlan sokszínű hatást megfelelően szűri, noha pályaaérdeklődés profiljai nemenként eltérőek lehetnek, de az ismeretekkel, élményeikkel együtt mindig érik a személyiség is, és kedvező fejlődés esetén eljut a pályaválasztási érettséghez.

A fentiekből következően azt tapasztaljuk, hogy önismeret nélkül nem alakulhat ki megfelelő pályaaérdeklődés, s ekkor irreális motivációk játszanak szerepet a pályaválasztásban. Önismeret tekintetében elsősorban azt követeljük meg a tanulóktól, hogy reálisan kialakított igényeik legyenek. Éppen úgy tudjanak hibáikról, mint átlagon felüli képességeikről, pozitív tulajdonságaikról.

A pályaválasztási tanácsadás feladata, hogy a tanulónak önmagáról alkotott képe kialakításában minél több segítséget nyújtson. Az Énkép és öneszmény eredményezhet csak szakmai beválást is biztosító pályaválasztást. Csak így érvényesülhet a jelszó "Légy az, aki vagy" légy az, akivé benned lévő képességek alapján igazán lehetnél. De azt is tudatosí-

tani kell a tanulóval, hogy akiből hiányoznak a pálya által megkövetelt alapvető képességek, személyiségvonások, jellemvonások, nem tud olyan megbecsülést szerezni mesteriségével, mint aki a szakmájának, foglalkozásának fizikailag, szellemileg egyaránt megfelel.

Azt, hogy az ember milyen pályára megy, nem szabad a véletlenre bízni. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy amikor megválasztják a leendő életpályájukat, mindig a legjobb testi, szellemi és jellembeli tulajdonságokat vegyék figyelembe. Hiba az, ha túlértékelik magukat, de az is, ha valaki lebecsüli saját képességeit és személyes lehetőségeit. Ezért az orientációnak azt a feladatot kell betöltenie, hogy egybehangolja a lehető legsokoldalúbb nevelés egyéni követelményeit az egyéni értékek lehető legésszerűbb társadalmi felhasználásával. Alapjában az orientációtól függ az a megelégedettség és boldogság, melyet minden egyén számára az igényeinek és képességeinek megfelelő tevékenység választása jelent, de attól függ a közösségi szükséglet kielégítése is.

A pályakövetelmények és a személyi adottságok a pályaválasztásban való összefüggésének és kölcsönhatásának teljes és dinamikus rendszerét hazai viszonylatban Csirszka (1966) dolgozta ki először. Felfogása szerint mindkét tényezőcsoport mélyén egy-egy összefoglaló egység és dinamikus mag található. Az objektív pályaadottságok esetében ez a mindenkori konkrét munkatevékenység, a szubjektív személyi adottságok esetében ez a karakter dinamikus jegyeinek strukturált egysége.

Rókusfalvy (1969) meghatározása szerint a pályafejlődés lényegét tekintve alkalmazkodási, beilleszkedési folyamat. A személyiségen belül - a külső hatások és belső ösztönzések nyomán - kölcsönhatási folyamatok indulnak meg, amelyeknek fokozatos tudatosodása az önismeretben, az önalakítás, önnevelés törekvéseiben jut kifejezésre. A fiatalok pályaal alkalmazkodását igazán csak akkor segíthetjük, ha tudjuk, hogy ezek a tényezők mikor, milyen irányban és hogyan hatnak. A pályafejlődésben mindegyiknek a helyzettől megszabott szerepe van. Szükséges, hogy valamilyen szempont vagy elv szerint rendszerezni tudjuk ezeket a tényezőket. A pályafejlődést alakító hatások összjátékát és ennek törvényszerűségeit egy dinamikus személyiségközpontú szemléletmód teszi legkönnyebben érthetővé számunkra.

Az önismeret és pályaválasztás serdülőkori problematikájának e fejezetben tárgyalt elméleti kérdéseit a személyiségelv érvényesítésével vizsgáltuk, amely megítélésünk szerint leginkább alkalmas koncepcionális keretet biztosít az egyéni kvalitások, énkép, az önismeret, és a velük kapcsolatos pszichikus összetevők működésének integrálásához. E tényezők sokoldalúan beleszövődnek a pályaválasztási elhatározás kialakulásának folyamatába, s hozzájárulnak az alkotó önmegvalósításra képes autonóm személyiség fejlődéséhez.

Ezen elméleti megközelítés alapján foglalkozunk munkánk további részében a serdülő tanulók önismeretének, fejlődési sajátosságainak vizsgálatával és ezzel összefüggésben a pályaválasztás önismereti tényezőinek feltárásával.

III. AZ ÖNISMERET PSZICHOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGAI

1. A vizsgált minta fontosabb jellemzői

A vizsgálatot Szegeden a Tarjánváros III.Sz. Általános Iskola négy 8. osztály 115 tanulójának bevonásával végeztük. Az iskola lakótelepen helyezkedik el, tanulóinak 98%-a lakótelepi gyerekekből tevődik össze. Az iskola városi beiskolázási szintű. A négy párhuzamos osztály közül az A.német nyelvi tagozatos.

A tanulók nemek-, származás, és családi struktúra szerinti megoszlását az alábbi táblázatok mutatják:

Nemek szerinti megoszlás

Nemek	8.A		8.B		8.C		8.D		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Fiú	11	42,3	18	62,1	18	60,0	23	76,7	70	60,9
Lány	15	57,7	11	37,9	12	40,0	7	23,3	45	39,1
Össz.:	26	100,0	29	100,0	30	100,0	30	100,0	115	100,0

1. táblázat

A szülők iskolai végzettsége szerinti megoszlás

Szülők iskolai végzettsége	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	Fő	%	Fő	%
Felsőfokú	17	24,3	12	26,7	29	25,2
Középfokú	35	50,0	27	60,0	62	53,9
Alapfokú	18	25,7	6	13,3	24	20,9
Össz.:	70	100,0	45	100,0	115	100,0

2. táblázat

Családi struktúra szerinti megoszlás

Kategóriák		Fiú		Lány		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%
Teljes család		55	78,6	29	64,4	84	73,0
Csonka család	Apa neveli	4	5,7	–	–	4	3,5
	Anya neveli	11	15,7	16	35,6	27	23,5
Össz.:		70	100,0	45	100,0	115	100,0

3. táblázat

A tanulók pályaorientációs elképzeléseit - adottságain, képességein és egyéb tulajdonságain kívül - a családi nevelés, a környezet, a lakóhelyi körülmények, az iskolai oktatás és nevelés hatásfoka, a pedagógusok segítő tevékenysége, nembéli hovatartozása stb. együttesen alakítják. Azért választottuk ki egy konkrét iskola négy párhuzamos osztályát, pont, hogy ezen tényezők együttes hatását folyamatában tanulmányozni lehessen.

Mivel vizsgálódásunkat hosszabb előkészítő munka, megfigyelés előzte meg, így nem volt lehetőségünk és nem is állt szándékunkban válogatni a különböző kategóriákat, tényezőket kiemelten bemutató minták között. Célunk az volt, hogy egy olyan tanulócsoportot vizsgáljunk, amely több éve dolgozik együtt, megközelítően azonos iskolai nevelésben részersült, és hasonló környezeti körülmények között él.

A minta jellemzői egyértelműen jelzik, hogy ennek ellenére a tanulók különböző rétegeket reprezentálnak, mivel a gyermekek különböző családi kategóriákhoz tartoznak és különböző szociális

háttérrel rendelkeznek.

Sajátos helyzetet jelent számunkra a lakóhely, a lakótelepi környezet. Ez a körülmény nagymértékben behatárolja iskolán kívüli lehetőségeiket, tapasztalat szerint kevesebb területen tudják kipróbálni képességeiket, egyre inkább csak elméleti ismereteikre építhetik pályaelképzelésüket. A szülők 74,8%-a fizikai dolgozó és ez annyiban növeli a tanulók hátrányát, hogy a másodállás, több műszakos munkaidő miatt egyre kevesebbet tudnak foglalkozni gyermekeikkel. Így az iskola egyre nagyobb szerepet kap a tanulók pályaválasztásra való felkészítésében.

A minta kiválasztását motiválta az a feltételezésünk, hogy ha az egyén tapasztalatai, ismeretei tudatosan épülnek be a személyiségébe, akkor ezáltal az egyéni értékorientációs beállítódást, az önismeretet, a személyiségvonásokat és a viselkedést integráltabbá teszi, a pályaválasztási döntés megalapozottabbá, az egyén pályaerettebbé válik. Így a 8.B és 8.A osztály már felsőtagozattól kezdve folyamatosan, meghatározott program szerint készült a pályaválasztásra, különös tekintettel a fenti cél elérésére. Az ehhez szükséges ismereteket az általánosnál szélesebb körben és tudatosabb formában dolgozták fel (1.sz. melléklet.). Az osztályfőnöki órák fő feladata 4 éven keresztül a reális önismeret és pályaismeret megalapozása és ezek tudatosítása volt. Hasonló folyamatos vizsgálatnál más szerzők is beszámolnak (Erdei, 1980).

Több irányból próbáltuk megközelíteni a tanulók önismeretének tanulmányozását és arra kerestük a választ, hogy mennyire reálisak az értékelések és mennyire szolgálják a helyes pályaválasztási döntést. Fontosnak tartottuk a tanulmányi eredmények

figyelembevételét: arra kerestük a választ, hogy a tanulmányi átlageredmény milyen mértékben van összefüggésben a tényleges tanulói teljesítményekkel és ez hogyan érvényesül a pályaválasztásban.

A kimutatást a tanulók továbbtanulásához szükséges osztályzattal vettük figyelembe.

A tanulmányi átlageredmények

Tanulmányi átlageredmények	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
2 - 3	16	22,9	10	22,2	26	22,6
3,1- 3,7	29	41,4	5	11,2	34	29,6
3,8- 4,4	20	28,6	11	24,4	31	26,9
4,5- 5	5	7,1	19	42,2	24	20,9
Össz.:	70	100,0	45	100,0	115	100,0

4. táblázat

A tanulók tanulmányi átlageredménye általában pozitívan értékelhető. Gyenge minősítése a tanulók 22,6%-nak, közepes 29,6%-nak, jó és jeles 47,8%-nak van. A lányok tanulmányi eredménye számottevően jobb: jó és jeles minősítésű 66,6%-nak, míg a fiúknak csak a 35,7%-a érte el ezt az eredményt.

2. A tanulói önértékelések önismereti mutatói

Az önértékelés pszichológiai tényezői

Serdülőkorban az önértékelésnél figyelembe kell venni az érzelmek nagyfokú labilitását (Buda, 1970). Ebben a korban az önérzet növelés számos érzelmi és magatartásbeli problémát okoz. Esetenként a serdülő túlbecsüli önmagát, más esetben pe-

dig erősebb a kisebbrendűségi érzés. Mivel erre a szakaszra az állandó érdeklődés jellemző, a fiatalban nem alakulhat ki személyes értékeinek, képességeinek és lehetőségeinek tudata. Az önértékelés az ember kritikai önmegítélése értékesség szempontjából, amely lehetővé tenné a tettek jelentős mértékű önálló irányítását, azok ellenőrzését és az önnevelést is. Amint a tanulás befogadó, inkább csak passzív jellegű folyamata aktív elsajátítássá kellett, hogy alakuljon, a nevelésben önmagát jobban értő és önmagát aktívan nevelő egyének az ideális tanulók.

A pedagógus azzal segíti a személyiség szilárdságát, a fiatal belső biztonságát, ha felfedezi tanítványában - és vele is felfedezteteti - az értékes személyiségjegyeket.

A serdülés fő sajátossága az én-azonosság kereséséért vívott újabb küzdelem (Hankiss, 1987). A tizenévesek központi kérdése: tulajdonképpen ki vagyok én? Fő kétely: gyerek vagyok vagy felnőtt? Néha gyerekként kezelik, mások azt várják el tőle, hogy vállalja vegye az érettkor felelősségét. A serdülő énképe mások függvénye, (Buda, 1988). Népszerűsége tör, retteg a kiközösítéstől. A kortárscsoport normáihoz igazodik mindenben. Az a fiatal, akinek testi érése megkésett, az egykorú társak között szánalomra méltó helyzetbe kerül. A serdülőkor lázadása lényegileg függ össze az azonosságért vívott küzdelemmel. Ez az autonómiáért vívott harc a negativizmus serdülőkori megfelelője (Ranschburg, 1984). Az azonosság keresés gyakran abban jut kifejezésre, hogy a serdülő különféle álarcokat próbál ki önmagán. Vágyainak tárgya a felnőtt személyiség. Igyekszik megbizonyosodni, hogy képes másokat magához vonzani és megtartani.

A serdülőkor problémájának magva a foglalkozás vagy más életcél megválasztása (Ritoókné, 1986). A kamasz tudja, hogy jövőjének tervszerűnek kell lennie, éppen ez az új vonatkozás, amellyel én-érzése bővül. A tanuló gyakran túl magas célt tűz maga elé. A serdülő által kitűzött eszményképek közül nem egy olyan magasra tör, hogy kézenfekvő a későbbi súlyos bukás. Az énképnek és az igényeknek életvezetésük valós "méretére" történő leszállítása a felnőttkor éveinek a feladata. A leglényegesebb azonban, hogy a hosszú távú célok a serdülőkorban új dimenzióval gazdagítják az én-ként létezés érzését.

Önismereti szintfelmérés

A vizsgálat első részében azt vizsgáltuk, hogy milyen szintű a tanulók önismerete. Arra kerestük a választ, hogy milyenek tartják önmagukat és milyenek szeretnének lenni: az emocionális-akarati és viselkedési szférában, valamint a tanulmányi munkában és a társas magatartásban, kapcsolatokban.

Ehhez először önismereti fogalmazást írtunk, "Ilyen vagyok" címmel. Felhívtuk a tanulók figyelmét, hogy írják le mindazt, amit saját maguk is jelentősnek tartanak elmondani. Írjanak arról is, hogy szerintük mások hogyan látják őket, miben reális mások róluk alkotott véleménye, s miben nem. Melyek azok a vonások, amelyeket pozitívan értékelnek magukban, s melyeken szeretnének változtatni. Ezt azért tartottuk fontosnak, hogy motiváljuk gondolkodásukat, fantáziájukat, s felkeltjük érdeklődésüket. A fogalmazásokat a tanulók otthon írták meg. Bízunk abban, hogy így tartalmasabb, elemzőbb leírásokat kapunk. A nyolcadik osztály első felében azért tartottuk legideálisabbnak ezt a felmérést, mert - a pályaválasztási döntés előkészítéseként - a tanuló környezete akarva, akaratlanul ösz-

tönöz arra, hogy sokat kell tudnia önmagáról, törekvéseiről, tulajdonságairól. Így reálisabban felméri saját értékeit mint korábban, előtérbe kerülnek a teljesebb önjellemzéshez szükséges gondolati tartalmak, élmények és esetleges problémák.

A tanulók önjellemzését főleg tartalomelemzéssel vizsgáltuk. Nemcsak azokat a tulajdonságokat vettük figyelembe, amelyeket direkt módon közölt a tanuló, hanem azokat is, amelyek viselkedésbeli, magatartásbeli jellemzőiről, gondolkodásáról, érzelmeiről, s általában belső állapotaira vonatkozó ismereteiről szokásairól, sajátos vonásairól adnak tájékoztatást.

Ezeknek a jellemzéseknek kontrolljaként megkértük az osztályfőnököket is, hogy írjanak véleményt mindegyik tanulóról. Később elbeszélgettünk a tanulókkal a különböző ellentmondó vélemények értelmezése céljából, s módot adtunk arra, hogy szóban is megfogalmazhassák mondanivalójuk lényegét.

Az értékelés során a következőket vettük figyelembe:

a/ Kinek a véleményével jellemzi magát a serdülő?

b/ A serdülőről alkotott vélemények

- melyekben a tanuló kompetens véleményt mond magáról
- melyekben a tanuló mások véleményét tartja meghatározónak.

c/ Az önismeret tartalmi körei

- érdeklődés, tevékenység,
- tervek, célok,
- szociális kapcsolatok.

d/ Az önismereti fogalmazás központi gondolatai.

e/ Az önismereti fogalmazásban leírt problémák, feszültségek.

Az eredmények elemzését a következő szempontok szerint kezdtük el:

1. Az önértékelés tartalmának vizsgálata:

- I. Belső tulajdonságok.
- II. Külső tulajdonságok.
- III. Társas kapcsolatok.
- IV. Cselekvés.
- V. Érdeklődési kör.

2. A tanulók önértékelésének és az osztályfőnök véleményének összehasonlítása

Az önjellemezések tartalmi megoszlása

Tartalmi kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	Állítás	%	Állítás	%	Állítás	%
I. Belső tulajdonság	547	57,0	408	58,5	955	57,6
II. Külső tulajdonság	116	12,2	74	10,6	190	11,5
III. Társas kapcs.	77	8,0	47	6,7	124	7,5
IV. Cselekvés	133	13,9	119	17,0	252	15,2
V. Érdeklődés	86	9,0	50	7,2	136	8,2
Össz.:	959	100,0	698	100,0	1657	100,0

5. táblázat

A tanulók az önjellemezéseikben direkt vagy burkolt közlésekkel jellemzik magukat. Először is azt nézzük meg, hogy milyen rangsor állítható fel a tartalmi kategóriák alapján.

A fiúk (57,0) és a lányok (58,5) megnyilatkozásainak összehasonlítása alapján egyaránt a belső tulajdonságcsoporthoz kapja a legmagasabb értékelést. Tendenciaszerű jelenség az, hogy amikor önmagukat vizsgálják, s valami jellemzőt akarnak írni, akkor

elsősorban saját belső énjüket kezdik vizsgálni. Ezért a következő személyiségvonások "jönnek elő" leggyakrabban: értelmi képesség, szorgalom, figyelem, becsületesség, kötelességtudat, műveltség, kitartás, vidámság. Fejlődéslélektani szempontból természetes törekvés az önismeret belső, szubjektív jellemzőinek előtérbe kerülése. A serdülők mindenek előtt arra keresik a választ, hogy kik ők, milyen tulajdonságokkal rendelkeznek és ezek a belső lelki értékek hogyan segítik elő vagy akadályozzák emberi kapcsolataik alakulását és társadalmi beilleszkedésük esélyeit.

A második helyen a "cselekvés" kategóriája - nem nagy eltéréssel ugyan, de - jelzi a nemek szerinti különbségeket. A cselekvésre utaló önismereti mutatók a lányoknál 17,0%-os, a fiúknál 13,9%-os gyakorisággal szerepelnek. A magasabb relatív gyakoriság mellett figyelmet érdemel az, hogy a szórakozás, kikapcsolódás, sportolás mellett már konkrét "nőies" szerepre utaló tevékenységi formákat is említene (főzés, takarítás, varrás, kötés stb.). Feltűnő, hogy a fiúk tevékenységi relációban inkább a sportot, az olvasást és a szórakozás legkülönbözőbb fajtáit sorolják fel. Pályairányultságra utaló jegyek leginkább az "A" osztályosoknál figyelhető meg, ahol sokan foglalkoznak számítógépes műveletekkel, s jövőben sem szeretnék elszakadni ettől a gazdag élményforrástól. Az olvasásról szólva többen konkrét szakterületeket jelölnek meg (pl. biológia).

Az említett tevékenységi formák mellett megjelennek a különböző hobbik és egyéb szabadidős foglalatosságok is. Ezeknél a tanulóknál azonban a könyvek, olvasmányok, a szabad időben

választott kedvenc tevékenységi formák (barkácsolás, növénygyűjtés, stb.) sokat elárulnak az öntevékeny egyének bontakozó érdeklődéséről, képességeiről, pályák iránti vonzalmáról.

Ezt tanúsítják a következő tanulói vallomások:

"Minden szabad időmet a tanyánkon töltöm, imádom az állatokat. Naponta kijárok édesapámmal etetni őket. Sokat olvasok, különösen olyan könyveket, amelyek a háziállatok tartásával kapcsolatos. "Később mikor pályaválasztásáról ír kiderült, hogy baromfitenyésztő szeretne lenni. (8.B. 18. tanuló, fiú).

"Igazi kikapcsolódást a számítógép jelent számomra. Sokat játszom vele, de már egyszerű programok szerkesztésével is próbálkozom. Járok számítástechnika szakkörre, ahol lehetőség nyílik ismereteim bővítésére. Ezen kívül hobbim az elektronikával kapcsolatos cikkek, képek gyűjtése." Pályaorientációja: mikroelektronika felé vonzódik, s továbbtanulási szándéka szerint gimnáziumban matematika tagozaton szeretne tanulni (8.A. 22. tanuló, fiú).

Sajátos, hogy ilyen konkrét, céltudatos orientációk igen kis százalékban jelentek meg a tanulóknál. Ez arra enged következtetni, hogy a tanulók speciális tevékenységekben való "önmegmérése" igen elhanyagolt terület. Ebből következik, hogy az iskolai tanulmányi teljesítmény, az egyes tantárgyakban elért eredmények mellett figyelemmel kell kísérnünk és szervesen kell irányítanunk egyéb szakköri foglalkozásukat, különórákat és a szabadidős tevékenységeket. Mindaz, ami a tanulók életében feladatként jelentkezik, alkalmas lehet arra, hogy lemérjék, mit tudnak, mire képesek és ez irányt adhat további életüknek.

Harmadik helyen található a külső tulajdonságok kategóriája. Annak ellenére, hogy szeretnek az érdeklődés középpontjába kerülni, szeretnének népszerűek lenni -, érdekes módon nem tartják fontosnak az emberi külsőt. Ennek több oka is felfedezhető. Legtöbb tanuló a saját előnytelen, kamaszosan aránytalan arcával, testével foglalkozik, de keresi azokat a belső tulajdonságokat, amelyek ezeket kompenzálják. Néhányan - főleg a fiúk - atletikus alakjukat, előnyös megjelenésüket említik, de ők ezzel inkább a belső hiányosságokat szeretnék pállástolni: "Számomra a külső nem fontos, mert szerintem a szépségből nem lehet megélni. A jó érvényesülést a magabiztos megjelenés, a logikus gondolkodás és az emberekhez való jó viszony jelenti" (8.D. 19. tanuló, lány). "A megjelenésem átlagn felüli, de ezt nem csak én mondom, hanem a környezetemben lévő emberek is. Ennek nagyon örülök, mert az előnyös külső egy ember életében sokat jelent, hogy rosszak a jegyeim, azt az utcán az emberek nem látják, de hogy milyen a külsőm, az mindenkinek feltűnik". (8.D. tanuló, fiú).

A negyedik helyre került az érdeklődési kör. Ez szoros kapcsolatban áll a cselekvéssel. Mégis azért vettük külön kategóriába, hogy ellenőrizzük, mennyire tudatos a cselekvés és milyen sajátosságokat mutat a két terület és az egymáshoz való viszonya. Az alacsony 8,2%-os gyakorisági mutató nem ad lehetőséget általánosító következtetések levonására.

Az ötödik helyen a társakhoz való viszonyra utaló jegyeket találjuk. Az állításoknak 7,5%-a vonatkozik az emberi kapcsolatokra. Fontosnak ítéljük azt, hogy mindegyik tanulónál található a közösségben elfoglalt helyére, társaihoz való viszonyára vonatkozó jelzések. Ezek a megfogalmazások nagyon álta-

lánosak és igen kevés érdemi információt tartalmaznak.

Például: "Sok barátom van." "Szeretek emberek között lenni."

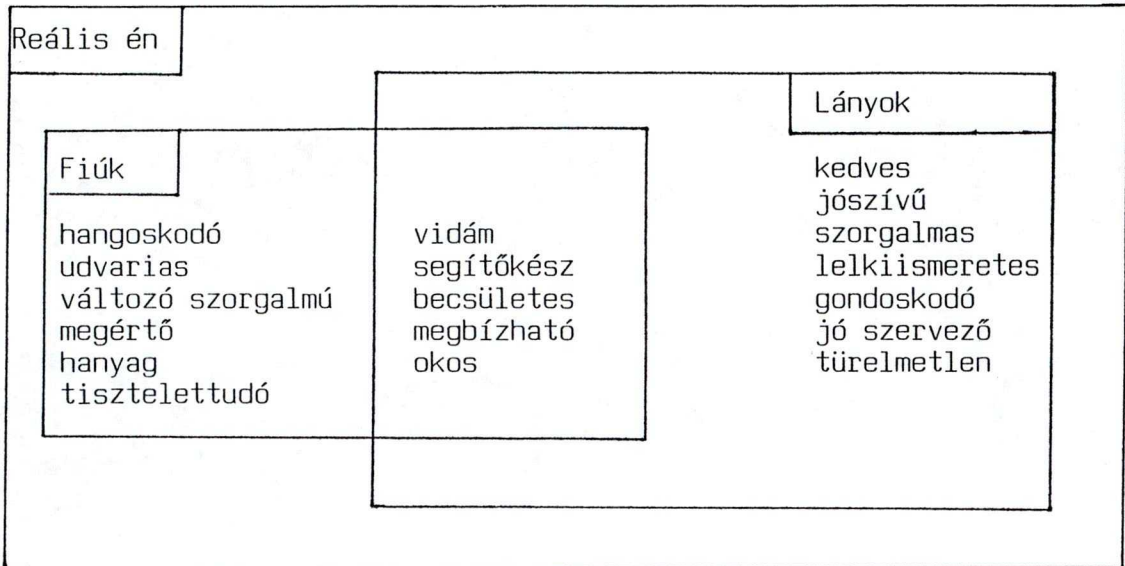
"Sokat teszek közösségemért."

A tanulók önjellemzéseiben a fiúknál 104 különböző tulajdonságjelzőt kaptunk, a lányoknál pedig 97-et. Ezek közül kiválasztottuk a legtöbb tanuló által említett tulajdonságot és gyakoriság alapján rangsoroltuk. Így a legtöbb fiú legjellemzőbbeknek azt tartja magáról, hogy: vidám, segítőkész, becsületes, megbízható, hangoskodó, udvarias, változó szorgalmú, okos, megértő, hanyag, tiszteletudó, önálló.

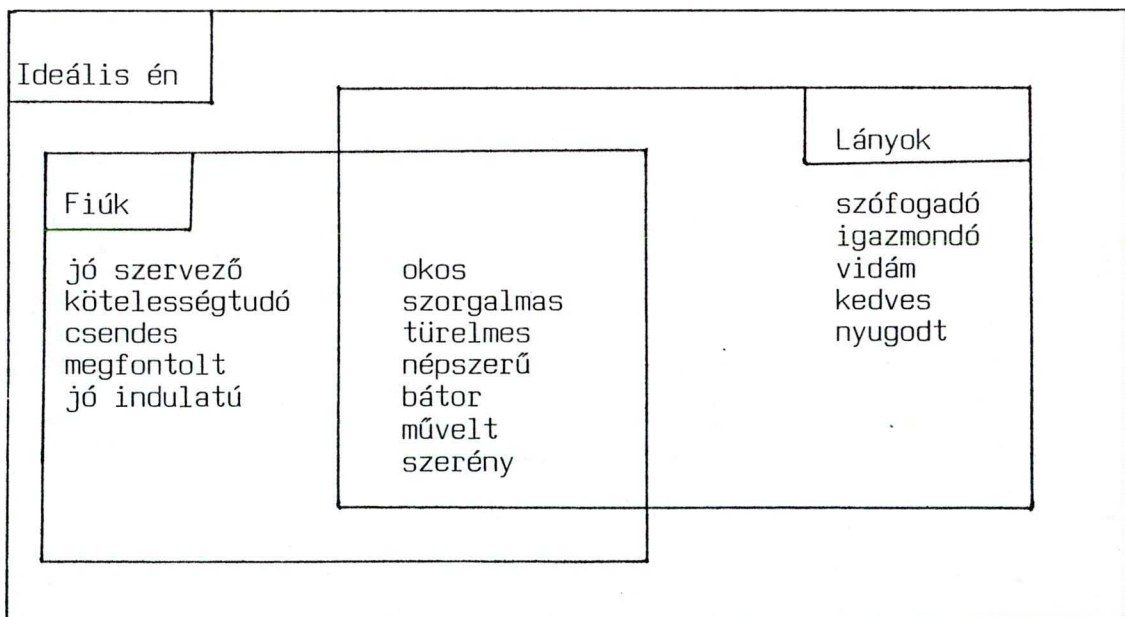
A vizsgálatban részt vett legtöbb lány úgy véli, hogy ő: okos, vidám, becsületes, kedves, jószívű, megbízható, szorgalmas, segítőkész, lelkiismeretes, gondoskodó, jó szervező, türelmetlen.

Sokkal kevesebb tulajdonságjelzőt használtak az ideális, a vágyott én meghatározására. A fiúk mindössze 43-at, a lányok pedig 33-at írtak le. Ezeket is gyakoriság szerint rangsoroltuk. Így több fiú okos, szorgalmas, népszerű, bátor, jó szervező, kötelességtudó, csendes, megfontolt, művelt, szerény, jóindulatú szeretne lenni. A lányok többsége azt szeretné, hogy türelmes, szorgalmas, művelt, okos, szófogadó, igazmondó, bátor, vidám, kedves, népszerű, szerény, nyugodt lehetne. Látjuk tehát, hogy vannak olyan tulajdonságok, amelyeket a fiúk is és lányok is jellemzőnek tartanak magukra, de vannak olyanok is - (ez a több) - amit csak egy-egy tanuló nem vall magáénak. Az én ideálra is közel ez jellemző, csak ott az arányok változnak meg, több a közös elem. (Az önfeljellemzésekben fiúknál és lányoknál említett tulajdonságjelzők viszonyát a

reális évre vonatkozóan a 2. ábra, az ideális évre vonatkozóan a 3. ábra szemlélteti).

2. ábra

3. ábra

Az elemzéskor vizsgáltuk, hogy kitől /más személy, társ, szülő, nevelő stb.) származik és kire vonatkozik a tanuló által közölt állítás. Megállapítható, hogy a fogalmazások zöme a tanuló saját maga által regisztrált, s önálló véleményét tartalmazza. Ezek értelmezése azonban nagyon eltérő és széles skálán mozog. Ez önbizalomhiányra enged következtetni. Voltak olyan tanulók is, akik a mások által róluk alkotott véleményeket hangsúlyozottabban ismertették mint saját ítéleteiket. A beszélgetések során kiderült, hogy ezek a tanulók hiányos önismeretük miatt nem tudták feldolgozni ilyen irányú tapasztalataikat, de akadtak olyanok is akik "nem értik önmagukat". Legjellemzőbb példák a 8.D.osztályosoknál fordultak elő. Más osztályoknál is volt ilyen tapasztalat, főleg a lányoknál. Például tipikusak az ilyen megfogalmazások: "Külsőm szerint sokan értelmes embernek tartanak." "Azt mondják rólam, hogy nyugodt, vidám természetű vagyok." "Sokak szerint zárkózott, csendes vagyok." stb. Problematikusnak tartjuk azt, hogy e "tükrözött" véleményekre nem reagálnak a tanulók, nem értékelik azokat (igaznak tartják-e magukra nézve vagy sem).

Ezeknél a tanulóknál azonban alig lehetett találni társasviszonyra utaló jeleket, vagy ha igen, akkor ezek negatív értékűek voltak: "A felnőttek szerint értelmes, rendes lány vagyok. Nagyon szeretném, ha társaim is ezt értékelnék bennem és ne ferde szemmel nézzék, ha jó osztályzatot kapok." Ez a megnyilatkozás az osztályban elfoglalt bizonytalan vagy kedvezőtlen helyzetre utal. Ezek a tanulók nem képesek magukat őszintén jellemezni, náluk az önbizalom nagyfokú hiánya tapasztalható. A legerősebben a csonka családban élőknél jelentkezett ez a

probléma: a fiúknál a tizenötből nyolcnál azaz 53,3%-nál, a lányoknál a tizenhatból tizenkettőnél, azaz 75%-nál. Míg a teljes családban élő 55 fiú közül csak hatnál, ami 10,9%, a 29 lány közül pedig nyolcnál, ami 27,6%, lehetett ilyen önbizalomhiányra utaló jelzéseket észlelni. Az egész mintánál a fiúk 20%-ára a lányok 44,4%-ára volt jellemző ez a tendencia. Ez inkább a már említett önbizalom és a határozottság hiányának, mintsem az irreális önértékelés jelzésének tekinthető, bár az önbizalom hiánya és az önismereti bizonytalanság kétségtelenül összefüggést mutat.

Sok információt kaptunk arról is, hogy a tanulók hogyan minősítik, értékelik azt amit jellemzésként önmagukról leírtak. Megállapítható, hogy a többségüknek volt bátorsága az önértékelésre. az önjellemző kifejezések a 86 tanulónál (74,9%) tartalmilag a kompetenciára vonatkoztak. (Szorgalmas vagyok, jól tanulok, érdekel a matematika, számítástechnika stb.) Érdekes, hogy 29 tanuló, (25,2%) az inkompetenciát hangsúlyozza (nem vagyok igazán szorgalmas, kíváncsi vagyok, de igazán nem is tudom mi érdekel, ingerlékeny, türelmetlen vagyok). Ez a kép elég pozitív, mégis elgondolkodtató, hogy a 8. D. osztályban található az ily módon nyilatkozó tanulók 44,8%-a (13 tanuló), ami a teljes minta 11,3%-át jelenti. Az osztályfőnökkel való beszélgetés alapján megállapíthattuk, hogy ezek a tanulók önértékelésükben fejletlenek, ami azt is jelenti, hogy énkérésükben bizonytalanok, kevés támpontjuk van, nincsenek tisztában tulajdonságaikkal, képességeikkel. Pedig ez nélkülözhetetlen része az egyén fejlődésének, mivel önmaga nevelésére, fejlesztésére csak az képes, aki tisztában van saját képességeivel és reálisan meg tudja ítélni azt, hogy miben kell megváltoznia.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a tanulók milyen mélységben ismerik és tárják fel önmagukra vonatkozó véleményüket. Megállapítottuk, hogy legtöbbször megmaradtak az egyszerű kijelentés síkján, s így az állításokhoz fűződő érzelmekről, ezek motívumairól alig tudunk meg valamit.

Az önjellemzések elsődleges elemzése alapján megállapítható, hogy ezt a korosztályt leginkább az érdekli: ki vagyok, mit tudok? Keresi helyét, szeretné, ha központban lehetne és minél többen megértenék. Ezekre inkább az implicit közlések utalnak. Tapasztalat szerint akivel többen foglalkoznak a családi környezetben, több időt töltenek felnőttek (szülők) társaságában, azon tanulók önjellemzése több konkrétumot tartalmaz, és nagyobb önismeretről ad tanúságot. Különösen jellemző ez a 8.A osztályos tanulókra. Árnyaltabb azoknak az írása is, akik irányítottan, tudatosan, külön terv szerint (8.B, 8.C) készültek a pályaválasztásra. E tanulócsoportok évfolyamonként értékelték magukat, s ehhez közösen elemzéseket végeztek. Nagy eltérés náluk sem tapasztalható ezen a területen. Több esetben nagyon érződik a szülői odafigyelés hiánya. Kevés tanuló ír családjáról, családjával töltött időről, együttlétről, közös tevékenységről. Vannak akik ezt mint hiányt megemlítik és mindent megtesznek azért, hogy a szülő közelében lehessenek. "Szüleim nagyon elfoglaltak. Keveset tudnak velem együtt lenni. Édesapám szeret vadászni. Mindig magával visz és ez boldoggá tesz, mert vele lehetek. Én azonban sajnálom az állatokat, de erről hallgatok" (8.D, 23. tanuló, fiú).

A tanulók jövőjére, önfejlesztésére vonatkozó elképzelések igen változatos képet mutatnak. Vannak gyerekek, akiket csak a jelen problémája foglalkoztat, de ezekre a későbbi elemzése-

nél még részletesen visszatérek. Már az eddigi adatok alapján is megállapítható, hogy a tanulók önértékelése még nem minősíthető elég differenciáltnak és önállónak. Önértékelésükben mások értékelésének hatása erősen tükröződik. Akiknek a családi környezet vagy az iskola segített egyéni tulajdonságaik tudatosításában, személyiségük fejlesztésében, azoknak az önértékelése több információt tartalmaz.

Ennek ellenére e jellemzések egyrésze nem volt elég tárgyilagos. A megfelelő környezet befolyásoló hatása érezhetően jelen van. Az életkori fejlődés szintjén jogos igényként merül fel a nagyobbfokú önállóság, az önálló értékítélet-alkotás képessége.

A tanulók jelleme a gyakorlatban, mindennapi tevékenységük közben fejlődik, és ennek ismerete, tudatosulása alakítja énképüket. A személyiség jellemző tulajdonságait nem elég kialakítani, hanem tudatosítanunk is kell bennük. Minél gyakorlottabb valaki mások megítélésében, annál tartalmasabbá válik önmaga jellemzése. Magatartásminták nélkül igen nehéz a tanulónak az új helyzetekhez alkalmazkodnia, sikeresen beilleszkednie a környezetébe. Pozitív minták nélkül képtelen a serdülő az eszményi énkép kialakítására: "Alkalmat kell találnunk, hogy eszményi mintákhoz és eszményi mértékkel hasonlítsák és hasonítsák magukat" (Kiss, 1978). Ebben fontos szerepe lehet a szülői, nevelői irányításnak.

Ezek után az osztályfőnökök által írt jellemzések vizsgálatát végeztük el, amely sok tekintetben tanulságos összehasonlítási alapot jelentett témánk átfogóbb megközelítéséhez.

Szükséges, hogy a pedagógus érzelmei fegyelmezettek, mélyek, kiegyensúlyozottak legyenek, hogy részrehajlás nélkül fel tud-

ja használni reális emberismeretét és ezáltal segíteni, fejleszteni és nevelni tudja tanítványait. A gyermekek magukkal hozzák az iskolába életük korábbi, iskolán kívüli hatásait. Megértésük és helyes nevelésük, értékelésük szempontjából nagyon fontos ezeknek az előzményeknek a számbavétele. Különösen fontos a családi környezet hatásainak az ismerete. Az osztályfőnök ilyen irányú munkája igen összetett és felelősségteljes feladat. Most azonban nem az osztályfőnöki teendőknek, elvárásoknak való megfelelés vizsgálata a célunk, hanem az, hogy mit tartalmaznak az általuk készített tanulói jellemzések és hogyan viszonyulnak a tanulók önjellemzésének problémaköréhez.

A tanulói személyiségre vonatkozó, értékelhető utalások megoszlását tanulókra lebontva az egyes területek között az alábbiak szerint csoportosítjuk:

- a családi körülmények, hatások (115 tanulónál):

Például: "Rendezett, harmónikus családi környezetben nevelkedik. Fejlődését kedvezően befolyásolják az otthoni tényezők.

Tanulását a szülők figyelemmel kísérik, segítik: "Szülei elváltak, édesapjával él, aki nagy gonddal, szeretettel neveli. Rendszeresen érdeklődik iskolai munkája iránt és segíti azt. A gyermeket a válás és annak körülményei igen megviselték." "Teljes családban él, ahol két testvére van. Családi körülményei elfogadhatóak. A szülők csak mérsékelt figyelemmel kísérik gyermekeik iskolai előrehaladását."

- az általános értelmi, mentális fejlettség (98 tanulónál):

"Tanulmányi teljesítménye a tantárgyi követelményekhez viszonyítva átlagos, több tantárgyból gyenge, általában megfelel képességeinek."

- az egészségi állapot a testi fejlettség, a sport (102 tanulónál):
 - "Egészséges, vékony testalkatú gyermek, fizikai állóképessége jó. Iskolánk röplabdacsapatának tagja."
 - "Egészséges, jó fizikai képességekkel rendelkezik. Mozgásműveltsége kiemelkedő. Évek óta sportol."
 - "Magas, vékony, egészséges kislány. Kisebb nyakcsigolya probléma miatt gyógytestnevelésre utalt."
- az értelmi tulajdonságok (84 tanulónál):
 - "Az ismeretanyag felidézéséhez visszaadásához esetenként segítségnyújtást igényel. Figyelme tartós, emlékezete mechanikus."
 - "Figyelme tartós, emlékezete jó. Tud logikusan gondolkodni, önálló ismeretszerzésre képes."
- az érzelmi tulajdonságok (79 tanulónál):
 - "Csendes, nyugodt természetű, kissé zárkózott."
 - "Érzelmileg kiegyensúlyozott, nyugodt halkszavú."
 - "...emberszeretete, barátságos, türelmes modora alkalmassá teszi a választott pályára."
- a szorgalom (115 tanulónál):
 - "Szorgalma változó. Érdemjegyein a szorgalom hiánya figyelhető meg."
 - "Egyenletes, jó szorgalommal tanuló."
- az akarat tulajdonság fejlettségi szintje (63 tanulónál):
 - "Az eredmények eléréséhez erőfeszítésre képes, érdemes ösztönözni."
 - "Könnyen befolyásolható, társai sokszor kihasználják."
- a tanuló fejlődő világnézete (36 tanulónál):
 - "A politikai eseményeket figyelemmel kíséri, a világ az ország dolgaiban tájékozott."

"Politikai, gazdasági kérdésekben igyekszik tájékozódni, ritkán alkot véleményt."

- a tanulók közösségi munkája (115. tanulónál):

"Kapcsolata társaival kiegyensúlyozott. A közösségtől kapott feladatokat elvégzi, nem kezdeményező."

"Igazi közösségi ember, kezdeményező, szívesen vállal feladatot, s azt megbízhatóan el is végzi. Segítőkész, barátságos, társai szeretik."

- a tanulók érdeklődésének iránya (110. tanulónál):

"Érdeklődése sokirányú. Szabad idejében horgászik, bélyeket gyűjt, számítógépes programokat készít, sokat olvas. Kedvelt tantárgyai: német nyelv, történelem, matematika. Ezeket a tantárgyakat kiemelkedő szorgalommal tanulja. Szakkörön elmélyültebben is foglalkozik a német nyelvvel, melyet 3. osztálytól tanul."

"Érdeklődése kialakulatlan, semmi nem köti le igazán."

Ezek a jellemzés-részletek számszerűen sok adatot tartalmaznak és több fontos területre terjednek ki. Az osztályfőnökök több éven át együtt vannak a gyermekekkel, így feltételezhető, hogy az oktatás-nevelés, valamint az osztályonkívüli tevékenység feltételei között szerzett tapasztalatok alapján a személyiségükről kialakított kép reális. A nevelők az intellektuális képességek, iskolai teljesítmény mellett, az interperszonális kapcsolatokat is értékelték. Kiemelten foglalkoztak a gyermekek szorgalmával, az osztályközösségbe való beilleszkedésükkel, az elvárásokkal kapcsolatos alkalmazkodási készségükkel. A lányokat általában szorgalmasabbaknak (még a gyenge tanulókat is), aktívabbaknak, szerényebbeknek, társaikhoz való viszonyulásukban pozitívabbaknak ítélik meg. Jellemzéseik szerint a fiúk

figyelmeztetlenebbek,figyelmetlenebbek, kevésbé kitartóak, türelmetlenebbek mint a lányok. A jó tanulók általában aktívabbak, kezdeményezőbbek és a közösségi életben aktívabbak.

A jellemzésekben a közösségben elfoglalt helyre vonatkozóan mindegyik jellemzésben találunk utalást, amely vagy a társakhoz való viszonyulást vagy a közösségben végzett munkát értékeli. Kevés utalás van az osztálystruktúrában elfoglalt pozícióról és egyetlen jellemzés sem utal az iskolaközösségben elfoglalt státuszról. A tanulók érdeklődésének irányát többször általánosságokban fogalmazzák meg: "Minden érdekli, de semmi nem tudja igazán lekötni."

Munkaszeretetről, a fizikai munka ismeretéről és megbecsüléséről egyes tanulók fejlesztésének irányáról a jellemzések nem tartalmaznak értékelhető adatokat. A gyermekek iskolán kívüli tevékenységéről is általánosságokban szólnak. A pályaválasztás osztályfőnöki véleményezése minden tanulónál pozitív. Realitás-értéke néhol megkérdőjelezhető. Például: "Ha szorgalma, kitartása növekszik, s az év végére minden tantárgyból teljesíti a tantervi minimumot, akkor reményét látjuk annak, hogy a választott iskolában helytáll. Felvételét javasoljuk."

Ahhoz, hogy a tanulók önismeretéről megfelelő ismeretekkel rendelkezünk, ehhez nem elegendő csupán a felmérés. Az így szerzett információk kiegészítése és kontrollja céljából az osztályfőnökök jellemzése mellett, egyéni beszélgetésekre is sor került a tanulókkal. Főleg arra kerestük a választ, hogy mennyire tudatosan és mire alapozzák önismereteiket, milyen az önmagukkal szembeni igényességük és hogyan értelmezik az önjellemzésekben fellelhető ellentmondásokat. Így az egyéni beszélgetések során nemcsak az énes vonatkozású megismerési

funkciók tudatosságáról, világosságáról, hanem ezek irányáról, hatékonyságáról is képet kaphatunk. Konkrétabban választ kaptunk arra, hogy

- mivel és hogyan indokolják az egyes tanulók önismereti, önértékelő állításait:

a/ saját tapasztalataikkal indokolják: "Dicsekvő azért vagyok, mert így hívom fel magamra a figyelmet, igaz nincsen olyan sok dicsekedni valóm. Szeretem a divatos ruhákat, de szüleim csak néha tudják ezeket megvenni és így megértőnek tartom magam, mert nem követelődöm (8.A. 17. tanuló, lány).

b/ Mások véleményére utalnak: "Azért mondom magamról, hogy nyugodt vagyok, mert nyugodtnak tartom magam". (8.D.12. tanuló, fiú).

- mennyire elégedettek önmagukkal, önkritikájuk mire irányul: "Az ideális embertől, szerintem, nem sokban térek el. Így el tudom fogadni magamat olyannek, amilyen vagyok" (8.D. 25. tanuló, fiú).

"Jegyeim alapján nem vagyok a legjobb tanuló, sokan butának tartanak, de szerintem inkább a szorgalmammal van baj" (8.C. 9. tanuló, lány).

- önnevelési törekvéseiben milyen szerephez jutnak eddigi élményei: "Az osztályban én vagyok a legjobb tanuló. Ezt sokan nem tudják elviselni. Így állandó harcban állok társaimmal, miközben mindent elkövetek azért, hogy bebizonyítsam, hogy a "jó tanuló" is lehet, "jó barát". Néha bosszant, ha látom, hogy jobban örülnek annak, ha valaki rossz jegyet kap, mint ha javít. De mostmár rájuk hagyom, mert attól félek, hogy okoskodónak fognak tartani" (8.B. 24. tanuló, lány).

"Érdekel minden, szeretnék minél többet tudni a világról. Jelenleg gimnáziumba jelentkezem és később tovább szeretnék tanulni főiskolán vagy egyetemen. Szeretem a könyveket, mert ezek sokat segítenek abban, hogy minél műveltebb legyek" (8.D. 29. tanuló, fiú).

A vizsgálat megerősítette azt a tényt, hogy a 13-14 éves tanulók többsége még nem tudja kellően megindokolni önismereti megállapításait. Ez leginkább az általunk vizsgáltak közül a 8.D osztálynál tapasztalható, de bizonyos mértékig a többi osztály tanulóira is jellemző, csak az arányok pozitívabbak. A lányoknál az érvelés általában érzelmi színezetű. Egyértelműen megállapítható azonban, hogy a lányok tudatosabban értékelik, mind a pozitív, mind a negatív tulajdonságaikat, tapasztalataikat. A fiúk inkább a felsorolás szintjén teszik mindezt. Még azoknak is, akik megindokolják állításaikat, magyarázata sem elég igényes, differenciált.

Az egyéni beszélgetéseknél arra is kerestük a választ, hogy milyen a tanuló önmagával szemben támasztott igényének színvonala. Tudakoltuk azt is, hogy a tanulók mennyire fogadják el önmagukat, mennyire vannak megelégedve magukkal. Az önjellemzéseikben leírt sok pozitívum mellett a tanulók többsége nincs megelégedve magával. A személyes tapasztalatok (több évig tanítottam őket) és az osztályfőnökök jellemzése alapján azok akik elfogadják magukat két csoportba sorolhatók:

a/ Csendes, szerény, átlagos vagy alacsonyabb teljesítményt nyújtó, kevésbé differenciált személyiségek. Igényszintjük önmagukkal és környezetükkel szemben alacsony: "Én meg vagyok elégedve magammal. Igaz, hogy nem vagyok a legjobb tanuló, de sok barátom van, mert én mindenkihez kedves vagyok és

ezt várom el másoktól is. Csak az a különbség közöttük, hogy az egyik "jó" a másik meg "rossz" barát, de az emberek nem egyformák. Úgy kell elfogadni őket, ahogy vannak" (8.D. 13. tanuló, fiú).

b/ Átlagnál jobb tanulmányi teljesítményt nyújtó, kissé ön-elégült, egocentrikus tanulók. Igényszintjükre jellemző, hogy többet várnak el környezetüktől, mint amit ők tudnak környezetüknek nyújtani: "Én vagyok az osztályban az egyik legjobb tanuló, mindenki udvariasnak és kedvesnek tart. Szívesen segítek másoknak, de főleg olyanoknak, akik viszonozni is tudják. Kicsit türelmetlen vagyok, mert mindent azonnal szeretnék. Azt szeretném, ha kérésemet mindenki azonnal teljesítené. Egy kis hibám van, ha valaki velem türelmetlen, azt nem bírom elviselni " (8.C. 18. tanuló, lány).

Akik kevésbé fogadták el magukat, azok talán még többet foglalkoztak belső énjükkel, de önkritikájuk eléggé egysíkú. (Pl. tanulmányi eredmény, magatartás). Jellemzéseik sok tulajdonságot tartalmaznak de ezek mellett kevés az igazi érv.

Mielőtt számszerűen is kimutatnánk, hogy mennyire reális és irreális ennek a vizsgálati csoportnak az önismerete, fontosnak tartjuk bemutatni az eddig feltárt tényeken, adatokon kívül egy-egy osztályt konkrétan jellemző vonásokat is.

A 8. A. osztályos tanulók értékelésének jellemzői

Osztálylétszám: 36, 11 fiú és 15 lány

A szülők iskolai végzettsége szerinti megoszlás

Szülők iskolai végzettsége	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Felsőfokú	6	54,5	6	40,0	12	46,2
Középfokú	5	45,5	9	60,0	14	53,8
Alapfokú	-	-	-	-	-	-
Össz.:	11	100,0	15	100,0	26	100,0

6. táblázat

Családi struktúra szerinti megoszlás

Kategóriák		Fiú		Lány		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%
Teljes család		6	54,5	9	60,0	15	57,7
Csonka család	Apa neveli	2	18,2	–	–	2	7,7
	Anya neveli	3	27,3	6	40,0	9	34,6
Össz.:		11	100,0	15	100,0	26	100,0

7. táblázat

A 8. osztály tanulmányi átlageredménye: 4,3

Tanulmányi eredmény fiúknál: 3,9

lányoknál: 4,6

Az önjellemzések tartalmi megoszlása

Kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	Allítás	%	Allítás	%	Allítás	%
I. Belső tulajd.	128	62,4	207	67,2	335	65,3
II. Külső tulajd.	24	11,7	25	8,1	49	9,6
III. Társas kapcs.	11	5,4	12	3,9	23	4,5
IV. Cselekvés	26	12,7	45	14,6	71	13,8
V. Érdeklődési kör	16	7,8	19	6,2	35	6,8

8. táblázat

Az önjellemzések tartalmi megoszlása tanulókra lebontva,
osztályfőnökük értékelésével összevetve

8. A. Az önjellemzés tartalmi megoszlása							Az osztályfőnök értékelésével megegyező						
	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	
1.	16	-	-	3	-	19	4	-	-	-	-	4	
2.*	3	4	2	4	3	16	-	1	1	1	-	3	
3.*	11	2	-	6	2	21	1	1	-	2	2	6	
4.*	11	-	-	3	2	16	-	-	-	1	2	3	
5.*	15	2	2	1	2	22	1	-	-	-	1	2	
6.	15	-	1	2	-	18	1	-	1	-	-	2	
7.	13	-	-	8	3	24	2	-	-	3	1	6	
8.*	8	3	1	5	1	18	-	1	-	2	1	4	
9.	14	-	2	8	1	25	-	-	2	2	-	4	
10.	14	-	-	4	1	19	1	-	-	1	1	3	
11.	13	-	1	2	1	17	2	-	-	1	-	3	
12.*	15	-	2	-	-	17	1	-	-	-	-	1	
13.	11	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	-	
14.	16	-	-	-	-	16	6	-	-	-	-	6	
15.	18	2	1	2	1	24	5	1	1	2	1	10	
16.	18	5	1	3	2	29	4	2	-	2	-	8	
17.	14	4	1	2	2	22	-	1	1	-	1	3	
18.	13	4	2	3	3	25	3	1	1	1	2	8	
19.	11	4	1	2	2	20	1	2	-	1	-	4	
20.*	13	2	1	1	1	18	2	1	-	1	1	5	
21.*	13	3	1	1	2	20	3	1	1	1	2	8	
22.*	14	3	-	3	1	21	-	2	-	-	-	2	
23.*	17	3	1	1	1	23	1	1	1	-	-	3	
24.	12	3	1	4	2	22	-	2	1	2	-	5	
25.	9	3	1	2	2	17	2	1	-	2	1	6	
26.*	8	2	1	1	1	13	2	1	1	-	-	4	
Össz.	335	49	23	71	35	513	42	19	11	25	16	113	
Össz.	65,3	9,6	4,5	13,8	6,8	100 %	37,1	16,8	9,7	22,1	14,1	100 %	

* a fiúkat jelöli

9. táblázat

A 9. táblázatban feltüntettük az osztályfőnök jellemzésében található azon tulajdonságokat, melyek megegyeztek a tanulók értékelésével.

Önjellemzéseikben az osztály tanulói 48 különböző tulajdonságjelzőt, a fiúk 42-t, a lányok 25-t használtak. Ezeket gyakoriság szerint rangsoroltuk. Így a 8. A.osztályban a legtöbb fiú a következő tulajdonságot tartja magára jellemzőnek: Becsületes, megbízható, vidám, udvarias, hangoskodó, bátor, jóindulatú, művelt, segítőkész, jószívű, nem szorgalmas, titoktartó.

A lányok többségére pedig jellemző, hogy: megértő, lelkiismeretes, jószívű, megbízható, vidám, önálló, gondoskodó, indulatos, segítőkész, udvarias, jó szervező, kedves.

Énideálként a fiúknál leggyakoribb tulajdonság: népszerű, csendes, bátor, jó szervező, okos, komoly, kötelességtudó, lelkiismeretes, szorgalmas, szerény, jószívű, művelt.

A lányok énideálja: türelmes, szorgalmas, művelt, szerény, szófogadó, bátor, jó szervező, okos, vidám, kedves, titoktartó, nyugodt szeretne lenni.

Mind a két nem magára jellemzőnek tartja, hogy vidám, megbízható, segítőkész, jószívű. Ideális énjükénél a következő azonos tulajdonságok találhatók: bátor, okos, szorgalmas, szerény, művelt.

A jellemzések és az ezt követő beszélgetések alapján megállapítható, hogy többen azért nem merik bevallani, hogy sokat tanulnak, mert társaik nehogy szorgalmasnak esetleg "strébernek" "talpalósnak" stb. tartsák. Sokszor még maguknak sem merik bevallani, hogy szorgalmasak, értelmesek, sőt "reklámozzák", hogy ők mennyire lezserek, hagyagok stb.

Aki legalább magának bevallja, hogy ő mennyit tanul vagyis szorgalmas, egyéni konfliktusba kerül. Nem látja tisztán, hogy ő lenne ennyire buta, hogy ő tanul és mégsem jeles tanuló. Ez odáig fajul, hogy sokszor már megkérdőjelezi saját értelmi szintjét és kezdi magát butának, tehetségtelennek tartani: "Okos miért szeretnék lenni? Igaz, hogy matematikából, fizikából jó vagyok, meg a jegyeim is elég jók, de ha összehasonlítom magamat azokkal, akik soha nem tanulnak és mégis jobbak vagy jelesek, akkor úgy érzem, hogy nem vagyok elég okos" (17. tanuló, lány). Mindezek ellenére énidáljuk megfogalmazása szerint mind a fiúk, mind a lányok, szeretnék "szorgalmasak" lenni. Egyéni beszélgetések során kiderült, hogy ez azt is jelenti, szeretnék ha nyíltan vállalhatnák pozitív tulajdonságaikat tanulói környezetükben is.

Szeretnek középpontban lenni, de sokszor az odavezető utat rosszul választják meg: "Elég okosnak, műveltnek, jó megjelenésűnek tartom magamat. Mindig sok zsebpénzem van, így bárkit bármikor ki tudok segíteni. Sok barátom van, de ez érthető is, mert ilyen gyerekekkel mint én mindenki szívesen barátkozik" (23. tanuló, fiú).

Vannak akik szeretnék, ha társai rá lennének utalva a segítségükre és így tölthetnének be központi szerepet közösségük életében, de ezért nem tesznek semmit. "Nekem nagyon fontos a környezetem véleménye: fontos, hogy figyeljenek rám, tartsanak valakinek. Ehhez szükséges a jó megjelenés és olyan közösség, ahol az emberek számítanak rám, segítséget kérnek tőlem" (18. tanuló, lány).

Ezek voltak talán azok a legkritikusabb vonások, amelyekre a továbbiakban érdemes odafigyelni, mert később már komoly

problémaként fognak jelentkezni. Megnyilatkozásaik az esetek többségében sokatmondóak, tartalmilag gazdagok. Egyszerre tudnak megérintők, türelmetlenek, nyugodtak és izgatottak lenni.

Mondataik komoly érzelmi gazdagságról tesznek tanúságot, sok mondanivalót, vágyat, szorongást tartalmaznak. Például: "Cselekedeteimet alaposan megfontolom, amire van időm, de váratlan szituációkban sokszor a megfontolás hiánya váltja ki belőlem az indulatot. Szomorú azért vagyok, mert olyan valakivel értem meg legjobban magamat, akivel találkozni is alig szabad.

(Édesapa) Azért érzem úgy, hogy hiányzik belőlem az igazmondás, szófogadás és bátorság, mert ezt a kapcsolatot fenntartom, de környezetem előtt próbálom másként mutatni" (6. tanuló. lány).

Saját énjük kibontakozását, vágyaik beteljesülését a jövőjükben látják: "Fő vágyam, hogy boldog legyek, hiába szép illetve csinos, helyes vagyok, de igazán boldognak még nem éreztem magamat. Mindig sok a korlát, akadály, szabály. Mindent megteszek, hogy olyan szakmám legyen, ahol sok pénzt lehet keresni. Szerintem ez teljesül ha divattervező vagy manöken leszek. Ez érdekel is. A pénz azért fontos számomra, mert nem szeretem, ha beleszólnak terveimbe, ezért minél előbb önálló akarok lenni és az is akarok maradni" (19. tanuló, lány).

Ez a tanuló az igen jó körülmények között nevelkedő gyerekek egyik reprezentációja. Mindent magának szeretne, de könnyen, gyorsan, minden áldozat nélkül. További nevelése nagy odafigyelést igényelne. Többségük jövőjükben, pályájukon segítőkészségüket, emberszeretetüket stb. szeretnék érvényesíteni és ez által kibontakoztatni énjüket. "Én mindenkit szeretek és úgy érzem, hogy ezt sokan viszonozzák is. Szeretem az embereket, szeretek másokon segíteni. Ha beteljesülne az a vágyam, hogy orvos legyek,

akkor én lennék a legboldogabb, mert egész életemben azt csinálhatnám, ami már régi vágyam: minél többet emberek között lenni és minél többet adni másoknak" (7. tanuló, lány).

A 8. A osztálynál is a belső tulajdonságok fontossága került az első helyre. Írásuk "belső én"-centrikus volt. Kevesen írtak arról, hogy szerintük milyen másoknak a róluk alkotott képe. Inkább az önálló értékrend felállítása volt a jellemző.

Nagy élményt jelentettek a felmérés utáni beszélgetések, amelyek már a pályaorientációs beállítottságukat is érintették. Sok olyan dologra hívták fel a figyelmünket, ami a serdülő fiatalok lelkivilágát foglalkoztatja. Egyik fő problémájuk a "tökéletes én". Rengeteg belső tulajdonsággal jellemezték magukat. Legtöbbször ezek a tulajdonságok csak elképzelt, "bebeszélt" tulajdonságok, de ők sajátjuknak tekintik.

Negatív tulajdonságaikat nem merik vállalni, illetve csak nagyon kevesen. Belátják, hogy szorgalmasnak, igazmondónak kellene lenni, de azt nem vállalják, hogy hanyagok, vagy nem mondanak igazat. Az "ideális én"-nél ezek nagyon jól láthatók, minden kívánt tulajdonság lényegében egy meglévő rosszra utal.

Számunkra meglepő volt, hogy a tanulóknál mennyire másodlagos a külső megjelenés. Igaz, hogy igen jó értelmi képességű, s magas szervezettségű osztállyal van dolgunk. Ezért talán nem ismeretlen, hogy mennyit foglalkoznak az emberi belső értékekkel, "belső énjükkel". Énképük pozitívnak minősíthető; ez megerősíti azt az állítást, hogy pozitív énkép esetén a szorongási szint alacsony és jó együttműködési készség tapasztalható. Nyíltan beszéltek problémáikról és ezek segítségével egy fontos dologra is felhívták a figyelmünket. Mindannyiunk számára világos, hogy társadalmunkban napjainkban egyes normák leértékelőd-

tek, átértékelődtek, s újabb normák jöttek létre. De kétségbeejtő, hogy olyan értékek, mint szorgalom, kitartás, aktivitás- elvesztették, illetve kezdik elveszteni értéküket és mint a tanulók többsége írja, ma már nem "divatosak". Szerencsére azonban ezt nem mindegyikük fogadja el: "... most nem divat beismerni, hangoztatni, hogy sokat tanulok, szorgalmas vagyok, mert inkább a lazaság, felületesség, nemtörődömség a sikk" (11. tanuló, lány). "Ma nem divat szorgalmasnak lenni, de azért a divat kedvéért nem hangoztatom magamról, hogy hanyag vagyok, mert az nem lenne igaz" (15. tanuló, lány). Az eltorzult értékrend, az elmentmondásos csoport, illetőleg osztályszellem labilissá teszi és elbizonytalanítja az önismereti törekvéseket.

A 8. B. osztályos tanulók jellemzéseinek
értékelése

Osztálylétszám: 29, 18 fiú és 11 lány

A szülők iskolai végzettsége szerinti
megoszlás

Szülők iskolai végzettsége	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Felsőfokú	3	16,7	1	9,1	4	13,8
Középfokú	8	44,4	7	63,6	15	51,7
Alapfokú	7	38,9	3	27,3	10	34,5
Össz.:	18	100,0	11	100,0	29	100,0

10. táblázat

Családi struktúra szerinti megoszlás

Kategóriák		Fiú		Lány		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%
Teljes család		15	83,3	8	72,7	23	79,3
Csonka család	Apa neveli	1	5,6	-	-	1	3,5
	Anyá neveli	2	11,1	3	27,3	5	17,2
Összesen		18	100,0	11	100,0	29	100,0

11. táblázat

A 8.B osztály tanulmányi átlageredménye: 3,3
 Tanulmányi eredmény fiúknál: 3,1
 lányoknál: 3,4

Az önjellemzések tartalmi megoszlása

Kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	Állítás	%	Állítás	%	Állítás	%
I.Belső tulajdons.	96	50,8	83	67,7	179	53,8
II.Külső "	23	12,2	16	11,1	39	11,7
III.Társas kapcs.	23	12,2	16	11,1	39	11,7
IV.Cselekvés	25	13,2	18	12,5	43	12,9
V.Érdeklődés	22	11,6	11	7,6	33	9,9
Összesen	189	100,0	144	100,0	333	100,0

12. táblázat

Az önjellemzések tartalmi megoszlása tanulókra lebontva,
osztályfőnökük értékelésével összevetve

8.B. Az önjellemzés tartalmi megoszlása Osztályfőnök értékelésével megegyezően

	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.
1.* 4	-		1	1	1	7	1	-	1	1	-	3
2. 5	-		2	1	-	8	2	-	2	1	-	5
3. 7	2		2	2	1	14	3	-	1	1	1	6
4. 12	5		1	1	2	21	4	1	1	-	-	6
5. 9	5		3	-	-	17	3	-	-	-	-	3
6. 8	-		-	-	-	8	3	-	-	-	-	3
7.* 7	1		3	1	3	15	1	-	-	-	1	2
8. 5	-		1	5	1	12	4	-	1	-	-	5
9.* 6	1		1	1	-	9	2	1	-	1	-	4
10. 4	1		2	3	2	12	1	-	1	-	-	2
11.* 6	2		1	3	1	13	1	1	1	-	-	3
12.* 9	1		1	2	1	14	2	-	-	1	-	3
13.* 2	3		1	3	2	11	-	-	1	1	1	3
14.* 4	-		2	2	2	10	1	-	2	-	1	4
15. 5	-		1	-	-	6	3	-	-	-	-	3
16.* 7	-		1	-	-	8	2	-	-	-	-	2
17.* 7	-		2	-	-	9	3	-	-	-	-	3
18.* 6	2		1	-	-	9	3	-	-	-	-	3
19. 13	2		1	3	2	21	8	-	1	1	-	10
20.* 5	3		1	-	-	9	-	-	1	-	-	1
21. 10	1		1	-	-	12	-	-	1	-	-	1
22.* 6	3		1	1	1	12	1	1	1	-	-	3
23.* 3	1		1	1	1	7	3	-	-	-	-	3
24. 5	-		2	3	3	13	3	-	2	1	1	7
25.* 3	3		1	2	1	10	3	-	1	-	-	4
26.* 4	-		1	3	1	9	3	-	-	-	-	3
27.* 7	1		3	5	5	21	5	1	2	2	-	10
28.* 5	2		1	-	-	8	3	2	1	-	-	6
29.* 5	-		-	-	3	8	3	-	-	-	-	3
Össz. 179	39		39	43	33	333	71	7	21	10	5	114
Össz. 53,8 %	11,7		11,7	12,9	9,9	100,0	62,3	6,1	18,4	8,8	4,4	100,0

* Fiúkat jelöli

13. táblázat

Erre a csoportra is az jellemző, hogy értékeléseiknél leginkább belső tulajdonságaikat emelik ki. A jelzők 53,8%-a ehhez a kategóriához tartozik. A többi kategória a 10% körüli értéket mutatja. Pozitívum, hogy nincs olyan tanuló, aki csak egyoldalúan írt volna magáról. Így értékelésük több irányú, összetettebb egységesebb benyomást kelt. Kevés azonban az én-ideálra utaló kijelentés, megfogalmazás.

Miután kigyűjtöttük a tulajdonságjelzőket, megállapítottuk, hogy a 8. B. osztály fiú tanulói 60 különböző állítást használtak énjük bemutatására, a lányok pedig 50-et. A fiúk reális énjüket 49, ideális énjüket 20 különféle jelző segítségével írták le. A lányok reális énjük megfogalmazásához 46, ideális énjük megfogalmazásához 15 tulajdonságot használtak fel.

A kapott állításokat gyakoriságuk alapján rendeztük és így a legtöbb fiú ebben az osztályban azt vallja magáról, hogy: hanyag, hangoskodó, figyelmetlen, segítőkész, vidám, megfontolt, fegyelmezetlen, tisztelettudó, rossz magatartású, változó szorgalmú. A többség szeretné, ha szorgalmas, okos, jóindulatú, kötelességtudó, becsületes, jó magatartású, gondoskodó, megbízható, nyílt, figyelmes lenne. A lányok énképe már sokkal pozitívabb. Értékeléseik alapján a legtöbb lány segítőkész, okos, barátságos, jó magatartású, megbízható, szorgalmas, kötelességtudó, megértő, lelkiismeretes, jószívű. Az én ideáljukat az jellemzi, hogy szorgalmas, türelmes, vidám, kedves, népszerű, nyugodt, szófogadó, kitartó, kiegyensúlyozott, figyelmes.

A rendelkezésünkre álló tények alapján az osztályban - mindkét nemnél - három csoport alakítható a/ pozitív, b/negatív, c/gyenge csoport, d/köztes, ingadozó csoport.

Ezeknek a csoportoknak a megoszlását a következő táblázat szemlélteti:

A 8.B.osztály értékkategóriák szerinti megoszlása

Kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Pozitív, erős csoport	7	38,9	6	54,5	13	44,8
Negatív, gyenge csoport	6	33,3	2	18,2	8	27,6
Köztes, ingadozó csoport	5	27,8	3	27,3	8	27,6
Összesen:	18	100,0	11	100,0	29	100,0

14. táblázat

Az így kialakított csoportok jellemzői:

1. Pozitív, erős csoport

A fiúk:

Önértékelésük reális. A belső értékeket hangsúlyozzák a külsők mellett. Kialakult bennük a tudásvágy, de ellentétes módon jelentkezik: kissé hajszolt törekvésben illetőleg lezserebb formában, kevés iskolai szorgalommal.

Eredményük sikerrel jár. Igényesek önmagukkal és környezetükkel szemben. Az érdeklődés területei válogatott szférák. Tulajdonságaikban a jóindulat, a szerénység, a megfontoltság dominál. Családi háttér: ebbe a csoportba tartozó mindegyik fiú rendezett, harmónikus családban él. Például: "Családomat nagyon szeretem. Tiszetelem szüleimet, tanáraimat, barátaimat.

Nem tudok senkire megharagudni. Igaz, könnyen megsértődöm, de legtöbbször nem tudom megvárni, hogy kiengeszteljenek, mert nem bírom elviselni, hogyha valakivel haragban vagyok. A külső nem jelent semmit. Az a fontos, hogy az emberek jók, segítőkészek legyenek... Nagyon fontosnak tartom még az ápolat, rendezett ruházatot, megjelenést". /Részlet a 8.B. 17. tanuló, fiú önjellemzéséből/.

A lányok:

Önismeretük megalapozott. Érdeklődési területük széles: "Mindent szeretnek kipróbálni." Több megnyilatkozásuk céltudatosságukat igazolja. Van aki harcol a tökéletességért. Elébe mennek dolgoknak, jellemző rájuk a problémamegelőzés. Az igényesség mellett az aggodalmaskodás is jelentkezik náluk. Fő tulajdonságok: szerénység, kedvesség. Családi háttér: többségük rendezett, harmónikus, teljes családban él. A két csonka család közül az egyikben szeretetteljes nevelés van: "Elég jó tanuló vagyok, de ezért meg is kell dolgoznom... Szeretem másokkal megosztani élményeimet, gondjaimat, véleményemet és szeretem, ha mások is így viszonyulnak hozzám... Amit elgondolok, azt szeretem meg is valósítani. Ha ez egyszerre nem sikerül, nem keseredek el, hanem újból nekifogok... Sokat foglalkoztat, hogy jövőre új iskolába kell menni. Próbálok minél többet megtudni a középiskolai életről. Szeretném, ha minél kevesebb váratlan dolog érne. Kedvelem az újat, de nem azt, ami ismeretlen" (8.D. 19. tanuló, lány).

2. Negatív, gyenge csoport

A fiúk:

Ennél a csoportnál az önbizalom hiánya a kishitűség mutatkozik. A sikertelenséget nehezen viselik el és értetlenül állnak

vele szemben: "Még a szüleim sem tudtak együtt maradni" és ehhez hasonló megfogalmazásokkal reagálnak sérelmeikre. Rájuk a külső tulajdonságok devianciája a jellemző. A felnőttek értékítélete nekik nem számít. A negatív kritikát a "nem kedvel" válasszal nyugtázzák.

Az önzés, énközpontúság mellett a viselkedésük nincs "egyesben". Negatív tulajdonságaikról is úgy beszélnek, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga.

Tevékenységükben az ambíció, a szorgalom hiánya tükröződik. Családi háttér: rendezett családi háttér, csupán egyikük él csonka családban. A beszélgetés alapján azonban kiderült, hogy a szülők több műszakban, másodállásokban dolgoznak. Kevés időt töltenek szüleikkel. A fentieket jól példázza a következő tipikus megnyilatkozás: "Szeretek kötekedni, de a komolyabb verekedést nem szeretem. Azonban egy kis vagánykodás "menő dolog", tehát kell ez. Ami rossz, hogy lassan már azt hiszik rólam, hogy verekedős vagyok, pedig ez nem igaz... Fontosnak tartom, hogy másoknak jó véleménye legyen rólam. Remélem, hogy ez így van, de nem vagyok benne biztos... Vannak akik rossz gyerekeknek tartanak, de hiába lennék én jó, ha nem vagyok menő, nem jó a külsőm, nem vagánykodom, legfeljebb a felnőtteknek leszek szimpatikus" (20. tanuló, fiú).

A lányok:

Ebbe a csoportba mindössze ketten tartoznak. Legfőbb jellemzőjük, hogy önhittek. Önkritika teljes hiánya tapasztalható náluk. A külső tulajdonságokat tartják az emberi értékek legfőbb tényezőjének. A külső tulajdonságok dominanciája mellett erősen jellemzi őket a fokozott szeretetigény.

Családi háttér: egyikük rendezett, teljes családban él, a másik csonka családban. E jelzések egyértelműen tükröződnek az önjellemzésben: "...Szerintem az a legfontosabb, hogy engemet mindenki szeressen, tiszteljen, becsüljön. Ennek érdekében mindenre képes vagyok. Akik ezeknek az elvárásaimnak megfelelnek, azokat kedvelem... Barátaimmal nagyon jó kapcsolatban vagyok, de aki kihasznál vagy ellenem van, azt nem tűröm meg a társaságomban. Szeretném, ha mindig nekem lenne igazam... Agresszív vagyok, főleg, amikor az ízlésemet kritizálják... Véleményemet nem szeretem sokáig a számban tartani - ezért sokan unszimpatikusnak tartanak. Úgy érzem barátaim szeretnek. Sokszor mondják, hogy milyen segítőkész és rendes vagyok... Tanulni nem szeretek, de azért jó tanuló vagyok. (Tanulmányi átlaga: 2,9) Szeretem gyengébb társaimat segíteni, mind tanulásban, mind a társaságba való beilleszkedésben. Ezért jó közösségi embernek tartom magamat... Tanáraim is szeretnek, mert én nagyon jól tudok alkalmazkoni is, ha kell és megéri." (4. tanuló, lány).

Ehhez a csoporthoz tartozó tanulók segítségre szorulnak, tudatos pedagógiai munkával, még lehetne nekik segíteni, hogy reális én és emberismeretük kialakuljon, megtalálják helyüket környezetükben. Máskülönben igen problematikus, konfliktussal teli felnőttkor vár rájuk.

3. Köztes, ingadozó csoport

A fiúk:

Jellemzései bizonytalansággal, ellentmondással és feszültséggel telítettek. A bizonytalanság mutatózó jelei: keresik a jót, csalódtak, egyedül vannak, félnek a valóságtól stb.

Az ellentmondásokat a legkülönbözőbb formában fejezik ki: önállótlanság a megbízhatósággal, a kötekedős természet a jóindulatú magatartással együtt fordul elő. Tetteikre és egyéb megnyilvánulásaikra a felszínesség, érdektelenség a jellemző.

Családi háttér: hárman rendezett, harmónikus, teljes családban élnek, ketten pedig elvált szülők gyeremekeként.

Példa: "...Közepes tanuló vagyok, de nem szorgalmas... A magatartásom nem valami jó, ez a felnőtteknek nem nagyon tetszik. De engem ez nem nagyon zavar, akinek nem tetszik, hogy ilyen vagyok, kerüljön ki. Ezen változtatni nem tudok, meg nem is akarok, mert szerintem mindenki olyan amilyennek született. Jobb tanuló se szeretnék lenni, mert én karosszérialakatos akarok lenni és szerintem eredményeim megfelelnek az ottani követelményeknek" (25. tanuló, fiú).

A lányok:

Leginkább a felszínesség, a nagyvonalúság jellemző rájuk. Kevés akaraterő és önbizalom található cselekedeteikben, megnyilvánulásaikban. Nem szeretik a konfliktusokat. Megpróbálnak alkalmazkoni minden helyzetben mindenkihez. Védekezéshez a magyarázkodást használják fel. Szerénységük legtöbbször alacsony igényszinttel párosul. Önértékelésüket inkább a túlértékelés jellemzi.

Családi háttér: mindannyian rendezett családban élnek. Tipikusnak tekinthető a következő önjellemzés: "... A felnőtteket tisztelem, becsülöm, mert úgy érzem ők segítenek nekem. Osztálytársaim segítőkészségemet, jóindulatomat kihasználják és ez nagyon bánt... Engem legtöbbször kihasználják, úgy vesznek mint valami cselédet, de én nem vagyok se cseléd, se szolga...

Inkább fiúkkal barátkozom, mert ők jobban megérteneek. Községi munkában is ha lányokkal kell dolgozni a legnehezebb, a legpiszkosabb munkát rám hagyják, mert én mindent úgys megcsinálok. A fiúk azonban megadják azt a lehetőséget, hogy válasszak... A legjobb tulajdonságomnak azt tartom, hogy ha kell, tudok kedves lenni és ha kell sértődött és főként goromba, hisz ezzel tudok válaszolni környezetemnek az engemet ért sérelmekért" (5. tanuló, lány).

A 8. C.osztályos tanulók jellemzéseinek sajátosságai

Osztálylétszám: 30, 18 fiú, 12 lány.

A szülők iskolai végzettsége szerinti megoszlás

Szülők iskolai végzettsége	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Felsőfokú	3	16,7	4	33,3	7	23,3
Középfokú	10	55,5	6	50,0	16	53,4
Alapfokú	5	27,8	2	16,7	7	23,3
Össz.:	18	100,0	12	100,0	30	100,0

15. táblázat

Családi struktúra szerinti megoszlása

Kategóriák		Fiú		Lány		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%
Teljes család		14	77,8	8	66,7	22	73,3
Csonka család	Apa neveli	-	-	-	-	-	-
	Anya neveli	4	22,2	4	33,3	8	26,7
Összesen		18	100,o	12	100,o	30	100,o

16. táblázat

A 8.C osztály tanulmányi átlageredménye: 3,5

Tanulmányi eredménye fiúknál: 3,2

Tanulmányi eredmény lányoknál: 3,7

Önjellemzések tartalmi megoszlása

Kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	Állítás	%	Állítás	%	Állítás	%
I.Belső tulajdon-ság	123	45,4	72	40,7	195	43,5
II.Külső "	44	16,2	30	16,9	74	16,5
III.Társas kapcs.	19	7,1	13	7,3	32	7,1
IV.Cselekvés	54	19,9	47	26,6	101	22,6
V.Érdeklődési kör	31	11,4	15	8,5	46	10,3
Összesen	271	100,0	177	100,0	448	100,0

17. táblázat

Az önjellemzések tartalmi megoszlása tanulókra lebontva,
osztályfőnökük értékelésével összevetve

8.C. Az önjellemzés tartalmi megoszlása Az osztályfőnök értékelésével megegyező

	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.
1.*	6	4	1	8	4	23	2	-	1	2	3	8
2.*	9	2	1	1	1	14	4	-	-	-	-	4
3.*	6	3	1	5	2	17	2	1	1	-	-	4
4.	4	4	1	3	2	14	-	1	1	-	-	2
5.	7	1	1	5	1	15	2	-	1	2	-	5
6.	8	-	1	8	1	18	6	-	-	1	1	8
7.*	8	1	1	3	3	16	7	1	1	2	3	14
8.	6	7	1	1	1	16	1	-	1	-	-	2
9.	7	3	-	8	1	19	3	1	-	3	-	7
10.*	7	3	1	1	1	13	1	2	1	1	1	6
11.*	6	1	1	1	1	10	2	1	1	1	1	6
12.*	6	1	1	1	2	11	2	1	1	1	1	6
13.	5	1	1	6	1	14	-	1	1	1	1	4
14.*	6	4	2	8	2	22	1	-	-	1	1	3
15.	7	2	2	3	2	16	5	2	2	1	1	11
16.	7	2	2	2	1	14	3	1	1	1	-	6
17.*	8	5	1	-	-	14	1	2	-	-	-	3
18.	4	1	1	4	1	11	1	-	-	2	-	3
19.*	7	2	1	2	3	15	4	1	1	1	1	8
20.*	6	2	1	3	2	14	4	2	1	2	1	10
21.	4	5	1	2	2	14	1	1	-	-	1	3
22.	7	2	1	3	1	14	3	1	1	2	1	8
23.*	7	1	1	2	1	12	2	1	1	1	1	6
24.*	8	3	1	2	1	15	-	2	-	1	-	3
25.*	5	2	1	4	1	13	3	-	1	2	1	7
26.*	7	1	1	1	1	11	3	1	1	1	1	7
27.*	6	3	1	2	2	14	3	1	1	1	2	8
28.*	6	1	1	3	2	13	2	1	1	1	1	6
29.*	9	5	1	7	2	24	3	2	1	1	-	7
30.	6	2	1	2	1	12	3	-	-	2	1	6
Össz.	195	74	32	101	46	448	74	27	22	34	24	181
Össz.	43,5	16,5	7,1	22,5	10,3	100	40,9	14,9	12,1	18,8	13,3	100

%

* A fiúkat jelöli

A 8. C.osztályos tanulóknál az önjellemzések az előző.két osztályhoz viszonyítva differenciáltabbak; több oldalról értékeltek önmagukat. Első helyen náluk is a belső tulajdonságok állnak, (43,5%), de a fiúknál a tulajdonságjelzőknek csak 45,4%-a és a lányoknál 40,7 %-a sorolható ehhez a kategóriához. A vizsgálati szempontok szerinti differenciálásnál ezeknél a csoportoknál már jól érzékelhető sorrend állítható fel. Második helyen a "cselekvés"-sel kapcsolatos állítások állnak, 22,6%. Ez arra enged következtetni, hogy ezt az osztályt a "ki vagyok?" kérdésen kívül egyre inkább foglalkoztatja a "mire vagyok képes?" pályaaorientációs kérdés. Harmadik helyen a külső tulajdonságok, 16,5%-al, negyediken az érdeklődési kör, 10,3%-al és ötödik helyre a társaskapcsolatok kerültek 7,1%-al. Elég sok az osztályfőnök értékelésével megegyező jelző, ami úgyszintén pozitívan értékelhető.

A fiúk magukat 51 különféle tulajdonsággal jellemezték. Így ezek alapján a többség vidám, segítőkész, megbízható, okos, kedves, becsületes, hangoskodó, barátságos, tisztelettudó, változó szorgalmú. Az ideális énjük kötelességtudó, türelmes, okos, művelt, segítőkész, szorgalmas, bátor, jó szervező, népszerű, kitartó, becsületes tulajdonságok előnyben részesítését tükrözi.

A lányok önjellemzéseikben 44 különböző típusú tulajdonságot használtak fel. Ezeket előfordulásuk gyakoriságát figyelembe véve rangsoroltuk. A lányok reális énje: kedves, tisztelettudó, szorgalmas, segítőkész, vidám, okos, ügyes, türelmetlen, jószívű, megbízható tulajdonságokra összpontosul.

Ideális énjük: türelmes, népszerű, szorgalmas, bátor, vidám kedves, megértő, nyílt, önzetlen, figyelmes, ügyes személyi-

ségvonások kialakítására törekszik. Mind a fiúk, mind a lányok az általuk különösen fontosnak ítélt tulajdonságokat valós és kívánt énjük megfogalmazásánál megfontoltan vették figyelembe. Különösen fontos az okos, a segítőkész, a becsületes, az ügyes, és a vidám jelzők gyakorisága. Természetesnek tartjuk, hogy mindkét nemnél megjelennek a tipikus fiú, lány tulajdonságok, problémák. Az osztályfőnök információi, a személyes tapasztalatok és az egyéni beszélgetések alapján teljesebb önismereti helyzetkép vázolható az osztályról, melynek főbb irányai a következőkben foglalhatók össze:

A fiúk létszámban és megjelenésben is feltűnőek, uralják a "terepet", hangoskodók és övék a kezdeményezés. Egészségesek, szeretnek sportolni, erőnlétük jó, izomzatuk fejlett. Hirtelesen-növő a testalkatuk, de jó az állóképességük. Az osztályba járó fiúk magasnövésűek. Három gyerek alacsony, egy pedig kimondottan kismovésű. Kistermetéből adódóan gátlásai irigységben nyilvánulnak meg, egyébként ő is bátor, nyílt, türelmes. Ő tudásával kompenzálja alacsony termetét. Jó képességű, sokat olvas, számítógéppel foglalkozik, a sport nála háttérbe került. (23. tanuló, fiú).

Testi érettségük szerint fejlettek, jó mozgásúak. Vidám, harsogó jókedvük sokszor összeütközésbe hozza őket a felnőttekkel: "A felnőttek nem olyannak látnak, amilyen vagyok. Vidám-ságomat, jókedvemet rendetlenkedésnek veszik. Ezért sokszor olyan dolgokat iscsinálok, amit nem szabad és tudom, hogy ezekkel gondot, szomorúságot okozok nekik, de legtöbbször ezt direkt teszem" (1. tanuló, fiú). Néhány hangoskodó magára vonja a figyelmet, ők a vezéregyéniségek. Egymással szemben megértőek, segítőkészek, sok barátjuk van, nyitott személyiségűek.

Őszintén megbeszélik egymással a gondjaikat is. Kritikusak önmagukkal szemben, nagy részüknél reális énkép alakul ki. Hibáikat őszintén feltárják, de önkritikájuk még nem terjed addig, hogy hibáik okát fel-és elismerjék, s azokat önmagukban is keressék: "Órákon sokat beszélgetek, rendetlenkedem. Azért viselkedek így, mert legalább így odafigyelnek rám. A tanárok soha nem értenek meg, akkor is megadják a rossz jegyet, ha az edzések miatt nem készülök. Tehát ezért vagyok ilyen" (10. tanuló, fiú). Fellépésük bátor, határozott. Feladatvégzésükben önállóak, kezdeményezők. A többségük könnyen irányítható, tanáraikkal szemben tisztelettudók, udvariasak, szüleikkel jó a kapcsolatuk, szeretik őket, segítenek nekik, bár ez néha nehezen megy. A felnőttektől több megértést, türelmet, odafigyelést igényelnek, néha "követelnek"! Különösen értékelendő, hogy többek énídeáljaként megfogalmazódik: "Én becsületes és türelmes felnőtt szeretnék lenni" (26. tanuló, fiú). Feszültség érződik a magasabb, erősebb, nagyobb hangú és az alacsonyabb termetű fiúk között. Az utóbbiak énídeálja ennek feloldására törekszik: "Milyen szeretnék lenni? Magas, de ez csak álom. Van aki azt mondja még akár 10 cm-t is nőhetek, de én nem hiszem. Azonban ha élsportoló lennék, bebizonyítanám, hogy nem minden a magasság. Szeretném, ha mindenki rámfigyelne, szeretne. Eddig kevesen értettek meg és nem is vesznek komolyan. Sokszor szóhoz sem hagynak jutni, mert nekik nagyobb a szájuk" (11. tanuló, fiú). Alapjában véve ez a feszültség "mélyben" húzódik meg, mert jól kijönnek egymással, adott esetben még védelmet is jelentenek az erősebbek a gyengébbek számára. Ennek ellenére életjelt

ad magáról a kisebbrendűségi érzés, amely olykor pozitív előjelű motivációkat hoz működésbe egyes tanulóknál.

Érdeklődésüket főleg a sport köti le: szeretnek úszni, futni, asztaliteniszezni, kerékpározni, röplabdázni, birkózni. A mozgás, a sport központi helyet képvisel, de többen az elméleti dolgok iránt is érdeklődnek. Például: számítástechnika, biológia, irodalom, történelem, útleírásokon keresztül a földrajz. Sokan szeretnek olvasni, de ez a többségre nem jellemző. Ezzel együtt megfigyelhető a többirányú gyakorlati érdeklődés, amely aktív tevékenységben nyilvánul meg. Ügyesek, többen barkácsolnak, gépszerelés fakultációra járnak. Ennek élményszerző hatása érződik pályaaorientációjukon is.

Értelmi tulajdonságaik jellemzésénél megemlíjtjük, hogy 10 fiú jó képességű és 8 közepes, átlagos képességekkel rendelkezik. Kevesen hozzák azonban azt az eredményt, ami várható lenne tőlük, mert szorgalmuk igen változó. A versenyszellem azonban nem engedi, hogy lecsússzanak a gyenge tanulók szintjére. Energiájuk nagy részét nem a tanulásban fejtik ki, hanem a sportban. Ennek ellenére a tanulók többsége jó tanuló, s művelt szeretne lenni. Jelenleg a tanulást többen szükséges rossznak tekintik. Így a tanulás számukra sokadrendű tevékenységi forma. Sokan a külsejükkel, a látszattal törődnek, a mások véleményére alapoznak és nem a belső értékeket, érzelmeiket, tudást tartják meghatározó tényezőknek. A felszín, a látszat érdekli őket, s nem a valóságos érték. Erre utal a következő önjellemzés-részlet: "Szüleimet nagyon szeretem, mert ők tudják, hogy nekem a sport a legfontosabb és így otthon nem kell semmit sem csinálnom és azt is elfogadják, hogy

nem vagyok jó tanuló. Szerintem is az ész és nem a jegy a fontos. Egy embernél még fontos az ápoltság, előnyös alak" (10. tanuló, fiú).

A lányok érzelmileg, kötődésekben, megjelenésben vegyesebb, tagoltabb képet mutatnak. Egészségesek, nőiesen fejlettek. Külső megjelenésükben egy kivétellel mindegyik lány fontosnak tartja, hogy ápoltság és divatos legyen. Öltözködésükben is erre törekcszenek "Ügyelelek arra, hogy mindig tiszta, ápoltság, csinos és divatos legyek. Ezt különösen azért teszem, mert nem szeretném, hogy az ismerőseim, barátaim és akikkel megismerkedem, megszóljanak emiatt" (8. tanuló, lány).

Az egyetlen lány akit látszólag nem érdekel a megjelenése - valójában anyagi helyzete miatt kénytelen ezt az "álarcot" viselni, de valahol belül ő is sóvárogva nézi a többieket, mert szeretne olyan lenni, mint társai. Belső értékekre ad többet, s ezzel védekezik önmaga előtt a szegénység ellen. Vágyai is ezzel a problémával kapcsolatosak. Fogalmazását így fejezte be: "Ha egyszer kívánhatnék valamit és ha az meg is valósulhatna, azt kívánnám, hogy az emberek boldogan, egészségesen, békésen éljenek. A pénzt megszüntetném, mert megrontja az emberi kapcsolatokat" (6. tanuló, lány). Mélyérzelmmű gondolatokat tartalmaz ez a tanulói megnyilatkozás a humanisztikus beállítódásról, de nem egyedül a "pénz" az emberi kapcsolatok megrontója.

A lányok egymáshoz való viszonya zártabb alakzatot mutat. A baráti kapcsolatokra vonatkozóan eléggé szélsőséges véleményeket fogalmaznak meg: "vannak barátaim", "megválogatom a barátaimat", "nincsenek barátaim", "sok barátom van, de egyik

se az igazi" stb. Ezek a megállapítások jelzik, hogy valójában a fiúkkal ellentétben a lányok társas viszonyai esetlegesebbek, nem alkotnak közösséget, egyenként állnak az osztályban elszigetelődve. Erős érzelmi villongások, összeceapások tarkítják az egymáshoz való kapcsolatukat. A felnőttekkel szemben udvariasak, munkájukban gondosak, lelkiismeretesek. Sokszor türelmetlenek, figyelmetlenek.

Érdeklődési körük a háztartási munkára, a kézimunkára koncentrálódik. Közülük csak egy sportol, kosarazik: "Sportolni nagyon szeretek, ez életcélom is. A többi munkára meg rá vagyok kényszerítve. Édesanyám egyedül nevel hármunkat. Azzal, hogy tudok kötni, horgolni, sokat segítek a családnak is, meg felnőtt koromban is jó lesz, hogy ezekhez értek" (13. tanuló, lány). Megfontolt gondolkodásra vall, hogy a sportolás, mint életcél (megfelelő pályaorientációval) szervesen kapcsolódik más tevékenységi területekkel, amelyet a családi szocializáció is motivál. A többségük zenekedvelő: énekkarra járnak, szeretik a zenét. Csak kettő szeret olvasni. Valamennyien vagy egészségi vagy háztartási fakultációra járnak, s ez megfelel erőteljesen megnyilvánuló gyakorlati érdeklődésüknek. Visszatérő problémaként megállapítható önjellemzéseik alapján, hogy igazán ők sem szeretnek tanulni, ennek ellenére szorgalmasnak tartják magukat.

Anyagi helyzetükkel nincsenek megelégedve. Nagyobb részük többre, jobbra vágyik, mint amit a szülők biztosítani tudnak számukra. Ezért vágyaik, elképzeléseik a jövőről gazdagabb, szebb, mint a jelenlegi valóság. Ez természetes törekvésként értékelendő, amint a következő megnyilatkozás is igazol:

"Jövőbeli vágyaim: 1. felvegyenek a szakiskolába, 2. sikeresen el is tudjam végezni, 3. jó fodrásznő legyek, sikerüljön elhelyezkednem, jó anyagi körülmények között éljek, egészséges, boldog családom legyen" (4. tanuló, lány).

A fenti tényekből is látszik, hogy a lányoknak sok konfliktussal kell együttélni, ezek megoldásához igényelnének segítséget, odafigyelést.

Hiányossággént említhető meg, hogy az állatokhoz való vonzódásuk csak két fiúra és egy lányra jellemző. A természet szeretete kevés tanulóra jellemző. Távol élnek tőle, sajnos a panel és a beton az ő természetes közegük. Ez újabb problémát rejt magában.

A 8.D.osztályos tanulók jellemzői

Osztálylétszám: 30, 23 fiú és 7 lány.

A szülők iskolai végzettsége szerinti megoszlás

Szülők iskolai végzettsége	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Felsőfokú	6	26,1	2	28,6	8	26,7
Középfokú	11	47,8	4	57,1	15	50,0
Alapfokú	6	26,1	1	14,3	7	23,3
Összesen	23	100,0	7	100,0	30	100,0

19. táblázat

Családi struktúra szerinti megoszlás

Kategóriák		Fiú		Lány		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%
Teljes család		20	87,0	4	57,1	24	80,0
Csonka család	Apa neveli	1	4,3	-	-	1	3,3
	Anyá neveli	2	8,7	3	42,9	5	16,7
Összesen		23	100,0	7	100,0	30	100,0

20. táblázat

A 8.D.osztály tanulmányi átlageredménye: 4,1

Tanulmányi eredmény fiúknál: 3,9

Tanulmányi eredmény lányoknál: 4,2

Önjellemzések tartalmi megoszlása

Kategóriák	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
I.Belső tulajdons.	200	68,0	43	65,2	243	67,5
II.Külső "	25	8,5	3	4,5	28	7,8
III.Társas kapcs.	24	8,2	6	9,1	30	8,3
IV.Cselekvés	28	9,5	9	13,6	37	10,3
V.Érdeklődési kör	17	5,8	5	7,6	22	6,1
Összesen	294	100,0	66	100,0	360	100,0

21. táblázat

Az önjellemzések tartalmi megoszlása a tanulókra lebontva, osztályfőnökük értékelésével összevetve

8. D. Az önjellemzés tart. megoszl. Az osztályf. értékelésével megegy.

	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.
1.*	10	-	-	-	4	14	3	-	-	-	-	3
2.*	8	-	-	2	-	10	1	1	-	-	-	1
3.*	13	-	1	-	-	14	2	-	1	-	-	3
4.*	13	-	-	-	-	13	1	-	-	-	-	1
5.*	17	-	1	1	1	20	-	-	-	-	-	0
6.*	8	1	2	1	2	14	3	1	1	1	-	6
7.*	4	3	-	-	-	7	1	1	-	-	-	2
8.*	19	1	-	-	-	20	2	-	-	-	-	2
9.*	6	-	1	3	1	11	2	-	-	1	1	4
10.*	8	3	4	3	1	19	2	1	1	2	1	7
11.*	5	-	1	1	1	8	-	-	1	1	1	3
12.*	6	-	1	-	-	7	2	-	-	-	-	2
13.*	7	2	1	2	1	13	-	1	1	-	-	2
14.*	10	-	1	-	-	11	1	-	1	-	-	2
15.*	6	3	2	5	1	17	1	1	2	-	-	4
16.	5	-	-	1	-	6	-	-	-	-	-	0
17.	6	-	1	2	-	9	1	-	1	-	-	2
18.*	7	2	1	1	1	12	2	-	1	1	-	4
19.	6	-	1	2	-	9	2	-	1	-	-	3
20.	9	-	1	-	1	11	2	-	-	-	-	2
21.	7	2	1	1	1	12	6	-	1	-	-	7
22.	5	1	1	2	1	10	2	-	-	-	-	2
23.*	8	1	1	-	-	10	1	-	1	-	-	2
24.*	6	3	1	2	1	13	2	-	1	-	-	3
25.*	8	-	1	1	-	10	2	-	-	-	-	2
26.*	11	1	1	-	-	13	-	-	-	-	-	0
27.*	6	-	2	3	1	12	2	-	-	-	-	2
28.*	6	1	1	1	1	10	4	1	1	1	-	7
29.*	8	4	1	2	1	16	3	1	1	1	1	7
30.	5	-	1	1	2	9	1	-	1	-	-	2
Össz.	243	28	30	37	22	360	51	7	17	8	4	87
Össz.	675	78	83	103	61	100 %	586	81	195	92	46	100 %

* A fiúkat jelöli

A 8. D. osztály jellemzésében is központi helyet a belső tulajdonságok foglalják el. Ellentétben a többi osztállyal, itt igen kevesen és igen felszínesen foglalkoztak az egyéb tulajdonságjegyekkel. A belső énjük megfogalmazásához azonban a legtöbb jelzõt ők említik: 71-et a fiúk, 30-at a lányok. A két nem között - legalábbis a számszerúséget illetően - feltűnően nagyfokú különbség mutatkozik.

A fiúk többsége úgy véli, hogy vidám, segítőkész, becsületes, önálló, őszinte, udvarias, megértő, megbízható, változó szorgalmú, titoktartó, komoly és okos. Ideális énképük a türelmes, a bátor, a népszerű, a művelt, a szorgalmas, az udvarias, a kötelességtudó, a szerény, a jó szervező, a megbízható jelzőket tartalmazza.

A lányoknál a következő tulajdonságok a legjellemzőbbek: vidám, csendes, becsületes, jószívű, kedves, igényes, kötelességtudó, változó szorgalmú, sértődékeny, segítőkész. Én-ideáljukat tömören, de reálisan írták le. Náluk az ideális én: művelt, okos, kitartó, magabiztos.

A vizsgálat azt igazolta, hogy a tanulók sok belső tulajdonságot úgy említene, hogy ezek gyakran megmaradnak a "felsorolás" szintjén. Valószínűsíthető, hogy nem önismereti élményként tudatosult, s ténylegesen meglévő tulajdonságaik leírásáról van szó. Ezt a feltételezést támasztja alá az a körülmény, hogy az osztályfőnök által írt jellemzésben a tanulók önértékelésében előforduló tulajdonságoknak csupán egyötöde jelenik meg. Leginkább szembetűnő tendencia az, hogy a tanulók többségénél összekeverednek a reális én-re és az ideális én-re jellemző tulajdonságok. Ezzel magyarázható az is,

hogy kevés tanulónál találunk jellemzőket az ideális énr vonatkozóan. Ez pedig az önfejlesztés alacsony szintű igényének egyik mutatója.

Figyelmet érdemlő tendencia az, hogy többféle ellentmondás található az osztályfőnöki jellemzések és a tanulói önértékelések között. Kiemelkedően érződik ez a "cselekvés", az "érdeklődési kör" kategória összehasonlítása esetében. Az osztályfőnök teljesen mást ír, mint amit a tanulók. A véleményeltérés ritkán magyarázható csak azzal, hogy a tanulók irreálisan értékelik magukat. A nevelői jellemzések általában tartós megfigyeléseken alapuló tényeket közölnek.

Az önjellemzésekben kitűnik, hogy nyíltan vagy rejtetten magatartásbeli anomáliák árnyalják a társas kapcsolatok működését. Az átlagosnál több az öntelt, magát túlértékelő, agresszív tanuló ebben a csoportban. Ezt tükrözik a következő önjellemzések: "Több szempontból is eltérek az átlagos osztálytársaimtól, de azért nem nézem le őket" (10. tanuló, fiú). "...Nem szeretem, ha megvártnak, de a pontossággal nem dicsekedhetem. Nem szeretem, ha igazságtalanul vádolnak valamivel, vagy rendre utasítanak, akár jó, akár rossz szándékkal" (12. tanuló, fiú). Az értékítéleteik mögötti tartalom jelzi azt, hogy a kortárs csoport személyiségalkító jelentősége, hatása alacsony szintű. Nem véletlen, hogy társas kapcsolataikra utaló reflexióik igen általánosak: "vannak barátaim", "társaimat kedvelem", "jobban szeretek egyedül lenni". stb. Hiányosság, hogy a tanulók jelentékeny részénél nincs "cselekvéssel" kapcsolatos utalás. Keveset foglalkoznak azzal, hogy milyen pályát szeretnének választani, pedig az előző

osztályoknál ez a szándék központi témaként szerepel.

A jellemzések és az egyéni beszélgetések alapján az alábbiakban lehet összefoglalni az önmagukról alkotott képet: a fiúk többsége azt írja magáról, hogy erős, bátor és azt szeretik, ha ezzel mások is tisztában vannak. Ezért minden alkalmat megragadnak, hogy ezt környezetükben tudatosítsák. Sokan úgy beszélnek erről, mintha csak mások véleményét ismételnék: "Erős, sportos alkatom van, ezt mások is már többször mondták. Szerintük ennek köszönhetem előnyös alkatomat is. Ha mások mondják, akkor biztosan így is van" (25. tanuló, fiú).

Az előzőekből is jól látható, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak mások róluk alkotott véleményének. Többen leírják, hogy őket igazán kevesen ismerik - és felsorolják "rejtett" tulajdonságaikat, amelyekben nem a valóságos, hanem sokkal inkább a "vágyott" én tükröződik. Jellemző, hogy csak néhányan ismerik el, hogy hiányzik belőlük az önuralom és az önkritika: "Nagy szám miatt sok kellemetlenségem volt már, de legtöbbször nekem volt igazam.Jó sportoló voltam, de a nagy szám miatt onnan is elzavartak. Ezzel azonban saját magukkal toltak ki, mert a csapat erőssége voltam. ...Az a baj, hogy a felnőttek nem szeretik, ha a gyerek őszintén elmondja a véleményét!" (11. tanuló, fiú).

Örvendetes jelenség, hogy vannak akiknek énképük reális, a rájuk jellemző tulajdonságokat tükrözik. Tényleges képességeik jobbak, maguk műveltebbek, környezetükben megtalálják helyüket, s nem kell bizonygatniuk másoknak, hogy ők milyenek. Ezeknél a tanulóknál nagy szerepet játszik az igényes, harmó-

nikus családi nevelés: "Jó tanuló vagyok, mert mindig rendszeresen készülök az órákra. Szabad időmben szívesen olvasok, főleg az állat- és növényvilággal kapcsolatos könyveket kedvelem. Örülök, ha segíthetek másoknak és szívesen barátkozom osztálytársaimmal. Szüleim és testvéreim nagyon szeretnek és úgy érzem, hogy ez mindennél többet ér. Most már arról is meg vagyok győződve, hogy édesapám sem azért hagyott itt bennünket, mert nem szerette gyermekeit, hanem biztosan más oka volt rá" (11. tanuló, fiú).

A lányok önértékelése érzékelteti azt, hogy az osztályban a fiúk a vezető szerep. Ebből következően önbizalmuk is igen alacsony szintet mutat. A jellemzések alapján két csoport jelenléte figyelhető meg. Az első csoporthoz tartoznak azok, akik tisztában vannak képességeikkel, szorgalmasak, rendelkeznek megfelelő akaraterővel. Környezetüket szeretik, nyílt, őszinte véleménynyilvánításra képesek: "...Számomra az ápoltság és nem a mutatós külső a fontos. A szépség nem minden. A jó érvényesülést főleg a magabiztos, logikus gondolkodás és az emberekhez való jó viszony jelenti..." (19. tanuló, lány). Mindez kétségtelenül igen értékés emberi kvalitásokról tanúszkodó megnyilatkozás.

A másik csoportba sorolhatók azok, akik nem rendelkeznek kellően megalapozott önismerettel. Sorozatos kudarcok érik őket, következésképpen erős kisebbségérzetük van. Próbálnak küzdeni ellene, de kevés sikerrel: "Nekem még kevés dolog sikerült. Elég jó tanuló vagyok, de ez nem minden. ...A fiú osztálytársaim már többször mondták, hogy "ronda" vagyok, igaz ezt én is tudom. Barátnőim vannak. A fiúk meg majd később rájönnek, hogy nem minden a szépség". (16. tanuló, lány).

E pesszimista hangvételi jellemzésrészletnek pozitív mozzanata, hogy jó tanuló, s megértő barátnői vannak az osztályban. Ezt presztizsnövelő és önbizalmat erősítő tényezőként kellene tudatosítani. Fontos lenne a fiúk "felületes, lekezelő" véleményét más értékes vonásokkal kompenzálni.

Az önjellemzések, az osztályfőnöki jellemzések és az egyéni beszélgetések alapján megállapítható:

A tanulók önértékelését nagymértékben befolyásolja a pedagógus és a közvetlen közelében élő felnőttek véleménye. Egyre inkább foglalkoztatja ezt a korosztályt, hogy milyennek látja őt környezete, miközben sokan azt hangoztatják, hogy számukra ez "nem fontos", valójában mégis érzékenyen élik meg a mások által róluk alkotott véleményt.

Az értékítéletek (emberi tulajdonságok formájában történő) kialakításában meghatározó szerepet tölt be a kortárscsoport véleménye, a csoporthatás gyakran ellentmondásos érvényesülése.

A tanuló önértékelése - az esetek nagy részénél - nem áll összhangban reális teljesítményükkel. Ez leginkább a 8. D. osztálynál jelentkezett. Az ellentmondás az általuk nyújtott teljesítmény helytelen értelmezéséből, illetve az ezekkel szembeni elvárások közötti szintbeli eltérésekből adódik. A túlzott önbizalom, vagy az "önleértékelés" kedvezőtlenül befolyásolja a társakhoz, a felnőttekhez való viszonyukat. Az előzőek önteltségük, önimádatuk, az utóbbiak kisebbségérzetük miatt kerülnek konfliktusba osztálytársaikkal, s általában közvetlen környezetükkel.

A magukat túlértékelő tanulók nem tudják elviselni a kudar-

cot és azt indulatos, agresszív formában vezetik le. A reális önértékeléssel rendelkezőkre az elégedettség, önelfogadás mellett a megfelelő önkritika is és az önfejlesztő szándék is jellemző.

A helyes önértékelést, az önelfogadást dominánsan befolyásolja a tanulóknak a közösségben elfoglalt státuszuk. Ez tevékenységük minden területére kihatással van. Motiváló hatást vált ki az, hogy mit várnak el tőle, s ez növeli igény szintjüket és szabályozza magatartásukat.

A fentebb ismertetett tendenciák jelzik a tanulói önismeret néhány fontos jellemzőjének érvényesülését. Ezzel összefüggésben jogos kérdés az, hogy milyen az önjellemzésekben foglalt összetevő realitásértéke. A tanulók önjellemzésének realitásvizsgálatánál a következő összetevőket kísértük figyelemmel:

- Milyen mértékben egységes a tanulók énképe, mennyire ellentmondásos és ez milyen formában jelenik meg;
- Milyen véleményekkel vannak mások velük szembeni bírálatáról, mennyire tudják elfogadni a kritikát;
- Rendelkeznek-e önkritikával és ez milyen módon jelentkezik;
- Milyen az énídeálról alkotott képük, ez milyen önnevelési tendenciákat mutat;
- Milyennek ítélik őket osztályfőnökeik, azonos tulajdonságok előfordulása a tanulói és osztályfőnöki értékelésben.

E kérdésekre a választ a tanulók önjellemzésének, valamint az osztályfőnökök által készített jellemzéseknek értékelő feldolgozása alapján kerestük. A kritikusnak vélt pontokra a tanulókkal és az osztályfőnökökkel folytatott egyéni beszélge-

tések adtak magyarázatot. A realitás megítélésénél felhasználtuk a személyes nevelési tapasztalatainkat. Ezeket a tanulókat 4. osztályos koruktól heti 2 órában tanítottuk, s így többéves közös tevékenység, együttműködés, tanár-diák-kapcsolat alapján véleményt alkothattunk a vizsgálatban részt vett tanulókról. Mindezen adatok, információk összevetéséből a következő általános helyzetkép alakult ki:

A tanulók önértékelése

Önértékelés	Fiú		Lány		Összesen		
	fő	%	fő	%	fő	%	
Reális	37	52,9	32	71,1	69	60,0	
Irreális	Túlérték.	30	42,8	11	24,5	41	35,7
	Leérték.	3	4,3	2	4,4	5	4,3
Összesen:	70	100,0	45	100,0	115	100,0	

23. táblázat

A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a tanulók 60,0 %-a (fiú 52,9 %, lány 71,1 %) reálisan értékelte, a 35,7 %-a (fiú 42,8 %, lány 24,5 %) túlértékelte, a 4,34 %-a (fiú 4,3 %, lány 4,4 %) alacsonyan értékelte magát. A magukat irreálisan értékelő tanulóknál nagyon sok ellentmondást tapasztaltunk, ami nehezítette az önértékelést. A többség ezekre a problémákra szóban sem tudott magyarázatot adni. A vizsgálatban részt vett tanulók önértékeléseinél a reális megítélés domináns. Ez megnyugtatóan hangzik, bár a részeredmények alapján az is megállapítható, hogy az egyes osztályoknál ezek az arányok eléggé differenciáltan alakultak. Az önértékelések ezen arányváltozásait a következő táblázatok szemléltetik:

A 8. A. osztály tanulóinak önértékelése

Önértékelés	Fiú		Lány		Összesen		
	fő	%	fő	%	fő	%	
Reális	4	63,6	12	80,0	19	73,1	
Irreális	Túlérték.	2	18,2	3	20,0	5	19,2
	Leérték.	2	18,2	-	-	2	7,7
Összesen:	11	100,0	15	100,0	26	100,0	

23/A. táblázat

A 8. B. osztály tanulóinak önértékelése

Önértékelés	Fiú		Lány		Összesen		
	fő	%	fő	%	fő	%	
Reális	11	61,1	8	72,7	19	65,5	
Irreális	Túlérték.	6	33,3	3	27,3	9	31,1
	Leérték.	1	5,6	-	-	1	3,4
Összesen:	18	100,0	11	100,0	29	100,0	

23/B. táblázat

A 8. C. osztály tanulóinak önértékelése

Önértékelés	Fiú		Lány		Összesen		
	fő	%	fő	%	fő	%	
Reális	11	61,1	8	66,7	19	63,3	
Irreális	Túlérték.	7	38,9	4	33,3	11	36,7
	Leérték.	-	-	-	-	-	-
Összesen:	18	100,0	12	100,0	30	100,0	

23/C. táblázat

8. D. osztály tanulóinak önértékelése

Önértékelés	Fiú		Lány		Összesen		
	fő	%	fő	%	fő	%	
Reális	8	34,8	4	57,1	12	40,0	
Irreális	Túlérték.	15	65,2	1	14,3	16	33,3
	Leérték.	-	-	2	28,6	2	6,7
Összesen:	23	100,0	7	100,0	30	100,0	

23/D. táblázat

A legnagyobb eltérés a 8.A. és 8.D. osztály között tapasztalható. A különbség a realitásértékek között 33,1 % (8.A. - 73,1 %; 8.D. - 40,0 %). Igen nagyfokú a túlértékelés mutatója a 8.D. osztályban, különösen a fiúknál. Többször is meggyőződhattünk arról, hogy ez túlzott és alaptalan önbizalommal, önteltséggel magyarázható. Egyesek önjellemzéseit már az önmagasztalás szintjéig elrugaszkodtak a realitástól. A 8.A., 8.B. és a 8.C. osztályos fiúk önmegítélésének mutatóit tekintve közel állnak egymáshoz (61,1 - 63,6 %).

A lányoknál a legpozitívabb eredmény a 8.A. osztályban regisztrálható. Itt a tanulók 80,0 %-a reálisan értékelte magát. Értékkítéleteik pontosak, határozottak, egyértelműek voltak. Igényszintjük magukkal és másokkal szemben is magas. Megnyilvánulásaikban érződik a szeretetteljes családi miliő hatása. Társas kapcsolataik szinte konfliktusmentesek. A felnőttekkel szemben figyelmesek, tisztelettudók. Érdeklődési körük színes, konkrét. A többi osztályban tanuló lányok értékelésében is a realitás dominál 57,1 - 72,1 %-os gyakorisággal.

Amikor az osztályok közötti különbségekre kerestük a választ, a személyes tapasztalatokon kívül a 8.A. osztálynál a 6., 7., 8. táblázatot; 8.B. osztálynál a 10., 11., 12. táblázatot; a 8.C. osztálynál 15., 16., 17. táblázatot és a 8.D. osztálynál a 19., 20., 21. táblázatot, valamint a tanulmányi eredményeiket vettük figyelembe. Mindezek arra engednek következtetni, hogy azokban az osztályokban (8.A., 8.D., 8.C.), ahol az osztályfőnök 5-8. osztályig kiemelten foglalkozott a tanulók önismeretének fejlesztésével (1.sz.melléklet), a tanulók közel 70 %-a reálisan értékelte magát. A 8.B. és 8.C. osztályos tanulóknak családi hátterük megközelítőleg hasonló, a szülők iskolai végzettsége is egymáshoz viszonyítva közel azonos szintet jelez.

Azoknál a tanulóknál, akik túlértékelték magukat leginkább a velük való személyes törődés elégtelensége, az odafigyelés esetlegessége, de leginkább a bizalom- és szeretetteljes bánásmód hiánya jellemző. Anyagilag ők vannak ugyan a legjobb helyzetben, de érzelmileg elhanyagoltak, közömbösek. A szülők többsége napi 10-12 órát dolgozik (másodállás, kiskert). A család igen keveset van együtt, a szülők szabadidejüket kiskertekben vagy passzív pihenéssel (TV, videó) töltik. Hasonló tényekkel magyarázható a 8.D. osztályos, különösen a fiúk 65,2 %-os, irreális értékelése is. Ezeknél a tanulóknál sem az osztályfőnök (osztályfőnöki jellemzések, beszélgetés alapján), sem a szülők nem fordítottak kellő figyelmet arra, hogy a reális önértékeléshez ki kell alakítani a gyerekeknél a máság, a különbözőség elfogadásához szükséges toleranciát és az önfejlődésükhöz szükséges önkritikai szellemet. Ezek a

gyerekek magukra vannak hagyva, ezt érzik is, és mindent elkövetnek azért, hogy figyeljenek rájuk. Valamilyen módon a figyelem központjába szeretnének kerülni. Ez legtöbbször csak feltűnő, a társak és a környezet nemtetszését kiváltó magatartással sikerül. Saját maguk kénytelenek megkonstruálni személyiségüket felnőttek segítsége nélkül, amelyet nehezít a kortárs csoporttal való együttműködés ambivalens vagy ellentmondásos jellege. Ezek a tanulók alacsony igényszinttel rendelkeznek, cselekvésük, érdeklődésük igen egyirányú, behatárolt, szűk korlátok között mozog. Pedig sok mindent meg kellene tanulni, sok mindent ki kellene próbálni ahhoz, hogy valaki tisztában lehessen képességeivel, s fejlessze önismeretét.

Ezzel szemben feltűnő, hogy a 8.A. osztály önértékelése - főleg a lányoknál - az általános szinttől kedvezően eltérő. Itt a tanulók tanulmányi eredményei, munkához való viszonya, önmagukkal és környezetükkel szembeni elvárásai együttesen pozitív irányba tendálnak. Ez azt bizonyítja, hogy a személyiség kibontakozásának mindennél fontosabb pszichológiai tényezője a bizalom, a biztonsághoz való érzés és a siker, amely további próbálkozásokra, erőfeszítésekre ösztönöz. A motivációt nem a kudarcélmények, hanem a pozitív visszacsatolások serkentik. Ezen kívül a gyerekeknek szükségük van arra, hogy gondolataikat, gondjaikat elmondják, leírják, önmagukat szabadon kifejezzék. Az önkifejezés csak akkor lesz szabad, ha azt bizalom, megértés övezi. Ehhez azonban feltétlenül szükséges olyan tulajdonságok kifejlesztése és gyakorlása, mint a tolerancia, önmaguk és mások reális ismerete, a társas kapcsola-

tok nyitottsága, s az önfejlesztés szándéka. A serdülő akarat elszántsága mellett e kvalitások fejlesztéséhez szükséges a kedvező pszichés atmoszférát biztosító humanizált környezet inspiráló hatása, s a követésre méltó magatartási modelleket kínáló lehetőség. Ez a közvetlen családi mikrokörnyezetben nem mindig érvényesül kellő hatékonysággal. Ezért az iskolai nevelésnek kellene egyre inkább olyannak lennie, amely egyesíti magában az optimális fejlődést segítő családi környezet erőnyeit, ahol érvényesül Celestin Freinet jelmondata: "Mi azt akarjuk, hogy az iskola családi otthon legyen, ahol kinyílik a szív és feltáruhnak a gondolatok".

3. Az ideális és a reális én összehasonlító adatai

A tanulók értékelése sokszor annak a környezetnek a megítélése alapján történik, amelytől függ, amely követelményrendszernek meg kell felelnie. Ez érződik önjellemzéseikben is. Gyakran használják: "azt mondják rólam, hogy ...", "mások véleménye szerint ... " stb. kifejezéseket. Tény az is, hogy gyakrabban hallanak magatartásukkal, hiányosságaikkal, mint értékes tulajdonságaikkal kapcsolatos jelzéseket. Így a pozitív képességeikről kevés megerősítést kapnak, ez elbizonytalanítja őket és sokszor konfliktust jelentenek számukra. Tehát ezek nem rögzülnek bennük és énjük meghatározásánál is alig, vagy félve használják. Azoknál, akiknél ez a megerősítés állandóan jelen van, jól látható az önnevelés tendenciája is. Az elismert, értékes személyiség-tulajdonságokat számon tartják és igyekeznek ezeket minél jobban kifejleszteni és érvényesíteni.

Így a mások által kialakított és tudatosított tulajdonságokból, valamint saját értékítéletükből létrehozott önismerteti kép meghatározza a tanuló viselkedését. Vagyis lendületet vagy gátat jelent önkifejező tevékenységében.

Továbbra is arra kerestük a választ, hogy mennyire tudják a serdülők reálisan megítélni önmagukat és ideális énjük milyen magatartásmodellt próbál követni. Ennek érvényesítését a jó és gyengébb képességű, valamint a fiú és a lány tanulók csoportjánál vizsgáltuk. A csoportok önértékelését az osztályfőnökök osztályra adott értékelésével hasonlítottuk össze. Azt is ellenőriztük, hogy a serdülőknek az önmagukról alkotott képe mennyire megbízható, illetve önértékelésük hogyan alakul akkor, ha a tanulók konkrét tulajdonságok közül választják ki a rájuk jellemzőket, illetőleg azokat, amelyeket szeretnék, ha a sajátjuk lenne.

Az "énkép-énideál" vizsgálatánál a tanulóknak a felsorolt hatvan tulajdonság közül ki kellett választani azokat, amelyeket jellemzőnek tartanak magukról, illetve azokat, amilyenek lenni szeretnének (2.sz.melléklet).

Instrukció I.: Jellemezd magad a tulajdonságlista alapján! Válaszd ki és írd le azoknak a tulajdonságoknak a számát, amelyek jellemzőek rád!

Instrukció II.: Olvasd el ismét a tulajdonságlistát és írd le azoknak a jellemvonásoknak a számát, amelyeket szeretnéd, ha rád illenének! Milyen szeretnél lenni?

Később az osztályfőnököket is megkértük, hogy jellemezzék osztályukat az előbbi tulajdonságlista felhasználásával.

Az értékeléshez kiindulásként a tulajdonságlista szolgált az előző részben feldolgozott adatok alapján. Az eredményeket a következő szempontok szerint értékeltük:

- a/ Az önjellemzések sajátosságai.
- b/ Az ideális és a reális én összehasonlítása (Az egybeesés és az eltérés mértéke).
- c/ Az osztályfőnök értékelésének és a tanulók ideális énjének és reális énjének összehasonlítása (A megegyezések vizsgálata).
- d/ Az eltérések, megegyezések feltételezhető okainak a keresése.

Az "énkép-énideál" kérdőív alapján végzett felmérésekből megállapítható, hogy bármilyen legyen a tanulók tanulmányi eredménye, képessége - igyekeznek magukat inkább pozitív tulajdonságaik alapján jellemezni. A 8. osztályos fiúk és lányok a következő tulajdonságjegyeket vallják magukénak:

Fiúk énképe:

1. becsületes (57 fő)
2. vidám (49 fő)
3. segítőkész (35 fő)
4. bátor (32 fő)
5. megbízható (32 fő)
6. titoktartó (29 fő)
7. udvarias (29 fő)
8. lelkiismeretes (26 fő)
9. megértő (24 fő)
10. önálló (24 fő)

Lányok énképe:

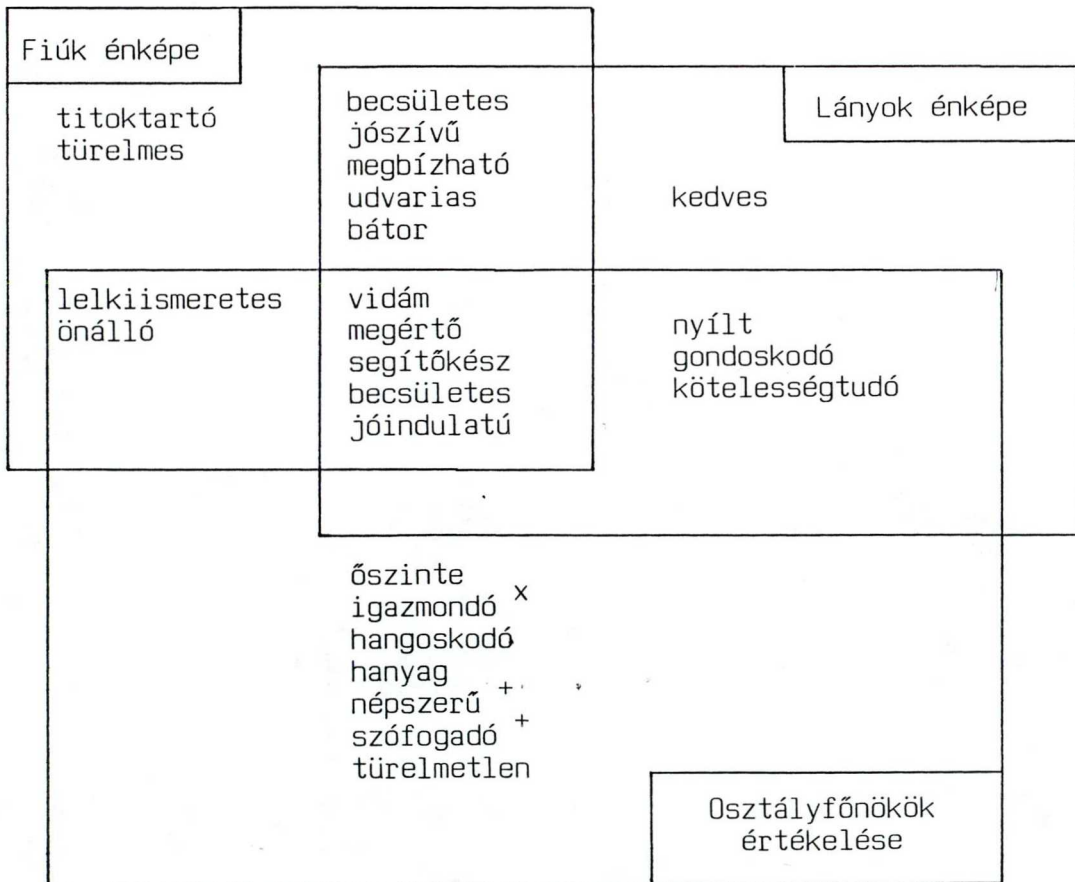
1. becsületes (35 fő)
2. vidám (29 fő)
3. jószívű (25 fő)
4. megértő (23 fő)
5. segítőkész (23 fő)
6. megbízható (22 fő)
7. kötelességtudó (21 fő)
8. udvarias (21 fő)
9. bátor (19 fő)
10. gondoskodó (19 fő)

11. türelmes (24 fő)	11. jóindulatú (18 fő)
12. jóindulatú (23 fő)	12. kedves (18 fő)
13. jószívű (23 fő)	13. nyílt (18 fő)

Ezt összehasonlítottuk az osztályfőnökök által az osztályukról kialakított képpel:

Osztályfőnökök szerinti értékelés

1. őszinte	10. hanyag
2. vidám	11. jóindulatú
3. igazmondó	12. kötelességtudó
4. megértő	13. lelkiismeretes
5. nyílt	14. népszerű
6. segítőkész	15. önálló
7. becsületes	16. szófogadó
8. gondoskodó	17. türelmetlen
9. hangoskodó	

Adataink alapján megállapítható, hogy a fiúk és a lányok közel egyformán értékelték magukat. Az a feltevésünk, miszerint a gyermekek képességeikről, értékes tulajdonságaikról keveset hallanak - ezek nem tudatosulnak bennük és ez rögzül énképükben - csak részben igazolódott. Valójában azokat a pozitívumokat, amelyet az osztályfőnökök elismertek, a gyermekek többsége is megemlíttette.

Ezen pozitív tulajdonságok megoszlása a következő gyakoriságot mutatja:

becsületes: a fiúk 81,4 %-a, a lányok 77,8 %-a;

vidám: a fiúk 70,0 %-a, a lányok 64,4 %-a;

segítőkész: a fiúk 50,0 %-a, a lányok 51,1 %-a;

megértő: a fiúk 34,2 %-a, a lányok 51,1 %-a;

jóindulatú: a fiúk 32,9 %-a, a lányok 40,0 %-a.

A fentieken kívül vannak olyan jellemzők is, amelyek pozitív emberi tulajdonságokat neveznek meg és ezeket mind a fiúk, mind a lányok magukénak érzik és különböző helyzetekben tudatosan használják. Erről megbizonyosodtunk, amikor a 4. ábrát összehasonlítottuk a 2. ábrával, amely az egy hónappal korábban megírt önjellemzésekben kigyűjtött tulajdonságokat tartalmazza.

Figyelemre méltó tényként tapasztalható, hogy az önértékek 50 %-a azonos mindkét nemnél. A pedagógusok jellemzései is tartalmazzák ezeket a személyiségvonásokat. Ez a körülmény megerősíti azt, hogy a tanulói önjellemzések reális és irreális értékei megfelelnek az általunk megállapított tényeknek, s a vizsgálati személyeknek közel fele reálisan látja énjét.

Természetesnek találjuk, negatív tulajdonságaikat csak igen

kevesen említik. Ezek inkább csak az osztályfőnökök értékelésében találhatók (hangoskodó, hanyag, türelmetlen).

Ez a tendencia arra enged következtetni, hogy a serdülők szeretnék, ha jó tulajdonságaikat környezetükben minél többen megismernék. Tudatában vannak pozitív értékeiknek, de azt nehezen tudják elviselni ha mások csak a hibákat látják meg bennük, amikor ők rendelkeznek pozitív személyiség-tulajdonságokkal is.

A fiúk és a lányok eszményi énképe is egymáshoz közeli értéket mutat: a különbség igen csekély.

Fiúk énídeálja	Lányok énídeálja	
kötelességtudó komoly	jó szervező okos népszerű művelt szorgalmas bátor gondoskodó kedves türelmes szófogadó	megfontolt titoktartó szerény

5. ábra

Az ábra alapján érzékelhető, hogy a másikhöz viszonyítva egyik nem sem becsüli túl magát. Ez vonatkozik az énídeál meghatározására is.

Ezek után megnéztük, hogy a jó és a gyengébb tanulmányi átlaggal rendelkező tanulók énídeálja milyen eltéréseket mutat. Azt tapasztaltuk, hogy a hasonlóság ezen rétegeknél is erőteljesen érvényesül. Ez annak jeleként értékelhető, hogy a

serdülő pozitív személyiségtulajdonságok ismerete alapján képes megkonstruálni eszményi énjét. A gyengébb tanulóknál a reális énkép és az énídeál közötti eltérés lényegesen nagyobb arányú, mint a jó tanulmányi eredményű csoportnál. Ez is megerősíti azt a törekvést, hogy általában a serdülők többsége szeretne mások előtt, de a saját szemében is megnyerőbbnek tűnő összbenyomást kelteni.

Az énkép-énideál között nem tapasztalható ellentmondás, illetőleg negatív tendencia sem észlelhető.

A tanulók igyekeznek a vállalt Én-jüket a vágyott énnel kiegészíteni és ezáltal is tökéletesebbé válni. Ez kétségtelenül értékes vonása az önállóságra vágyó személyiségnek.

A vizsgálat útján kapott önjellemzések nagyobb részét tartalmi szempontból a kognitív, az emocionális-akarati és viselkedési szféra töltötte ki. A tanulmányi munkával és a társas magatartással kapcsolatos lényeges utalások az énídeálnál voltak találhatók.

A reális énkép kialakításához szükséges a megerősítés, a többirányú segítő kritika. A felmérésből kapott kedvező kép megnyugtató lehet, mivel ez ösztönző hatást válthat ki a tanulóknál és további próbálkozásokra serkenti őket. Ez pedig a pozitív tulajdonságok kialakításához, s a már meglévők felerősítéséhez vezethet. A pozitív visszacsatolás és a kritika hiányában azonban előfordul, hogy a tanuló túlbecsüli magát (közel 50 %) és elbizakodottá, önteltté válik. A negatív értékelés elkedvteleníti, törekvéseit lefékezi, esetleg lemondóvá válik. Ezért a reális Én tudatosulásához szükséges a meglévő tulajdonságok mások általi megerősítése, a valós Én

és az eszményi Én összevetése, önellenőrzése. Ez a tanuló önnevelésének, énje formálásának egyik legfontosabb pszichológiai komponense.

Mielőtt megvizsgálnánk, hogy milyen a tanuló "én- és szociális kép" ismerete - fontosnak tartjuk bemutatni, hogy milyen az osztályok énképe-énideálja és saját osztályfőnökük értékelésének egymáshoz való viszonya.

Az egyes osztályok "énkép-énideál" jellemzői

Az osztályok tanulók szerinti önértékelését a 3.sz. (8.A.), 4.sz. (8.B.), 5.sz. (8.C.) és a 6.sz. (8.D.) mellékletek tartalmazzák. A következőkben egy-egy osztály növendékeinek önmagukról kialakított értékelését hasonlítottuk össze osztályfőnökük értékelésével. Mivel a teljes minta értékelése bizonyította, hogy a nemek szerinti jellemzések közötti különbség jelentéktelen, így most ezek elkülönítésétől eltekintünk. Az eredmények elemzésénél az ideális és a reális Én összehasonlítását végeztük el (osztályra vonatkoztatva) az osztályfőnök véleményével, s kimutattuk az egybeesés és az eltérés gyakoriságát.

8. A. osztály

Az énkép-jellemzők gyakorisági rangsora a következő:

1. becsületes (22)
2. vidám (20)
3. megbízható (17)
4. jószívű (14)
- megértő (14)
- segítőkész (14)
- udvarias (14)

5. bátor (13)

csendes (13)

Itt csak azokat a tulajdonságokat vettük figyelembe, amelyek megalább az osztály 50 %-ára jellemző. Ezek szerint az osztály 84,6 %-a becsületesnek, 76,9 %-a vidámnak, 65,4 %-a megbízhatónak, 50 %-a bátornak és csendesnek tartja magát.

Az osztályfőnök 19 tulajdonságot választott ki a listáról (2.sz. melléklet), amelyek szerinte osztályát jellemzik. Így azt néztük meg, hogy milyen hasonlóságot mutat a két forrásból származó értékelés. (A számjelek a listán szereplő tulajdonságok sorszámát tüntetik fel).

Osztályfőnök 3, 16, 20, 25, 26, 29, 31, 32, 33, 34, 37, 39, 42, 45,
értékelése: 51, 53, 54, 57, 89

Osztály (össze- 3, 59, 29, 21, 32, 49, 57, 2, 26, 9, 16, 42, 19, 54,
sített) értékel.: 39, 25, 20, 22, 33

A pedagógus a lista alapján sorba vette a tulajdonságokat és mi is így jegyeztük le, míg a tanulóknál a sorrend rangsort is jelent.

A megfelelés, illetve eltérés arányát a 6.sz. ábrával szeretnénk érzékeltetni:

Osztályfőnök		Osztály
31, 34, 37, 45, 51, 53	3*, 16*, 20, 25, 26*, 29*, 32*, 33, 39, 42*, 54, 57*, 59*	21, 49, 2, 9, 19, 22

6. ábra

(* Ezeket a tanulók önértékelésében közel 50 % magára jellemzőnek tudja.)

A 6. ábra jól szemlélteti, hogy a megegyezés 68,4 %-os mértéket mutat. Ebből következik, hogy a tanulók tisztában vannak tulajdonságaikkal (főleg a pozitívakkal) és ezeket mások is elismerik.

Énideáljukra szeretnék ha jellemzőek lennének a következő tulajdonságok: türelmes (50 %), szorgalmas (42,3 %), jó szervező (38,4 %), szófogadó, okos, bátor, szerény, népszerű, művelt, kötelességtudó, kedves, csendes.

8. B. osztály

Az osztályban úgy véli 23 tanuló, hogy ők becsületesek (79,3 %). Bátornak tartja magát 17 tanuló (58,6 %), vidámnak pedig 14 (48,2 %). Segítőkész és udvarias 12-12 tanuló (41,3 %). A ranglistán 5. helyre kerülnek a következő tulajdonságok: jóindulatú, megbízható, megértő (37,9 %). Csak 5 tanuló vállalta negatív énjét (17,2 %) egy-egy tulajdonság (gyáva, irigy, közönyös, önző, zárkózott) feltüntetésével.

Az osztályfőnök 9 tulajdonságot (2.sz. melléklet listája alapján) tart osztályára jellemzőnek. Ezeket összehasonlítottuk a tanulók által magukra leginkább jellemzőnek ítélt tulajdonságokkal:

Osztályfőnök szerint: 9, 13, 14, 32, 39, 42, 45, 49, 59

Osztály szerint: 3, 2, 59, 49, 57, 19, 29, 32, 9

A két listát összevetve, - az egyező jegyek alapján - a 8. B. osztály gondoskodó, megértő, segítőkész, vidám. Ezek elég egyoldalú megállapítások, de mivel a legjellemzőbb tulajdonságokat kellett kiválasztani, így ennél az osztálynál ez a szféra a domináns. A tanulók értékelése itt is reálisnak mondható, mivel a két jellemzősor az azonos jellemvo-

násokon kívül több hasonlót is tartalmaz. Az így kialakított kép megegyezik a tapasztalattal, amely szerint ez az osztály környezetük megítélése alapján "jó közösség"-nek minősül.

Énideáljukat további jó tulajdonságok alkotják. A 8. B. osztály énideálja: jó szervező (48,2 %), gondoskodó, kedves (41,3 %), művelt (37,9 %), okos (37,9 %). Ezen kívül 31,0 % szeretné a következő tulajdonságok valamelyikét magáénak tudni: komoly, bátor, igazmondó, kötelességtudó, megfontolt, népszerű és szorgalmas.

8. C. osztály

A 8. C. osztálynál az "énkép-énideál" értékelésénél a következő eredményeket kaptuk:

Az önértékelésnél legtöbbször a vidám tulajdonságot (26 tanuló, 86,7 %) választották. Becsületesnek 22 tanuló (73,3 %), titoktartónak 21 tanuló (70,0 %), jószívűnek 20 tanuló (66,7 %), nyíltak, megbízhatónak 18 tanuló (60,0 %), segítőkésznek 17 tanuló (56,7 %), bátorak, lelkiismeretesek, hangoskodónak, önállóak 16 tanuló (53,3 %), gondoskodónak, jóindulatúnak, megértőnek 15 tanuló (50,0 %) értékelte magát.

Az így kapott osztálylistát összehasonlítottuk az osztályfőnök 2.sz. melléklet alapján kiválasztott 14 tulajdonságot tartalmazó listájával. (Az előző felsorolást az 50 % körüli értéket mutató kötelességtudó, udvarias személyiségjelzőkkel kiegészítettük.)

Osztályfőnök: 8, 9, 16, 17, 19, 21, 25, 26, 32, 38, 45, 49, 56, 59

Osztály: 59, 3, 54, 21, 29, 39, 49, 2, 13, 26, 42, 9, 19, 32,
25, 57

Az egybeesés és eltérés mértékét jól szemlélteti a következő ábra:

Osztályfőnök		Osztály
8, 16, 17, 38, 45, 56	9, 19, 21, 25, 26, 32, 38, 49, 59	3, 54, 29, 39, 2, 13, 42, 57

7. ábra

A közös értékek alapján megállapítható, hogy a 8. C. osztály gondoskodó, jóindulatú, jószívű, kötelességtudó, lelkiismeretes, megértő, segítőkész és vidám. A pedagógus által jelölt figyelmetlen, indulatos, népszerűtlen, türelmetlen tulajdonságokat kevés tanuló vállalta, annak ellenére, hogy ezzel a felnőttek többször minősítik őket (beszélgetések alapján).

Énideáljukat a következőképpen fogalmazták meg: jó szervező (66,7 %), okos (53,3 %), művelt (50,0 %) szeretne lenni. Továbbá szeretnék, ha szorgalmasak, igazmondók, szerények, bátrak, kötelességtudók, megbízhatók, becsületesek, csendesek, lelkiismeretesek, megfontoltak, türelmesek és népszerűek lehetnének. E tulajdonságok olyan negatívumokat takarnak, amelyeket a tanulók maguknak beismernek, de nyíltan nem vállalják, ennek ellenére szeretnének változtatni rajta.

8. D. osztály

Fogalmazásukban igen sok, főleg belső tulajdonságokkal jellemezték magukat, de a tulajdonságlista alapján náluk található a legkevesebb jelzés. Az énideál több tanulónál csupán

egy-két elemet tartalmaz. Feltűnő, hogy három tanuló népszerűtlen kívánna lenni. A többségnél a népszerűség iránti vágy érződik és ez mindennél fontosabb számukra. Ennél a csoportnál található a legkevesebb olyan tulajdonság (összesen három), amely legalább az osztály felére jellemző lenne. A tanulók 83,3 %-a becsületesnek, 70,0 %-a vidámnak és 60,0 %-a segítőkésznek érzi magát. Ez a három jelző megtalálható az osztályfőnök értékelésében is. A következő két lista mutatja, hogyan igazodik az osztály és az osztályfőnök értékelése egymáshoz:

Osztályfőnök szerint: 2, 3, 13, 14, 16, 19, 37, 26, 39, 49, 51, 56, 59

Osztály szerint: 3, 59, 49, 57, 29, 17, 2, 25, 21, 45, 32, 5

A közös elemek mindössze a tulajdonságok 33,3 %-át képviselik, s ez erős túlértékelésre enged következtetni.

A 8. D. énídeálja kevés komponenst tartalmaz és így ez a kép nem igazán reális, mivel a legjobban kívánt tulajdonságot is csak 40 %-os gyakoriság jelez. Az énídeál közös elemei arra engednek következtetni, hogy a népszerű és a jó szervező tulajdonságokon kívül az eszményi énmodell az ideális tanuló jellemvonásait tartalmazza. Felismerik azt, hogy mit várnak el tőlük, de - mint a többi csoport - ők sem vállalják a kívánt tulajdonságok negatív megfelelőjét.

Énídeál: népszerű, jó szervező, bátor, művelt, türelmes, udvarias, okos, megértő, szorgalmas, titoktartó, vidám.

Ebben az osztályban a tanulók 66,7 %-a irreálisan értékelte magát (önjellemzéseik, osztályfőnökük jellemzése, egyéni beszélgetések tanúsítják).

Megállapítható, hogy az énídeál íránti vágy azért ilyen alacsony szintű, mert valóságos énképük nem tudatosult bennük, azaz nem küzdenek a tökéletesebb énért, mivel nem tudják reálisan megítélni valós énjüket sem. Ezért a fejlődés írányát sem tudják ezek a tanulók vázolni. Ez csökkenti erőfeszítésüket, elbizakodottá teszi őket.

4. A tanuló énképe és a szociális énkép kapcsolata

A nevelő a tanuló tanulmányi teljesítményét minősíti, figyelemmel kíséri magatartását. Tapasztalatait értékelés alapján közli tanítványaival: felkészültségükről az osztályzatok, magatartásukról a dícséretek, elmarasztalások adnak jelzést. A tanulóknak személyes tapasztalataik is vannak pozitív és negatív megnyilvánulásaikról és ez saját maguk megítélésére is lehetőséget biztosít. Társaiktól is kapnak visszajelzéseket énjükre vonatkozóan. Az önértékelést motiváló ismeretek több írányúak, de ezek feldolgozása meglehetősen egyenetlen. Ezt bizonyította a vizsgálatunk is. Most azonban arra keressük a választ, hogy a tanulók hogyan ítélik meg bizonyos személyiség-tulajdonságaik fejlettségét, különös tekintettel az osztályfőnök által alkotott szociális énkép szerepére.

Ezek ellenőrzéséhez az "énkép-szociális kép" kérdőívet használtuk (7.sz. melléklet). A tanulók a megadott minősítési íven 1-7 ponttal minősítették magukat, a felsorolt 12 személyiség-tulajdonság alapján az osztályfőnök és a saját nézőpont szerint (külön lapon). Az osztályfőnököket is felkértük, hogy ér-

tékeljék osztályukat ennek a kérdőívnek a segítségével.

A vizsgálat menete:

I. Instrukció: Kérlek, hogy különböző tulajdonságok szerint értékelj magadat. Először gondolj arra, mit mondana tanárod (osztályfőnököd) rólad az alábbi szempontok szerint, ha véleményét pontokban fejezné ki. Hét pontot kap az, akire a tulajdonság nagyon jellemző. Egyet kap, akire legkevésbé jellemző. A négy pont az átlagost fejezi ki.

II. Instrukció: Most a te véleményedet mondd el magadról!

Hány pontot adnál magadnak ezek szerint a szempontok szerint?

Az értékelés alapjául a kérdőívek szolgálnak és az osztályfőnökök osztályukról adott válasza.

A feldolgozás során összehasonlításokat végeztünk:

- a/ A tanuló énképe és a pedagógus szociális képe tekintetében.
- b/ Az osztályok valós képe és a pedagógus által a róluk alkotott kép alapján.
- c/ Tanulmányi teljesítmény, szociális pozíció és szociokulturális háttér viszonylatában.
- d/ Tulajdonságcsoporthoz szerint.

E kérdőív értékelésénél nem vizsgáltuk külön a fiúk és a lányok adatait. A mintát összevontan elemeztük, mivel az eddigi tapasztalataink szerint e korosztály önjellemzésében a különbség igen minimális.

Először azt vizsgáltuk, hogyan minősítik a kérdőíven megadott tulajdonságok fejlettségi szintjét. Ezt követően megnéztük azt, hogy a tanulók szerint hogyan ítélik meg őket osztályfőnökeik. Legvégül az osztályfőnökök véleményét foglaltuk össze, vagyis, hogy ők milyen értékekkel minősítették ta-

nulóikat. Az így kapott három adatsort összehasonlítottuk (24. táblázat).

Értékelés		Tulajdonságok minősítése												Átlag érték
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Tanulói	Saját	5,1	5,4	5,1	5,1	4,6	5,4	5,7	5,5	5,6	4,8	4,6	5,2	5,2
	Oszt.főn. szerint	4,6	4,9	4,5	4,6	4,1	5,1	5,4	5,1	5,0	4,8	4,5	4,8	4,8
Oszt.főnöki		3,8	4,5	4,0	4,3	4,8	5,0	5,0	5,5	5,0	5,0	4,0	4,5	4,6

24. táblázat

A tanulók a legmagasabb ponttal az önállóságot jellemezték. A beszélgetések alapján kiderült, hogy sokan azért érzik önállónak magukat, mert mindig egyedül vannak és mindenben magukra maradnak. Ez a szülők elfoglaltságából adódik, ráadásul a pedagógus is kevés időt tud a gyerekekkel tölteni. Problémáikat legtöbbször csak társaikkal tudják megosztani és az ő véleményükre építenek. Itt az esetek többségében nem is igazi önállóságról (társaikra hivatkoznak), hanem egyedül-létről, magányról van szó, s ez nem szinoním az önállósággal.

Második helyen az akaraterő szerepel 5,6-es értékkel. Ezt megerősítik az önjellemzések adatai és az osztályfőnökök ezzel megegyező értékelései, amelyek így módon reálisnak tűnnek.

Az őszinteség megítélésében egyezik az osztályfőnök értékelése a tanulókéval. A pedagógusok már a jellemzésekben és a tulajdonságlistán is jelölték. Ennek alapján valóságosnak fogadhatjuk el.

A tanulóknál 5 egész alatti értéket csak a tanárokhoz való viszony (4,8) és a szorgalom (4,6) kapott, de ezek a kö-

zepesnél magasabbak. A szorgalomnál a tanárok véleménye 0,6-es különbséget jelez a tanulókéhoz viszonyítva. A legnagyobb eltérést azonban az intelligencia (okosság) kategória reprezentálja. Itt a tanulók 1,3-mal értékelték túl magukat, ami azt jelenti, hogy az osztályfőnök az átlagos (3,8) intelligenciát tartják rájuk jellemzőnek, míg a tanulók az átlagnál magasabb (a jónak megfelelő) értéket adták maguknak (5,1). Ennek az a magyarázata, hogy a tanulók a jó tanulmányi eredménnyel (évfolyam-átlag 3,8) azonosítják az okosságot, a tanárok pedig sokkal tárgyilagosabban és árnyaltabban ítélik meg az intelligencia szintjét. A gyerekek minősítésénél magasabb értéket az osztályfőnökök a "szépség" jelzőnél használtak. A tanulók alulértékelése minimális (0,2) különbséget mutat.

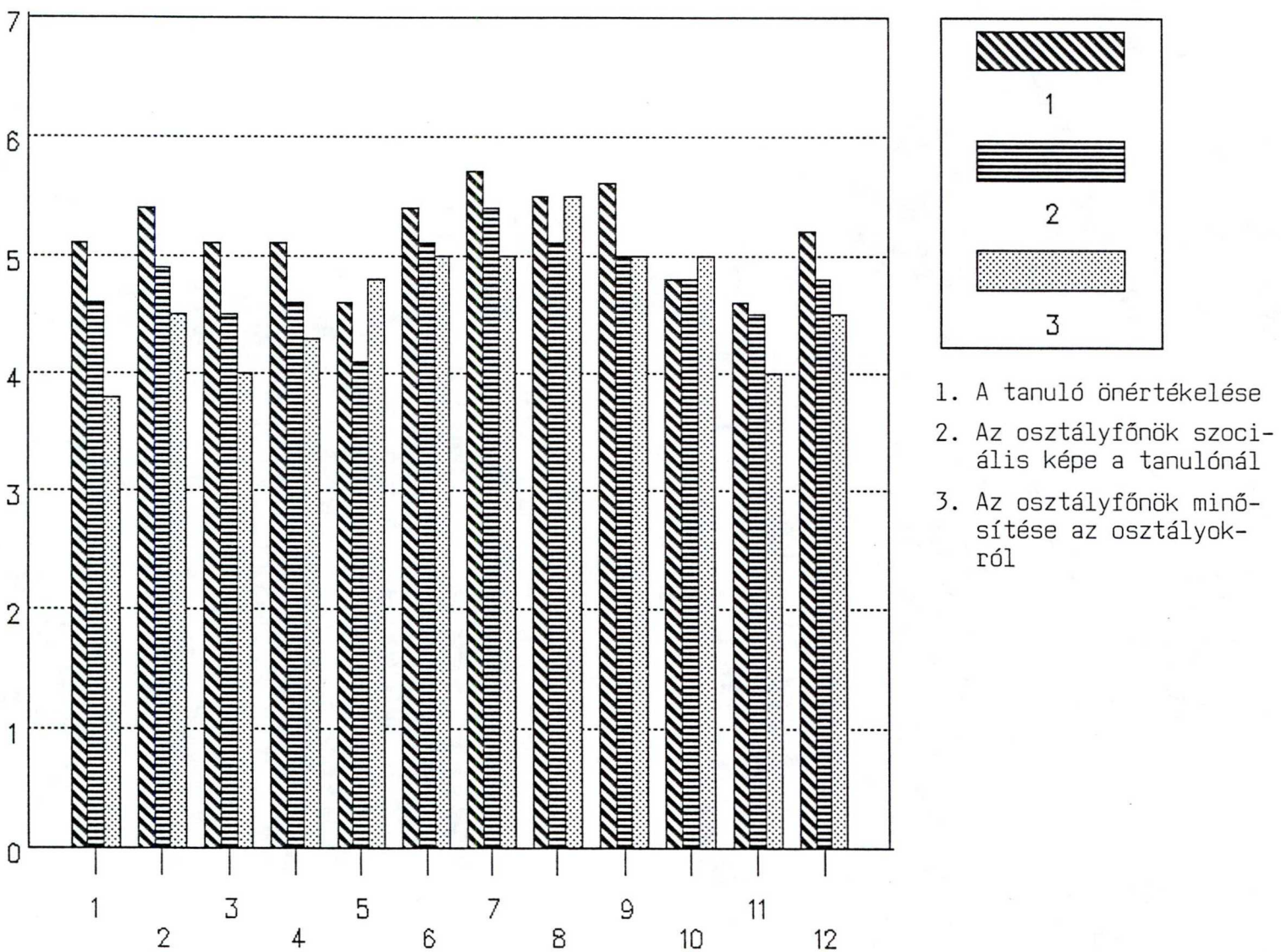
A tanulók önmagukról így kialakított képe mindig kedvezőbb értéket mutat, mint amilyenek szerintük őket az osztályfőnökök látja. Egyezést csak a tanárhoz való viszonynál találunk. Önbizalom hiányának azonban nincs jele, mivel az alulértékelés mértéke 0,5 átlag körüli eltérést mutat.

Amennyiben a tanulói évfolyam-képet összevetjük a tanárok által vázolt képpel, azt tapasztaljuk, hogy a tanulók reálisan érzékelik azt, hogy őket mások a valóságosnál alacsonyabban értékelik. Az adatok jól tükrözik, hogy a tanulók tanári, szülői értékelése eléggé differenciált. Ez a minimális érték-különbözőségekből is következik. Ezeknek a gyerekeknek az önbizalma megfelelő. Ők nemcsak e negatív jelzéseket kapják környezetüktől, hanem a pozitív visszacsatolást is. A megfelelés és eltérés mértékét a következő venndiagramon mutatjuk be (8. ábra).

"Énkép - szociális kép"

8. évfolyam

(24. táblázat alapján)

8. ábra

A további elemzéshez szükséges bemutatni egy-egy osztály minősítését külön-külön is. Az osztályok tanulóira megadott értékelését a 8., 9., 10., 11. mellékletek tartalmazzák.

8. A. osztály (8.sz. melléklet)

Az osztály minősítésének feldolgozásánál szintén tapasztaltuk, hogy a tanulók véleménye szerint környezetük (főleg a felnőttek) kevésbé ismerik tulajdonságaikat és úgy érzik, hogy alacsonyabbra értékelik őket. Így énképük 5,4-es eredményt mutat, míg az általuk megadott minősítések alapján az osztályfőnök szemszögéből az osztály 4,9-re értékelte magát. Az eltérés minimális, 0,5. Ez azzal magyarázható, hogy ebben a csoportban több a jó képességű gyerek, ami az osztályzatokban is jelentkezik. E tanulók értékelését megvizsgálva azt láttuk, hogy ők magukat saját és osztályfőnökük szemszögéből is azonosan értékelték. Volt még a jeles tanulók között is olyan, aki szerint az osztályfőnök jobbnak értékelte őt, mint amilyen valójában.

Egyik tanuló (16) tanulmányi eredménye 4,9. Nagyon jó képességű. Önértékelése reális. "Énkép-szociális kép" felmérésnél szerinte az osztályfőnöke ugyanúgy értékelné, mint ő saját magát. Így 7-es értékkel minősítette az őszinteséget; 6-sal az intelligenciát, az emlékezetet, a figyelmet, az önállóságot, a tanárhoz való viszonyt, a szorgalmat és a magatartást; 5-sel az iskolai munkában való pontosságot, a társakhoz való viszonyt, az akaratot és 4-sel a szépséget.

Másik tanuló (6) jeles eredménnyel dolgozik. Kiváló képességű. Önértékelése reális. Ennél a felmérésnél egy osztályzattal szerinte jobbat adna osztályfőnöke az intelligenci-

ájára, tanárhoz való viszonyára, magatartására.

A gyenge tanulók (igaz ebben az osztályban kevés található) úgy érezték, hogy őket sokkal alacsonyabban értékeli az osztályfőnökük, mint amit ők valójában megérdemelnének. Egyik fiú tanuló (12) közepesen teljesít, ami részben képességeit is tükrözi. Önjellemzése irreális (fogalmazás, osztályfőnök jellemzése és egyéni beszélgetés alapján). Szerinte három osztályzattal adna kevesebbet osztályfőnöke a pontosságra, a szépségre, a magatartásra; két értékkel kevesebbet az intelligenciájára, a figyelmére és a szorgalmára. Csak a társakhoz való viszonyánál van közös érték (4-es). A többenél azonban egy-egy eltérés található.

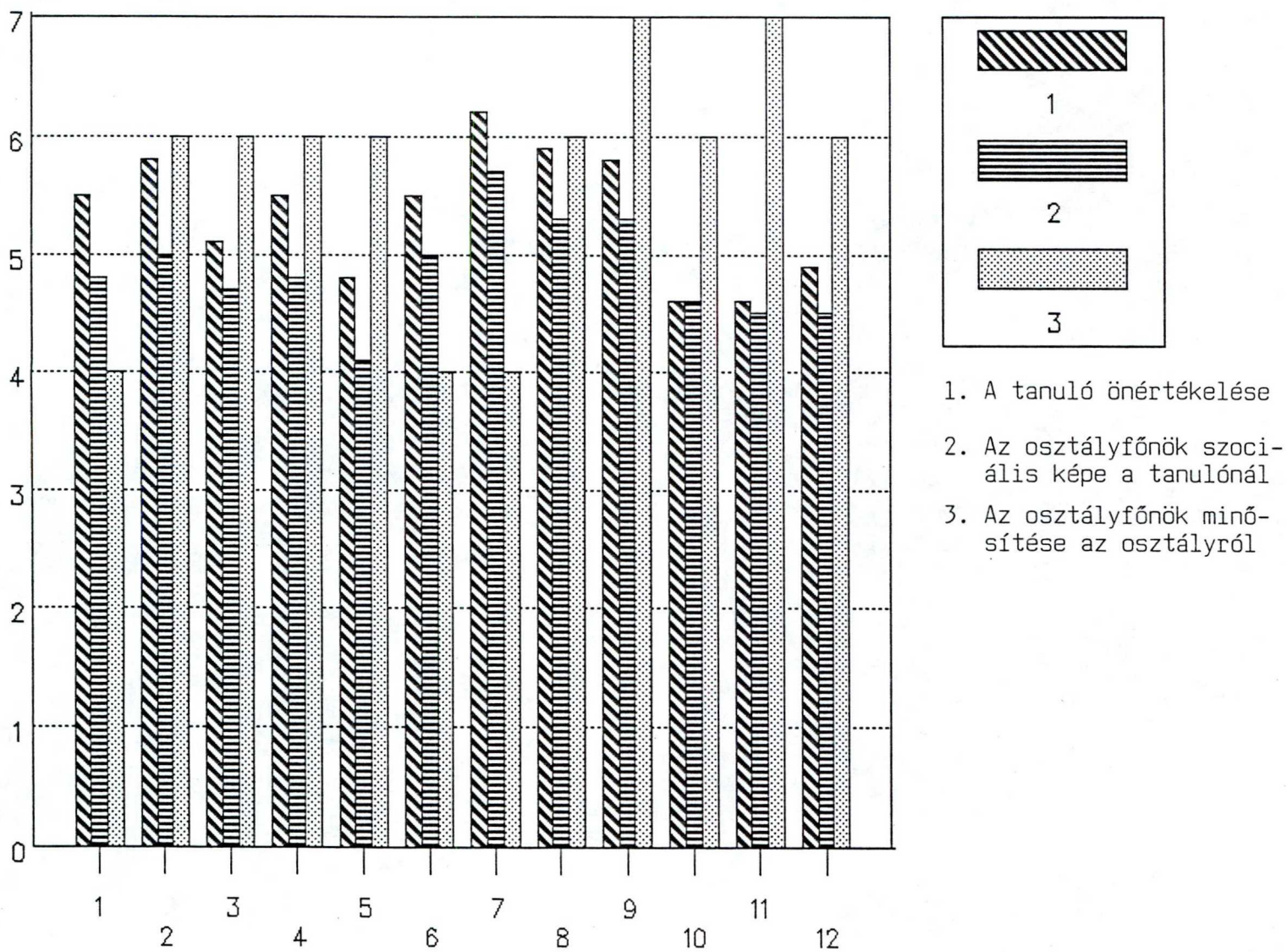
Ezeknek a tanulóknak a rendezett, harmónikus családi háttér is sokat segít abban, hogy önmagukat kritikusan nézzék és mind pozitív, mind negatív tulajdonságaik tudatosuljanak bennük. Ők írtak és beszéltek legtöbbször a szülőkről, testvéreikről. Szabadidejük nagy részét a család együtt tölti. A szülőkkel való közös program általában a színház, mozi, múzeumlátogatás és a kirándulás. Ezek a tanulók rendszeresen járnak órán kívüli foglalkozásokra is. Nyelveket, hangszeres zenét tanulnak, különböző szakkörökre járnak és sportolnak (úszás, tenisz, röplabda, kosarazás). Magas az igény szintjük önmaguk és környezetük iránt. Fejlett önkritikájuk és a megfelelő igény szintjük alapján önértékelésük annyira szigorú, hogy az osztály átlagértéke az osztályfőnök minősítésénél (0,3-mal) alacsonyabb szintet mutatott.

A 8. A. osztály "Énkép-szociális kép" kérdőívének a feldolgozását a következő venndiagrammal mutatjuk be (9. ábra).

"Énkép - szociális kép"

8. A. osztály

(8.sz.melléklet alapján)

9. ábra

8. B. osztály (9.sz. melléklet)

Az átlagok igen közeli értékeket mutatnak. Eddigi tapasztalataink alapján a tanulók nagy része meg tudja ítélni önmagát. A legnagyobb eltérés az intelligencia minősítésénél volt, de ez sem érte el az 1 egészet, csak 0,7-et. Azonos pontszámot adtak az iskolai munkában való pontosságra (4,1). A többi kategória közeli értékeket mutat.

Összesítve az osztály önértékelése 4,7 és szerintük az osztályfőnök is 4,6-re értékelné őket. Az osztályfőnök tényleges pontozása szerint 4,2 az eredmény. Ez igen pozitív jelenség. Látszik, hogy az osztályfőnök sokat foglalkozott csoportjával, jól ismeri őket. A gyerekek 5-8. osztályig meghatározott program szerint (1.sz. melléklet) dolgoztak, amely a megfelelő önismeretre és az ehhez igazodó pályaválasztásra készítette fel őket. A rendszeres önismereti vizsgálatok elérték a megfelelő eredményt. Ezt természetesen nagyban segítette az osztályfőnök odaadó, magasszintű pedagógiai munkája is. Személyisége meghatározó az osztály életében. Erősen kötődnek hozzá, nagyon sok időt töltöttek együtt órán kívüli időszakban is. Sok gyerek igen pozitívan nyilatkozott róla fogalmazásaiban, egyéni beszélgetéskor is. A nagyfokú kötődés azzal is magyarázható, hogy szülők többsége elfoglalt, napi több órát dolgoznak munkaidő után és hétvégén is. Bármilyen szabadidős foglalkozásra elengedték a gyermeküket (túrák, kirándulás, színházlátogatás stb.).

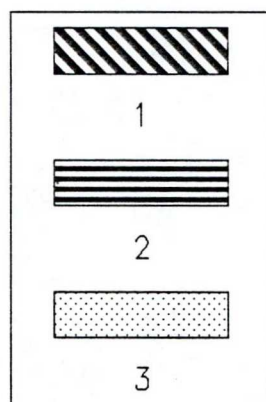
Az osztály évente többször ment országjárásra (2-3-szor), év végén rendszerint 3-4 napra. A részvétel 100 %-os volt, még az anyagiak sem jelentettek problémát egy családnál sem.

Így kellemes élményeiket, kultúrális igényeik kielégítését, kérdéseikre, problémáikra a választ is legtöbbször az osztályfőnöktől kapták. Mindez igazi, jó közösséggé kovácsolta őket. Az "Énkép-szociális kép" felmérés eredményét részletesen a következő 10. ábra mutatja be.

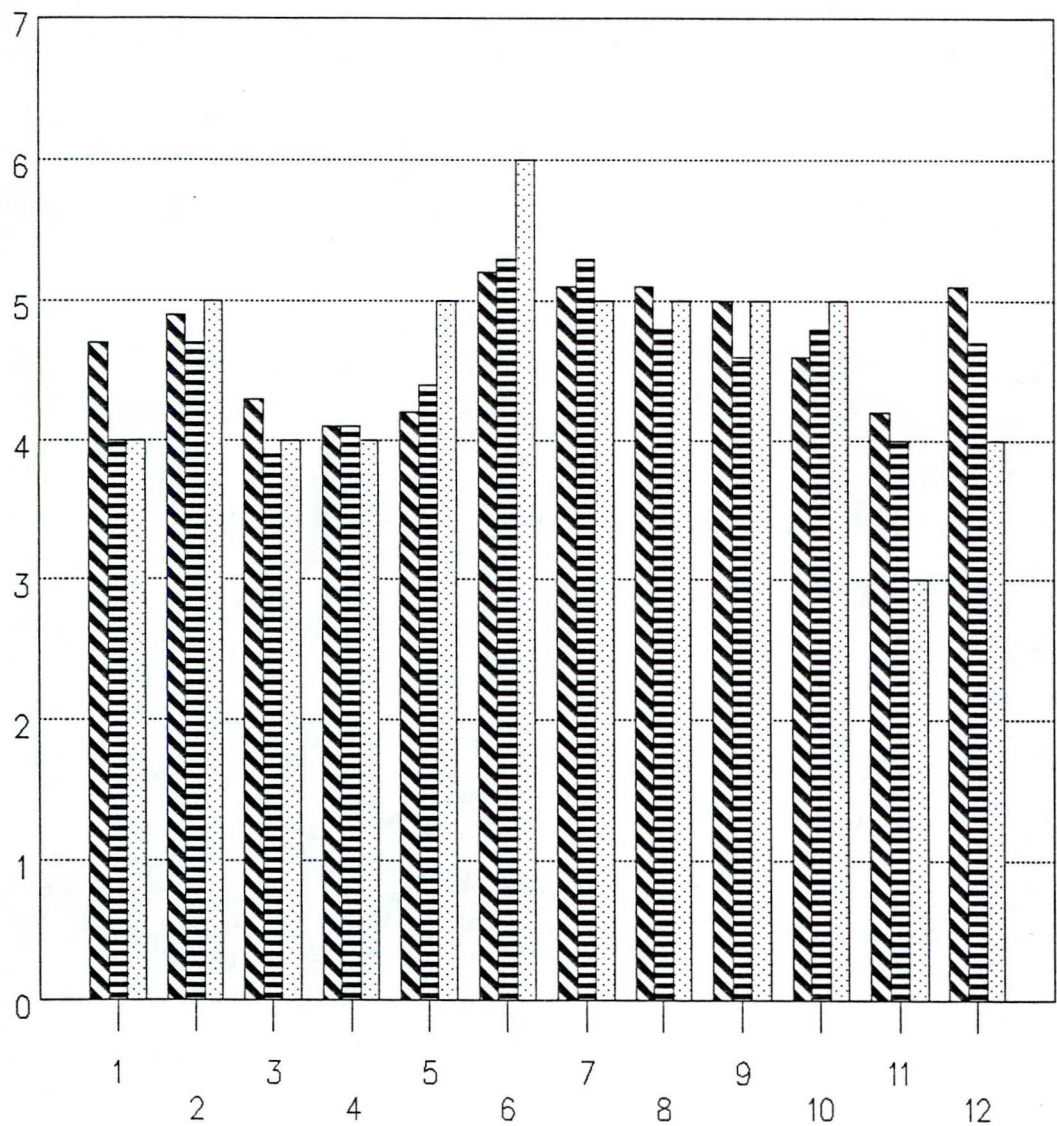
"Énkép - szociális kép"

8. B. osztály

(9.sz.melléklet alapján)

1. A tanuló önértékelése
2. Az osztályfőnök szociális képe a tanulónál
3. Az osztályfőnök minősítése az osztályról

10. ábra

8. C. osztály (10.sz. melléklet)

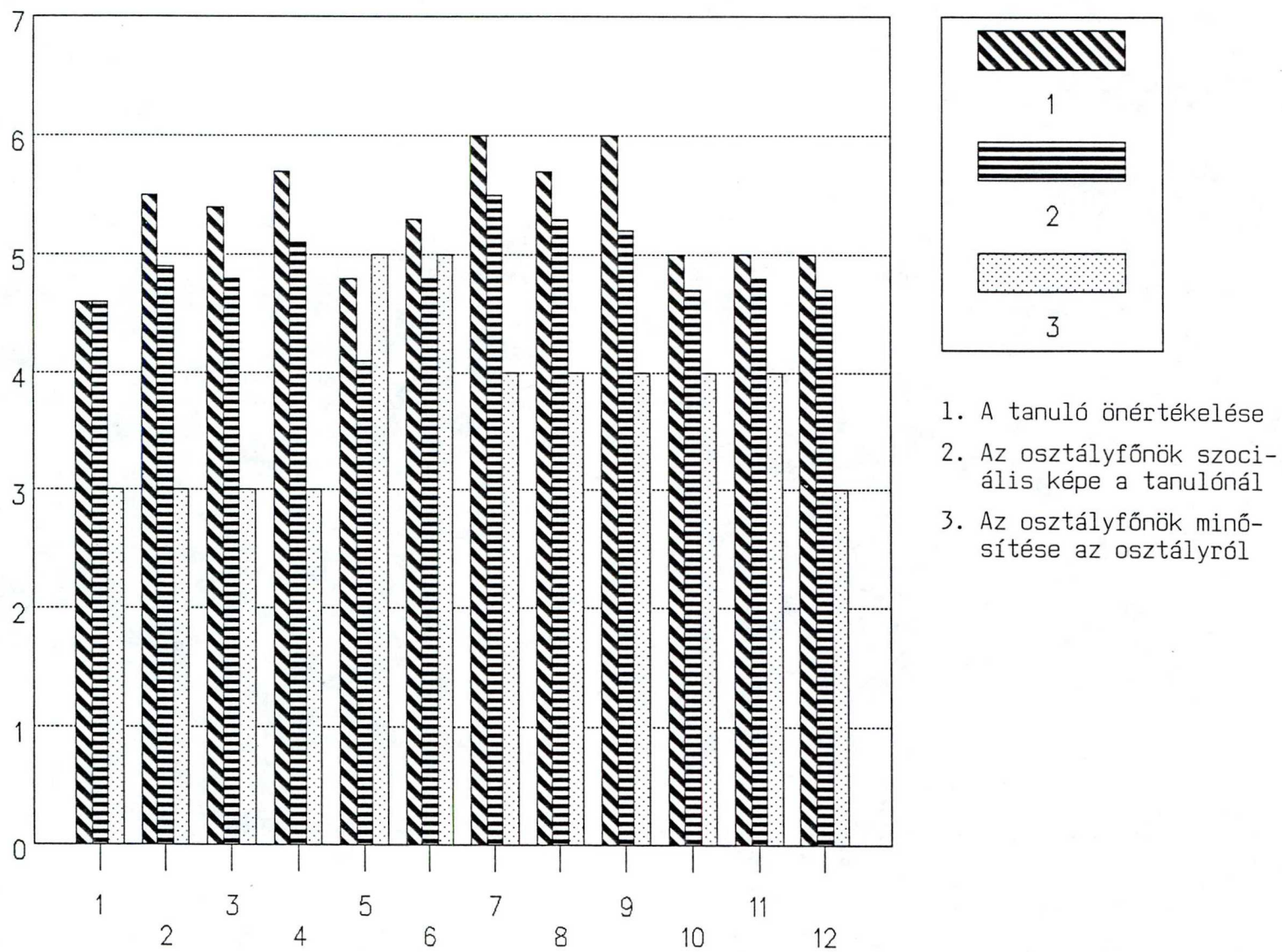
Ennél a felmérésnél meglepett bennünket a 8. C. osztály értékelése. A tanulók önértékelése igen szubjektívnek és elfogultnak tűnt. Az osztályfőnök értékelésénél 1,5-del is túlértékeltek magukat. Ez azt jelenti, hogy míg a pedagógus átlagot mutató pontszámmal (3,8) értékelte őket, addig ők a jó minősítésnek megfelelő 5,3-del értékeltek magukat. Feszültség igazán az intellektus szférában jelentkezett: 4,6-tól 5,7-ig értékeltek magukat, míg az osztályfőnök az intelligenciájukra, emlékezetükre, figyelmükre, az iskolai munkában való pontosságukra 3-as pontot adott.

Magatartásukkal is igen sok probléma volt. Náluk található a legtöbb figyelmeztetés, megrovás. Ezt azonban nem tudták a gyerekek elfogadni. Ez látszik értékelésükből is, mivel magukat 5-sel, az osztályfőnök 3-sal minősítette. A vizsgálat nem terjedt ki arra, hogy szerintük mit mondana róluk a szülő, a barát. Pedig így talán magyarázatot kaphattunk volna arra, hogy valóban úgy gondolják, hogy környezetük többre értékeli őket, mint amilyenek valójában. Úgy gondolják, hogy az osztályfőnök hasonló értékelést adna, pedig ez nem így van. Erre az lehet a magyarázat, hogy nagyon kötődnek osztályfőnökükhöz. Azt a sok segítséget, támogatást, odafigyelést, törődést, amit legtöbbször csak tőle kaptak, úgy élték meg, hogy tanáruk is olyannak látja őket, mint amilyenek valójában. A tanulók részéről a vágyott én is beépült az önképükbe. Az osztályfőnökük több oldalról és kritikusabban, tárgyilagosabban tudta megítélni őket. Ebben az osztályban is találkozhattunk reális, tárgyilagos értékelésekkel is (11. ábra).

"Énkép - szociális kép"

8. C. osztály

(10.sz.melléklet alapján)

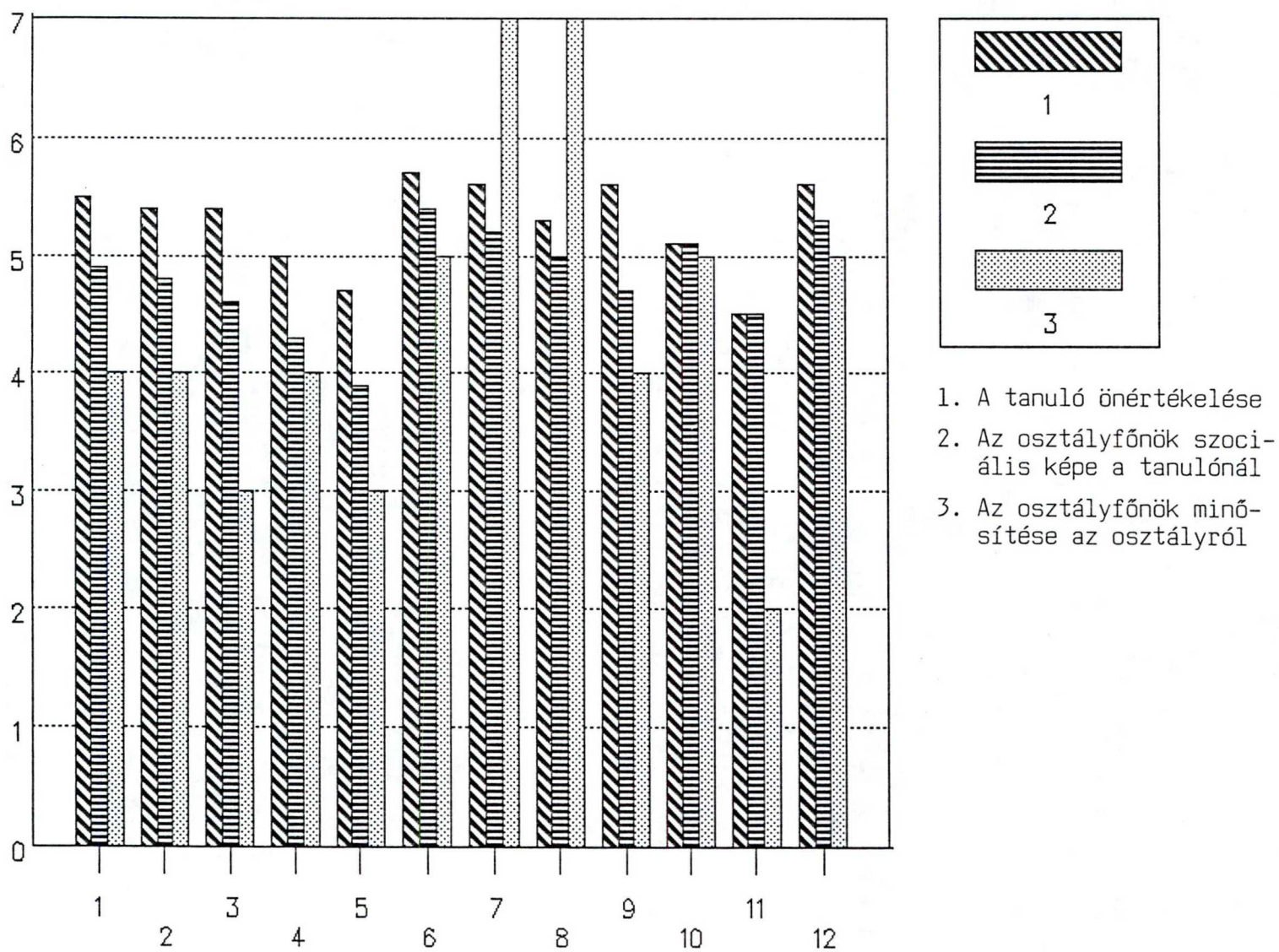

11. ábra

8. D. osztály (11.sz. melléklet)

A 8. D. osztálynál is több ellentmondás található az osztályfőnöki értékelés és az osztály önmegítélése között. Az eltérések a pontok között teljesen másképpen alakultak, mint a többi osztálynál. Ha a két minősítést (osztály, osztályfőnök) összehasonlítjuk láthatjuk, hogy a gyerekek esetenként 2,9-del is túlértékelik (szorgalom), míg van ahol 1,7-1,6-del alulértékelik magukat (önállóság, őszinteség). A tanulói vélemények realitásának megítélésében teljes mértékben nem számíthatunk a nevelő által mondottakra. Az osztály tanulmányi átlaga 4,1, ami egy átlagon felüli teljesítmény. Ennek ellenére az osztályfőnök a gyerekek intelligenciáját (okosság), emlékezetét, pontosságát az iskolai munkában 4-sel, figyelmét 3-sal, szorgalmát 2-sel értékelte. Ha a tanulók ezen tulajdonságai átlagosak vagy ennél is gyengébbek és szorgalmuk is alacsony szintű, akkor mivel magyarázható, hogy olyan jól megállják helyüket a tanulásban. Szóbeli megnyilvánulásai szerint (osztályzó értekezleteken stb.) a nevelőnek teljesen más volt a véleménye az osztályáról. Ezeknek a tanulóknak is a szülők anyagilag mindent biztosítanak, a pénz a legnagyobb érték az életükben. Önkritikájuk kialakulatlan, úgy érzik, hogy őket mindenki félreismeri (sokszor joggal).

Az osztály értékelését mutatja be a 12.ábra.

Az önjellemzések feldolgozása után három nagy csoport alakítható ki és ez egyben megadja a nevelőknek a további feladatokat is:

- a/ Reális önismeret nem alakult ki: segíteni a tanulót a valós énjének felfedezésében (1.sz. eset).
- b/ Reális önismereti szint, átlagos képességekkel: itt a tanulóban meg kell erősíteni a pozitív személyiség-tulajdonságait és segíteni kell a helyes önnevelési irány kiválasztásában (2.sz. eset).
- c/ Reális önismeret, jó intellektussal: ezeknél a gyerekeknél néll arra kell törekedni, hogy őket úgy tudja a nevelő pozitív modellként a társak elé állítani, hogy ez az adott tanulónak minél kevesebb konfliktust okozzon környezetével szemben (3.sz. eset).

Esetismertetések

Az alábbiakban három esetet ismertetünk az általunk vizsgált csoportból. Néhány olyan adatot szeretnénk bemutatni, amelynek segítségével átfogó kép alakítható ki a serdülő önismeretéről és az ezzel kapcsolatos problémákról.

1.sz. eset

Péter 14 éves, nem rendelkezik megfelelő önismerettel. Egyik nagy problémája - elmondása szerint, hogy mindenki csak a rosszat látja benne. Ez azonban azt váltotta ki belőle, hogy a rossz tanulmányi eredményét és az átlagon aluli teljesítményeit gyenge képességével akarja megmagyarázni. Ezen nem is próbál változtatni. Így alulértékelését is inkább azért vállalja, mert szerinte "egy gyenge tanuló csak ennyire képes". De úgy véli, hogy vannak olyan jó tulajdonságai

is, amit másoknak észre kellene venni, de erről senki nem vesz tudomást (mindenkit szeret, de őt kevesen szeretik; segítőkész, de senki nem kér tőle segítséget; erős, ezért verekedősnek tartják stb.).

Családi háttér

Édesapja 40 éves, asztalos, édesanyja 39 éves, fonógyári betanított munkás. A szülők nyolc éve elváltak, édesapját ritkán látja, mert négy éve külföldön dolgozik. Édesanyja újra férjhez ment. A nevelőapa 31 éves, autószerelő és első házasságából 4 éves kislányát magával hozta új családjába. Három éve közös fiúgyermekük született a szülőknek. Anyagi helyzetük az átlagnál jobb. A nevelőapa magánautószerelő műhellyel rendelkezik, így mindent meg tud teremteni a családjának.

Péter azonban nem tudja elfogadni mostoha és féltestvérét. Úgy érzi, hogy a szülők vele törődnek a legkevesebbet, mindeért őt hibáztatják: "Mindent megvesznek nekem, de soha nem értenek meg. Bármit is csinálok az sosem jó. Mindig a testvéreimnek adnak igazat, mégha ez nem is így van".

Ezért sokszor kerül konfliktusba édesanyjával és nevelőapjával. Sok elmarasztalást kapott közepes tanulmányi eredményéért, de Péter azért sem akar ezen változtatni, "mert legalább ha rossz jegyet kapok, törődnek velem". Csak ilyenkor vélik úgy, hogy többre képes. Ennek pedig azért nem tud örülni, mert úgy érzi, hogy ő csak annyira képes, mint amennyit az osztályzatai mutatnak. Szorgalmasnak sem érzi magát, de hármás-négyes osztályzatai vannak.

Iskolai- és szabadidős tevékenység, érdeklődési kör.

Péter az érdemjegyei alapján közepes tanuló (3,3). Sem kettes, sem ötös osztályzatai nincsenek. Semmilyen szakkörbe nem jár.

A gépszerelési fakultációt is szülei rábeszélésére választotta.

Az iskolában ebédel, általában fél háromra ér haza. Rendszerint egy órát tanul, mert utána megy öccséért az óvodába. Ezek után már nincs ideje tanulni, mert édesanyja a háztartással van elfoglalva, neki öccsével kell foglalkoznia, hogy hűga nyugodtan tudjon tanulni.

Általában nevelőapja hat után érkezik haza. A 7 órai közös vacsora után van Péternek szabadideje. Ilyenkor televíziót, vagy videót néz, máskor az utcán van barátaival. Bármeddig lent maradhat, barátai is általában olyanok, akiknél a szülő akkor sem nyugtalan, ha a gyermekük kilenc órakor sincs otthon.

Osztálytársaival a kapcsolata nem túl jó. Mindig megpróbálja magára felhívni a figyelmet, de ez legtöbbször agresszivitásban fejeződik ki.

Tanárai passzív, jó képességű gyerekek tartják. Szorgalma hiányzik, ezért többször elmarasztalják. Osztályfőnöke így ír róla: "Testileg jól fejlett, magas, fizikai állóképessége igen jó. Tanulmányi teljesítménye a tantervi követelményekhez viszonyítva átlagos, nem felel meg képességeinek. Eredményeit erőfeszítések nélkül éri el. Figyelme tartós, megfigyelései pontosak, emlékezete megbízható. Tud logikusan gondolkodni, kéz ügyessége jó. Önállóan tanul, de nem szorgalmas. Önálló ismeretszerzésre képes, de az ismeretek elsajátításához ösztönözni kell".

Egyéb adatok

Az egyéni beszélgetés alkalmával legtöbbet a fenti problémájáról beszélt. Mondatait a beletörődés, lehangoltság jelle-

mezte. Leglelkesebben édesapjáról beszélt, akivel ritkán találkozik. Olyan felnőtt szeretne lenni, aki mindenkit egyformán szeret és gyermekeit nem hagyja el. Ezek a mondatai feszültséggel és szorongással voltak tele. Önjellemzésében a beszélgetéskor többször elmondta, hogy neki vannak jó tulajdonságai is, de ezeket csak körülírta, konkrétan nem nevezte meg.

Feladat:

Jó értelmi képességeinek tudatosítása, önbizalmának növelése. Környezetének (családjának)figyelmét felhívni arra, hogy többet foglalkozzanak vele, hagyják pozitív értékeit is kibontakozni és ezeket tudatosítani benne. Olyan sikerélményekhez kell juttatni, amelyek segítségével rájönne arra, hogy érdemes próbálkozni, az elismerést nemcsak várni kell, hanem azt ki is kell érdemelni, be is kell bizonyítani, hogy neki is vannak érdemei.

2.sz. eset

Edit 14 éves. Reálisan értékelte önmagát, tisztában van pozitív és negatív tulajdonságaival is. Problémát jelent számára az, hogy néha képességeinek megítélésében elbizonytalanodik. Ezeket az okokat, a magukat túlértékelő, igen hangos öntelt osztálytársai váltják ki belőle. Ők eredményeiket, érdekeiket erőfeszítés, szorgalom, akarat nélkül érik el (legalább is ezt hangoztatják).

Családi háttér

Édesapja 41 éves gépkocsivezető. Édesanyja 36 éves, titkárnő. Edit a család első gyermeke, húga 12 éves, jeles tanuló. Kettő + 2 félszobás lakásban élnek, a lányoknak külön szo-

bájuk van. Családi életük rendezett, harmónikus. A szülők nagy gonddal figyelik gyermekeik tanulmányi munkáját, segítik azt. A szülők megpróbálják szabadidejüket lányaikkal töltetni, sokat túráznak, kirándulnak. Édesanyjukkal rendszeresen járnak színházba. Életvitelükben (öltözködés, lakásberendezés) szerények, de igényesek.

Iskolai- és szabadidős tevékenység, érdeklődési kör

Edit tanulmányi eredménye jó(4,5).Ezt átlagos képességeivel, nagy szorgalmával és az akaraterejével éri el. Sokat tanul és ez mindennél előbbre való. Kiváló eredményt ért el a nyelvtanulásban. Német és orosz nyelvvel szakkörökben is foglalkozik. Általában naponta három órát tölt órákra való felkészüléssel. Emellett rendszeresen sportol: kosarazik és úszik. Igazi szabadideje hétköznapi 7 óra után van. Ilyenkor sokat olvas, színházba, moziba megy. Szereti a szépirodalmat, de a reál területeken is megállja a helyét.

Osztálytársai szeretik, közösségének aktív tagja. Ennek ellenére társai okozták egyéni konfliktusait. Először is szeretne dicsekvő lenni, mert így őrá is odafigyelnének, népszerűbb lenne, mert az, hogy valaki sokat tanul és jó jegyei vannak, az nem számít. Második problémája is ezzel kapcsolatos. Énideálját okosnak szeretné tudni. Erről így beszél: "Okos miért szeretnék lenni? ...Igaz, hogy matematikából, fizikából jó vagyok, meg a jegyeim is elég jók, de ha összehasonlítom magamat azokkal, akik azt mondják, hogy soha nem tanulnak és mégis jobbak vagy jelesek, akkor talán én vagyok buta, mert nekem a jó eredményekért nagyon keményen meg kell dolgozni". Butának azonban nem érzi magát, de akkor meg az okoz lelki-

ismeretfurdalást, hogy társait nem tartja igazmondónak és magában róluk az a véleménye, hogy dicsekvők, nagyképűek.

Ha ráér, szívesen segít édesanyjának a házi munkában. Szeret kötni, varrni. A hétvégeket rendszerint szüleivel közösen tervezett programokkal tölti el. Igazán testvérével és szüleivel érzi jól magát.

Egyéb adatok

Eddig a beszélgetés során nyílt, nyugodt, őszinte, kedves mindaddig, míg problémái nem kerültek szóba.

Családja, amely biztonságot, megerősítést, lehetőségeket biztosít számára, mindennél fontosabb.

A pedagógusban (osztályfőnökből) csalódott, mivel úgy érzi, hogy őt is csak az eredmény érdekli. Ezt azzal magyarázta, hogy "azok, akik nem is szorgalmasak, de jó jegyük van ötös szorgalom osztályzatot kapnak. Akinek több négyese van, de ezt hiába sok tanulással éri el, csak négyes szorgalommal értékeli."

Önjellemzésében reálisan írja le, hogy szorgalmának, kitartásának köszönheti eredményeit és továbbra is mindent megtesz, hogy minél többet tudjon, minél műveltebb legyen. Részletelesen ír pályaelképzeléseiről és szeretné, ha legalább azt tudná biztosítani gyermekeinek, amit most ő megkap a szüleitől.

Feladat: itt leginkább az osztályt kell segíteni annak megértésében, hogy minden amit elérhet az ember, azért meg kell küzdeni. Azt, hogy kinek mennyi energiájába kerül - vállalni kell. Az emberek nem egyformák, így képességeik is különbözőek, mindenkinek vannak erősebb és gyengébb oldalai. Egy embert az teszi igazán értékké, hogy érdemei mellett meri vál-

lalni hiányosságait is.

Edit és még néhány társa fontos problémára hívta fel a figyelmünket. Mindnyájunk számára világos, hogy társadalmunkban, napjainkban egyes normák leértékelődtek, átértékelődtek, esetleg újabb normák jöttek létre. De nem szabad engednünk, hogy tanulóink körében olyan értékek, mint szorgalom, kitartás, aktivitás elveszítsék értéküket. Erre a felnőtteknek oda kell figyelni és tenni ellene.

Fontos feladat, hogy az ilyen reálisan értékelő tanulókat segítsük abban, hogy mindig merjék vállalni valós énjüket, a pozitív tulajdonságaikat tartsák szinten, a gyengébbeket erősítsék és fejlődésüket így önmaguk irányíthatják.

3.sz. eset

Anita 14 éves, kiváló képességekkel rendelkező, önmagát reálisan értékelő 8. B. osztályos tanuló. Konfliktust jelent számára, hogy társai jó tanulmányi munkájáért sokszor megjegyzéseket tesznek, pl.: "talpalósnak" nevezik. Úgy érzi, hogy csak akkor fogadják el, ha segítségre szorulnak. Ez nagyon bántja, de sokszor megalkuvásra kényszerül.

Családi háttér

Édesapja 45 éves, mérnök. Édesanyja 40 éves, számviteli osztályvezető. Egy 11 éves húga van, aki hozzá hasonló adottságokkal rendelkezik és nála is ez megfelelő szorgalommal párosul. A szülők elfoglalt emberek, de ennek ellenére nevelésük igényes és eredményes. Figyelemmel kísérik gyermekeik iskolai munkáját, az iskolával a kapcsolatuk jó.

Kettő + 2 félszobás lakásuk van. Anyagi körülményeik rendezettek, kultúrálódási igényük igen színvonalas. A lányok

szabadidejüket a hétköznapiakon együtt töltik, csak hétvégeken kapcsolódnak be a szülők a különböző programokba. A szünidőben a család rendszeresen megy országjárásra, sokat utaznak külföldre.

Anita hiányolja, hogy szüleivel a mindennapos problémáit ritkán tudja megosztani. Szülei megbíznak benne, igényeit maradéktalanul kielégítik.

Iskolai és szabadidős tevékenység, érdeklődési kör.

Tanulmányi teljesítménye kiemelkedő, megfelel képességeinek. Munkavégzése, szorgalma példamutató. Figyelme tartós, megfigyelései pontosak, felfogóképessége gyors. Gondolkodása logikus, problémamegoldó képessége fejlett, véleményalkotása aránylag megfontolt. Érdeklődése sokirányú, szeret olvasni. Kedvenc tantárgyai: a magyar, a matematika és a testnevelés. Önálló ismeretszerzésre képes, ismereteit kiválóan tudja alkalmazni. Megfelelő akaraterővel, kitartással rendelkezik, az órákon aktív.

A közösségben kiválóan dolgozik, sok feladatot vállal, s azokat eredményesen, önállóan meg is oldja. Jó szervezőkészséggel rendelkezik. Segítőkész, barátságos, nyílt, tisztelet-tudó, magatartása példamutató.

Pályaválasztási elképzelése stabilnak tűnik, évek óta gimnáziumba készül, majd főiskolára, egyetemre - tanár szeretne lenni. Kiegyensúlyozott, művelt felnőtt szeretne lenni és harmónikus családi életre vágyik, több szabadidővel, mint amennyi szüleinek van.

Egyéb adatok

Önjellemzése differenciált, tárgyilagos. Az alábbi részlet sokat elmond önismeretéről, problémájáról: "Az osztályban én

vagyok a legjobb tanuló, ezt sokan nem bírják elviselni, "mert te mindig mindent tudsz" és ehhez hasonló megjegyzéseket hallhatok minden nap. Nagyon szeretek sportolni és tanulás után ez a második fő feladatom... Ezen kívül az iskolai énekkarban is benne vagyok és ezt is nagyon szeretem csinálni.... Sajnos a sok elfoglaltság mellett kevés szabadidőm van, de ha van, azt legszívesebben olvasással töltöm... Sok barátom és barátnőm van... Az osztálytársaim viszont csak emberileg fogadnak el, mert, hogy szerintük mindig én vagyok a legjobb mindenben és ez "stréberség" "szorgalom-túltengés" stb., ezt a rólam alkotott véleményüket persze nem tudom elfogadni. De az utóbbi időben rájuk hagyom, ha kérnek, szó nélkül segítek, hogy ne élezzem tovább a helyzetet. Ezt azonban gyűlölöm magamban, mert így megalkuvó vagyok..."

Feladat: segíteni az ilyen tanulót abban, hogy jó tulajdonságai miatt ne kerüljön konfliktusba önmagával és társaival. Esetleg segíteni abban, hogy osztálytársai pozitív példának tekintsék, akit követni érdemes, de mindezt úgy, hogy a tanuló megmaradhasson szerénynek, reális szemléletűnek és ne "sztárt" csináljanak belőle. Ezt követeli meg az egyén és a csoport érdeke is.

Összefoglalva az önismereti szintfelmérésről elmondhatjuk, hogy a 8. osztályos tanulók főleg olyan tulajdonságokat soroltak fel és olyan tevékenységeket minősítettek, amelyek a tanulási teljesítménnyel, az iskolai tevékenységgel kapcsolatosak. Így a reális én és az ideális én meghatározásánál is mindenekelőtt a szorgalmat, a kitartást, az érdeklődést, az okos, művelt embereszmény iránti vágyat írták le. Talán még

ennél is nagyobb szerepet kapnak az olyan tulajdonságok, amelyek a társakhoz, tanárhoz, szülőhöz való viszonyra utalnak, mint például a segítőkészség, a megbízhatóság, a titoktartás, a megértés és az udvariasság. Ezen kívül szinte mindannyiukat jellemezte az önállóság, a bátorság, a vidámság és a jó értelemben vett úgynevezett "vagánykodás".

A viszonylag jó eredmények ellenére akadtak olyanok is (a tanulók 4,3 %-a), akik átlagon aluli képességük, esetleg hátrányos helyzetük miatt több területen gyenge teljesítményt mutatnak. Őket szorgalmuk hiánya, a tanuláshoz, munkához való labilis viszonyuk miatt és sokszor magatartási problémáikért a szülők, a nevelők gyakran elmarasztalják. Énképük a sok kedvezőtlen visszajelzés miatt nem megfelelően alakult. Önbizalmukat elvesztették, önmagukat alulértékelték nem bíznak magukban és nem ismerik fel pozitív tulajdonságaikat sem. Visszahúzódnak és gátlásosak.

A hasonló képességű tanulók között vannak azonban olyanok, akik iskolán kívül, az egykorúak között próbálnak érvényesülést szerezni. Ők agresszív, nagyképű, "vagánykodó" cselekedetükkel jutnak sikerélményhez. Ennek következtében értékelő-ítéletük ellentmondásos: általában túlértékelik magukat több területen is. Nagyra értékelik bátorságukat, merészségüket. Ezek az "érdemek" önteltté teszik énünket, számukra az értelem, a műveltség, a jó tanulmányi munka háttérbe szorul; fő céljuk, hogy mások szemében "menő", "vagány" gyerekek hírében álljanak.

Összegezve megállapítható, hogy 14-15 évesek bizonyos területeken és mértékben képesek önmaguk értékelésére és al-

kalmasak nemcsak felismerni személyiségüknek egyes vonásait, tulajdonságait, hanem azok fejlettségi szintjét is meg tudják becsülni. Akikre környezete odafigyel és segít személyiségük, képességeik megismerésében, kibontakozásában, azoknak énképük kialakításánál nagyobb szerepet kap az önismeret, az önkritika és az önértékelés. Énképük egyre struktúráltabb.

Természetes, hogy a serdülők még nem képesek elég tárgyilagosan megítélni magukat. Meggyőződhattünk arról is, hogy a jobb teljesítményt nyújtó gyerekek kedvezőbben, illetve reálisabban ítélik meg magukat, mint a gyenge tanulók. Ugyanakkor az is bebizonyosodott, hogy a jó tanulók úgy vélik, hogy a pedagógus hozzájuk hasonlóan, esetleg jobban ítéli meg őket, míg a gyenge tanulók szerint sokkal rosszabb a pedagógus véleménye róluk, mint amilyenek ők valójában. Az értékelések azt is reprezentálták, hogy a gyenge tanulók felismerik alacsony teljesítményük okát, tudják, sejtik, hogy mely tulajdonságuk fejletlenségének vagy gyengeségének a következménye ez (figyelem, emlékezet, szorgalom stb.).

Továbbá az is megerősítést kapott, hogy semmilyen egységes pedagógiai módszer sem helyettesítheti a kiegyensúlyozott, harmónikus gondos családi háttérrel. Ennek a megléte meghatározó tényező. Azoknál azonban, akiknél ez nem valósulhat meg, vagy a család értékrendje, beállítódása irreális tendenciát mutat, nélkülözhetetlen a tervszerű, rendszeres pedagógiai munka. A gyermek pozitív modellek ismeretében képes kialakítani eszményi énképét. Reális énképe tudatosulásában feltétlenül elengedhetetlen, hogy környezete ne csak

hibáira mutasson rá, hanem valós pozitív tulajdonságaira és ezek fejleszthetőségének irányát is jelezze. A valós énkép kialakítása mellett mind gazdagabban fogalmazódhat meg eszményi énje is. Fejlődését nagyban segíti az iskolán kívüli sokirányú tevékenység. Ennek igényes kiválasztására is oda kell figyelni.

Fontos, hogy minél több helyzetben, tevékenységben próbálhassák ki magukat. A pihenésük se legyen céltalan, passzív, hanem önkibontakozásukat szolgálja. Ezek segítése elsősorban a felnőttek (szülő, pedagógus) feladata.

Vannak olyan tanulók is, akik a sok ellentmondó visszajelzés következtében (pl.: elfogult szülő; szigorú, következetes pedagógus stb.) nem képesek magukat tárgyilagosan megítélni. Az ilyen gyerekek csak a velük megegyező véleményeket fogadják el, a hibákat nem magukban keresik. Elképzelésük szerint ők azok, akiket kevesen értenek meg, ők az el nem ismert "zsenik". Ezek a tanulók is a "túlértékelők" táborába tartoznak.

Arra is fel kell hívni a pedagógusok és a szülők figyelmét, hogy a velük kapcsolatban álló serdülők értékelésében, minősítésében nagyon nagy a felelősségük. A felületes vagy túlzott, egyoldalú (negatív tulajdonságokat erősítő vagy csak a pozitív értékek tudatosítását szolgáló) hirtelen felindulásból eredő és nem tárgyilagos értékelések frusztráció, sérelem, lelki válság kialakulásához vezethetnek. E jelenségek személyiségtorzulást idézhetnek elő, s jelentős mértékben akadályozhatják a reális énkép kialakulását.

IV. A PÁLYAVÁLASZTÁS ÖNISMERETI TÉNYEZŐI

1. Az önismeret és a pályaválasztási döntés érlelődésének tudatossága

A helyes pályaválasztási döntésnek egyik kritériuma, hogy a serdülők a különféle pályákról sokoldalú és elmélyült ismeretekkel rendelkezzenek. A pályaismeret viszont nem csupán egy-egy pályára vonatkozó információtömeg. Ennek az ismeretanyagnak olyannak kell lenni, amit a pályaválasztók és az őket segítő személyek más és más variációkban, biztonsággal tudnak alkalmazni, valamint egyeztetni és párhuzamba hozni az egyéni adottságokkal, képességekkel és elképzelésekkel. Nem elég csak azt tudni, hogy milyen követelményeket támaszt egy pálya az egyénnel szemben, mert ha ennek tudatában a fiatal el is fogja tudni látni feladatait, azok nem nyújtanak számára örömet, esetleg nem kívánnak tőle megfelelő erőfeszítést. Megalapozottan hívja fel erre a figyelmet Csirszka (1966) következő gondolata: "Az ember akkor választ helyesen pályát, ha személyi adottságait és az objektív pályaadottságokat úgy tudja összeegyeztetni, hogy belőle a társadalom érdekeit és egyéni boldogulását szolgáló életút keletkezik".

A pályaaorientáció időszakának szerves része kell, hogy legyen annak keresése, hogy milyen lehetőséget nyújt egy-egy pálya az adott személy értelmi képességeinek, adottságainak és törekvéseinek kibontakoztatására. Továbbá mit nyújt az ott dolgozók számára képességeik fejlesztése, érdeklődésük kielégítése, tevékenységigényük adekvát megvalósítása szempontjából. Ez egy nagyon lényeges nézőpont, hiszen a jó pá-

lyaválasztást a pálya és az ember optimális megfelelése jellemzi (Völgyesy 1976; Zakar, 1978; Ritoókné, 1986). A pályák alapos ismerete is fontos. Ez abban nyújt segítséget, hogy amikor a fiatal a személyi adottságaihoz keresi a megfelelő pályát, minél több variációban rajzolódhassanak elé a választási lehetőségek és így megtalálja azt a pályát, amely a leginkább elfogadható számára.

Ennek megfelelően az általunk vizsgált tanulók önértékelését abból a szempontból vizsgáltuk meg, hogy eddigi megnyilvánulásaik milyen pályairányt tételeznek fel, illetve milyen csoportokba lehet őket rendezni.

A. csoport

Ezeknél a tanulóknál a mozgásos tevékenységek kerülnek előtérbe. Ez részben azzal is magyarázható, hogy fiúk vannak többségben. Ők kedvelik és fontosnak tartják a fizikai erőt, a mozgást és az ügyességet igénylő tevékenységeket. Szeretik a világos, egyértelmű feladatokat. Azonban szóbeli kifejező-képességeik kevésbé fejlettek. Környezetükkel való kapcsolatteremtésük nem konfliktusmentes (mindegyik osztályban vannak képviselőik).

B. csoport

Náluk a teljesítménycentrikusság, az aktivitásra készítető tevékenység dominál. Verbális készségük jó, de kerülnek azokat a helyzeteket, ahol huzamosabb ideig tartó intellektuális erőfeszítésre van szükség. Viszont képesek rögtönözni, a váratlan helyzetekhez is kiválóan tudnak alkalmazkodni. Erős egyéniségeknek tekintik magukat, hangsúlyozzák érdemeiket, előnyös vonásaikat, ha meg akarnak győzni valakit, vagy

el akarnak érni valamit. Szeretik uralni a környezetüket (a 8. D. osztály nagyobb részét ez jellemzi).

C. csoport

Ide sorolhatók azok, akik tevékenységük lényegét a másik ember segítésében, támogatásában látják. Ez a beállítódás a lányok többségét jellemzi. Ők kimondottan a szociális típust képviselik. Nagy bennük a mások iránti felelősségérzet, a társas érintkezésre való hajlam. Kiemelkednek azzal a képességükkel, hogy bánni tudnak az emberekkel. Szívesen vállalnak segítő, gyámkodó szerepeket. A problémákat érzelmi oldalról közelítik meg. A fiúknál az erő, az ügyesség és az intellektuális problémamegoldás háttérbe kerül. Ugyanakkor rendkívül fejlett verbális képességük, amit jól hasznosítanak kapcsolatteremtésükben.

D. csoport

Ebben a csoportban több alcsoportot is ki lehet alakítani. Egy dolog viszont összeköti őket: a szellemi tevékenység iránti érdeklődés és alkalmasság. Az intellektuális típusúak az elméletet helyezik előtérbe a gyakorlattal, az absztraktot a konkrétal szemben. Gondolataikat könnyebben fejezik ki írásban, mint szóban. Társas kapcsolatteremtésben elmaradnak elméleti tevékenységükhöz képest (8. A. osztály egy része).

Egy másik alcsoportban az olyan szellemi tevékenységre alkalmas tanulókat véltük felfedezni, akik az alkalmazkodást, a szabálykövetést igénylő szakmákban tudnának jól érvényesülni. Jellemző, hogy szeretik a konkrétan körülhatárolt feladatokat. Alkalmazkodók, kerülnek a bizonytalan dolgokat, de

igen hatékonyak a jól struktúrált környezetben. Elfogadják helyzetüket. Az önkontrolljuk igen fejlett, így jól ki tudják kerülni a konfliktushelyzeteket az élet minden területén. A fizikai erőfeszítés nem jellemzi őket.

Az önértékelés alapján képzett csoportok nem jelentenek merev kategorizálást. Szándékunk szerint csak néhány jellegzetesnek minősülő ismerv kiemelésére vállalkoztunk, a differenciáltabb gyakorlati megközelítés célzatával.

A továbbiakban arra kerestük a választ, hogy a fenti önismeretvizsgálat eredményei hogyan érvényesülnek a tanulók pályaaorientációs elképzeléseiben. A felmérést kérdőív (12.sz. melléklet) és beszélgetés alapján végeztük. Először azt néztük meg, hogy milyen a vizsgált csoport továbbtanulási szándéka (25. táblázat).

Első helyen megjelölt iskolatípus

Iskolatípus	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Gimnázium	11	15,7	19	42,2	30	26,1
Szakközépiskola	26	37,1	12	26,7	38	33,0
Szakmunkásképző isk.	33	47,2	11	24,5	44	38,3
Eü.szakiskola	-	-	1	2,2	1	0,9
Gép- és Gyorsíró Isk.	-	-	2	4,4	2	1,7
Összesen:	70	100,0	45	100,0	115	100,0

25. táblázat

A tanulók 26,1 %-a - a fiúk 15,7 %-a, a lányok 42,2 %-a - gimnáziumban és 33,0 %-a (fiúk 37,1 %-a, lányok 26,7, %-a), pedig középiskolában szeretné folytatni tanulmányait. Ha figyelembe vesszük, hogy a tanulók 47,8 %-a jó és jeles osz-

tályzatú (3. táblázat), akkor az iskolai teljesítmény alapján az 59,1 %-os középszintű továbbtanulási szándék elfogadható. Az ennél alacsonyabb arányú (40,9 %) orientáció a fiúknak majdnem felét, míg a lányoknak 1/4-ét jellemzi. A tanulás "leértékelődését" igazán csak akkor érzékeljük, ha összevetjük a tanulók iskolai irányulását a szülők iskolai végzettségével (2. táblázat). Jól látható, hogy a szülőknek csak 20,9 %-a nem rendelkezik középiskolai, vagy felsőfokú végzettséggel, gyermekeiknél ez a szám közel kétszeres. A beszélgetések és egyéb dokumentációk alapján ez a családok alacsony műveltségi igényével magyarázható. Tényszerűen megállapítható, hogy a tanulók egyharmada szeret olvasni. Színházba rendszeresen csak minden tizedik tanuló jár. Általában a kultúrális javaknál többre értékelik az anyagi jólétet, amit szerintük a szakmunkásképző elvégzése utáni munka is tud biztosítani.

Témánk szempontjából fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy milyen kapcsolat mutatkozik a tanulóknál az első és második helyen megjelölt iskolaválasztás között (26. táblázat).

Második helyen megjelölt iskolatípus

Iskolatípus	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Gimnázium	7	10,0	20	44,5	27	23,6
Szakközépiskola	22	31,4	7	15,6	29	25,2
Szakmunkásképző isk.	41	58,6	14	31,1	55	47,8
Eü. szakiskola	-	-	2	4,4	2	1,7
Gép- és gyorsíró isk.	-	-	2	4,4	2	1,7
Összesen:	70	100,0	45	100,0	115	100,0

26. táblázat

Az adatokból kitűnik, hogy a szülők végzettségéhez viszonyított arány tovább csökkent. A tanulók többsége - legalábbis az iskolai fokozatot figyelembe véve - ragaszkodott eredeti elhatározásához. Akik a 2. helyen megjelölt iskolatípusnál alacsonyabb fokozatra helyezték a mércét, azok szándékukat rendszerint "szerényebb" általános iskolai tanulmányi eredményeikkel magyarázták. Jelen esetben ez az orientáció tűnik reálisnak. A tanulók nyilatkozata megerősíti azt, hogy az első helyen megnevezett iskolatípusnál a szülő kívánsága szerinti jelölés tükröződik.

A pályaválasztási döntés nemcsak a pályaaorientáció egy szakaszát, hanem egyúttal a motívumok, indítékok harcának folyamatát is lezárja. A pályaaorientálódás folyamatában a pályaismeretnek és az önismeretnek fontos szerepe van a motívumok, a motiváció kialakulásában.

A pályaválasztást befolyásoló motívumok közül kiemelkednek a konkrét, de szubjektív vonzódásra, s az alkalmasságra, képességekre vonatkozó motívumok. Mivel a pályaaalkalmazkodás folyamatában az önismeret is motívummá válik, illetve motivációt befolyásoló tényezővé, így különös jelentősége van az előbbi két motívumcsoportnak az önismeret tanulmányozása szempontjából. Így az önjellemzések, a beszélgetések, a pályaválasztási kérdőív megfelelő részei, a tanulmányi teljesítmény és egyéb információk alapján megállapítható, hogy a tanuló pályaválasztása szoros kapcsolatban áll a teljesítmény-motivációval.

A jobb teljesítményű gyerekek magasabb szintű iskolatípust, komolyabb tekintélyű pályákat választottak. A 4 egész, vagy

e fölött teljesítő tanulók között egy sincs, aki szakmunkás-képzőt választott volna. A 4,5 fölötti eredményekkel rendelkezők gimnáziumot, vagy olyan szakközépiskolát választottak, ahonnan a főiskolai vagy egyetemi felvételi esélyek egyértelműbbek. Ezek a tanulók orvosok, kutatók, mérnökök, tanárok stb. szeretnének lenni.

Azok a tanulók, akik gyengébb osztályzatokkal rendelkeznek, általában két végletes álláspontot képviselnek és kevés közöttük a realitásértékkel rendelkező tanuló. Vannak, akik kudarcélményeik miatt alacsony igényszinttel választják pályájukat, magukkal sincsenek megelégedve. A többség azonban úgy érzi, hogy őt félreismerik, ezért lázad környezete ellen, s önmagát túlértékeli, de ő sem meri már túl magasra tenni a mércét. Ugyanakkor alacsony presztizsértékkel választott pályájukért másokat hibáztatnak. Az tehát egyértelműen bebizonyosodott, hogy a magas siker- és alacsony kudarcmotiváltság esetében a pályaválasztás reálisabb és jobban megfelel az egyén képességeinek, érdeklődésének, tanulmányi felkészültségének. A vizsgálatból az is kiderült, hogy a túlságosan sikerorientált, úgynevezett "sztár" tanulók többsége nem rendelkezik reális pályaelképzeléssel. Ezen a téren ismeretei igen hiányosak, orientációja bizonytalan. Ez annak lehet a következménye, hogy a pályaválasztásra való felkészülést (sem a tanuló, sem környezete) nem tekintette komoly feladatnak, s kevés információt tudott összegyűjteni az adott szakmákkal kapcsolatban. Ennek hátterében fellelhető az irreális önismeret, a túlértékelő attitűd.

A kérdőív "miért?" kérdésére (12.sz. melléklet 1/a kérdés)

adott válaszok a motívumok tudatossága tekintetében nagyon sokszínű, változatos képet mutatnak. (Ezek részletes bemutatását az osztályokra jellemző adatoknál adjuk meg.) A válaszok között található olyan megfogalmazás is, amely inkább indoklást és nem motivációt jelent. Tipikusnak tekinthetők a következő válaszok: "mert tetszik", "mert vonzó", "mert kedvem van hozzá", "mert érdekes", "apukámnak ott van ismeretsége", "szüleim szerint pénzes szakma" stb.

Feltűnő, hogy viszonylag kevesen hivatkoznak családi hagyományok hatására. Dominánsan jellemző a tanulókra a kereseti lehetőségre való hivatkozás a pályaválasztási döntés indoklásánál. Ugyanakkor megjelennek a hivatástudatra, a pálya értékeire (erkölcsi, szociális) való utalások is: "szeretnék segíteni az embereken".

Több tanuló hivatkozik a tantárgyi vonzódás és az érdeklődés alapján motivált pályaválasztásra: "Szeretem a sportot és a földrajzot is kedvelem" (földrajz-testnevelő tanár szeretne lenni), "érdekel a számítástechnika" (programozó szeretne lenni).

A lányoknál inkább az érzelmi-hangulati, a fiúknál az intellektuális motivációk jelentkeznek. A tanulók sokszor érzelmi alapon megfogalmazott szubjektív vonzódásra hivatkoznak: "szeretem az állatokat" (állatorvos), "szeretek utazni" (idegenvezető). A lányok érzelmi motivációi tudatosabbak, de nem konkrétabbak: "szeretem a szép frizurákat" (fodrásznő). Tipikusnak tekinthető, hogy a lányokat erősen befolyásolják a szociális érzelmi motivációk: "szeretem a gyerekeket" (tanítónő).

Az intellektuális motivációnál a fiúkat a pályának megfelelő érdeklődés, a lányokat inkább a pályához kapcsolódó tantárgyakban elért jó eredmény ösztönzi. De a lányoknál közrejátszik az is, hogy vagy kiemelkedően jó tanulók, vagy érzelmileg igen kötődnek a tantárgyat tanító pedagógushoz.

Megállapítható, hogy a pályamotiváció csak a céltudatos tanulmányi munkában és az ezt segítő, kiegészítő egyéb tevékenységben valósulhat meg. Ahhoz, hogy ez minél eredményesebbé váljon, tudatosítani kell a tanulóknál, hogy sikeres pályaválasztásukért ők maguk tehetnek a legtöbbet.

Ennek érdekében a felnőttek (szülők, nevelők) fő feladata az adott egyén saját, belső motivációjának a kialakítása:

- Törekedni kell arra, hogy a tanulók pályaválasztásának pszichológiai előkészítését minél korábban elkezdjük, de 5. osztálytól ez tervszerűen történjen, s az öntevékeny pályakeresés ösztönzése kerüljön előtérbe.
- Egyre több olyan lehetőséget kell biztosítani a tanulók számára, ahol önmagukat kipróbálhatják, felismerhetik pozitív és negatív tulajdonságaikat, képességeiket.
- Segíteni kell őket annak tudatosításában, hogy egy ember nemcsak egy pályára alkalmas. Így egyéni adottságaikat a kiválasztott elképzelés mellett milyen rokon területeken tudják még kamatoztatni.
- Tudatosítani kell bennük, hogy önmagukról, saját képességeikről, tulajdonságaikról, szociális adottságaikból adódó lehetőségeikről szerzett információk nagyban segítik a helyes pályaválasztásukat.

Az iskolai pályaorientációnak folyamatosnak és dinamikusnak kell lenni. A vizsgálati anyag következő elemzése ezt a dinamikus jelleget fejezi ki. Ennél a vizsgálatnál az is érdekelt bennünket, hogy mennyire megalapozott, illetve milyen előzetes pályaorientációval rendelkeznek a tanulók, Így arra is fény derülhetett, hogy korábbi elhatározásuk mennyire valósult meg és a változás milyen irányt mutat. Az irányultságnál azt is megfigyeltük, hogy előzetes elképzeléseik emelkedő, vagy csökkenő tendenciát mutatnak az önismeret és az önbizalom terén. Ez következtetni enged arra is, hogy mennyit fejlődött önismeretük, mennyire közelíti meg adottságaikat az általuk választott pálya, illetve pályaorientáció (részletes adatok a 13.sz. mellékletben).

Ez a vizsgálat bebizonyította, hogy a tanulók pályaelképzelése mögött évről-évre több tartalom van, így egyre több kapcsolat fedezhető fel az egyén érdeklődése, képességei és a választott pálya között. A korábban megjelölt pályák sok esetben azt igazolták, hogy általában a felsorolás szintjén meglévő ismeretek alapján történt a megnevezés. Ez azt jelenti, hogy tudtak a megjelölt pályák létezéséről, de megfelelő tartalom nem állt mögötte, sokszor téves elképzelések kapcsolódtak hozzá. (Például: "stewardess szerettem volna lenni 5. osztályos koromban. Azt hittem ez a legjobb szakma, mert beutazom a világot és közben a gépen mindenki nekem kedveskedik, mert én leszek a fedélzet háziasszonya".)

Több tanuló a férfias és nőies szerep szerint választott korábban szakmát. A fiúk autóbuszvezetők, mozdonyvezetők, pilóták stb., a lányok színésznők, fodrászok, tanítónők szerettek volna lenni.

Voltak azonban olyanok is, akiknél azt lehetett regisztrálni, hogy előző elképzelésükhöz hasonló, de alacsonyabb képzettséget igénylő pálya irányába orientálódnak. Indoklásként ilyen típusú válaszokat kaptunk: Építésmérnök - technikus "mert itt kisebb a felelősség", orvos - ápolónő "az orvosi pályán túl nagy a kockázat". A tanulók válaszaiból kicsendül az is, hogy korábban kissé túlértékelték magukat, de ragaszkodva előző elképzeléseikhez - adott pályasávon belül maradva - képességeikhez, felkészültségi szintjükhöz közelebb álló pálya felé orientálódnak.

Ha a pályaorientáció és pályaválasztási elhatározás összefüggése alapján létrehozott csoportokat vizsgáljuk, szembe-tűnő az a tény, hogy csak a tanulók 35,7 %-ánál alakult ki a korábbi elképzeléseikkel teljesen, vagy részben megegyező pályaválasztási elhatározás. Ez azt is jelenti, hogy a tanulók 64,3 %-ának a 8. osztályosoknál nem valósult meg az előzetes pályaválasztási szándék. De megnyugtató az, hogy az előzetes pályaorientációtól eltérő pályaválasztás indoklásánál olyan érveket hangoztattak a tanulók, amelyek számukra a kedvezőbb pályaaazonosulást, az eredményesebb pályamegvalósítást valószínűsítik.

Időközben rájöttek, hogy képességeik, rátermettségük és egyéb szubjektív tényezők miatt a korábbi pályaorientáció módosítására van szükség. Ez alátámasztja a realitás irányában fejlődő önértékelésük és koruknak megfelelő ítéletalkotásuk növekvő szerepét a jövőendő életút meghatározásában.

Feltételezhető, hogy az általunk vizsgált 8. osztályosok nagyobb hányadának pályaorientációja megalapozott pályavá-

lasztási döntést eredményez. A tanulók válaszaiból egyértelműen kiderült, hogy életüknek ezt az orientációs szakaszát nagyon komolyan vették és az általuk megjelölt pályákon megpróbálják majd érvényesíteni énjüket.

A 13.sz. mellékletben bemutatjuk mindazokat a konkrét adatokat, amelyek a fenti megállapításainkat alátámasztják, valamint szeretnénk képet nyújtani arról, hogy a tanulók milyen szakmák iránt érdeklődnek és ezeket az irányultságaikat hogyan indokolják. A 8. osztályosok pályaaorientációját összehasonlítottuk korábbi elképzeléseikkel és a változtatás okait is megvizsgáltuk. (Korábbi elképzelésük, hogy hány éves korukra esett, azt nem kérdeztük meg).

2. A pályaválasztás önismereti előfeltételei

Az eddigi vizsgálataink többszörösen megerősítették, hogy a reális önismeret a helyes pályaválasztás nélkülözhetetlen pszichológiai feltétele. Azzal, hogy a fiatal pályairányt választ, egy bizonyos konszenzus alapján behatárolja személyes vágyainak, kívánságainak további megvalósítási lehetőségeit. Ez olyan kompromisszumot jelent az egyén számára, amely csak akkor lesz konfliktusmentes, ha döntéséhez reális önismerettel, sokoldalú pályaismerettel rendelkezik, amelyet határozott pályamegvalósítási törekvés motivál.

Örömmel tapasztaltuk, hogy az általunk vizsgált tanulóknál a választásukban egyre nagyobb szerepet kaptak saját vágyaik és zömében tisztában vannak egyéni képességeikkel, személyes kvalitásaikkal. Ez azzal magyarázható, hogy ezeknél a tanulóknál

nál a pályaválasztásra való felkészítés több éves folyamatában kiemelt figyelmet fordítottak a pedagógusok az önismeret fejlesztésére. A tudatos, tervszerű felkészítés ellenére is akadt olyan tanuló, aki túlértékelte vagy alulértékelte önmagát. Mindkét végletes változat kedvezőtlenül hatott a pályairányultság alakulására. Eredményként értékeljük azt a körülményt, hogy ezeknek a tanulóknak már a 8. osztály első felében volt önállóan kialakított konkrét pályaelképzelésük. (Közülük senki nem vette igénybe a Pályaválasztási Tanácsadó segítségét). A regisztrálható 100 %-os pályaválasztási elhatározás ténye azonban nem azt jelenti, hogy a tanulók döntéshelyi irányultsága minden esetben ezzel egyenes arányban reális lenne.

A tanulók pályaválasztásának realitás-vizsgálatát is az önjellemzések, az önértékelések szemszögéből elemzés alapján végeztük. Próbáltuk megtalálni azokat az összefüggéseket, amelyek a pályaválasztásra való felkészülésükkel kapcsolatban információkat szolgáltattak.

Az önismeret és a pályaaorientáció összehasonlításakor azt tapasztaltuk: a tanulók és a környezetük a különböző presztizsű pályák követelményeként az egyéni értelmi teljesítményt tekintik alapvető kritériumnak. Ez akkor lenne indokolt, ha az ilyen irányú megfelelést több szempontból, minden iskolában megfelelő pszichológiai vizsgálatok előznék meg. Ehelyett (az általunk vizsgált tanulók esetében is) a tanulmányi átlageredmények és esetleg a szorgalom figyelembevételével történt a megítélés.

Több esetben szinte ez volt az egyetlen kritérium: "Lehet-

nék jobb tanuló is, de a közepes tanulmányi átlagom elegendő ahhoz, hogy karosszérialakatos legyek" (8. B. osztály, 25. tanuló). "Orvos szeretnék lenni. Ez az elhatározás szerintem reális, mert jeles tanuló vagyok" (8. D. osztály, 11. tanuló, fiú).

Ezek és az ehhez hasonló kijelentések mögött azonban több megválaszolatlan kérdés rejtőzik. Nem lehet tudni, hogy ezek az eredmények mennyi erőfeszítést, kitartást és szorgalmat rejtenek, az általános iskolai követelményt teljesítők mennyire tudják ezt a szintet a későbbiekben tartani.

A beszélgetések alapján egyértelművé vált, hogy azok a serdülők, akik csak ez alapján ítélték meg alkalmasságukat, azok továbbtanulási igényei mögött nincs megfelelő értelmi képességfedezet.

Fontos az is, hogy az egyes tantárgyaknál elért eredményeket is helyesen értékeljük. Azt tapasztaltuk, hogy a magasabb egzisztenciájú pályákat választó tanulók többsége nem elsősorban a jó tanulmányi átlagot emeli ki, hanem az elképzeléseikhez szükséges tantárgyakban és az ehhez kapcsolódó tevékenységekben elért sikereket. Még a magát túlértékelő, de jó értelmi képességekkel rendelkező tanulóra is ez jellemző. Ahogy csökken a számokkal kimutatható teljesítmény, úgy halványul a tanulóknál az egyes tantárgyak fontossága önmaguk és a pályaelképzelésük megítélésénél. Náluk inkább előtérbe kerülnek a manuális tevékenységek és a fizikai teljesítmények eredményei. Az osztályfőnökök megerősítettek bennünket abban (ezt a 13.sz. melléklet táblázatai és a hozzájuk tartozó kimutatások is alátámasztják), hogy az önismeret fejlődésének előrehaladtával

csak részben ragaszkodnak előző elképzeléseikhez. Egyre inkább igazodnak valós önismeretükhöz pálya-alkalmazkodásukban és ha szükségesnek tartják, módosítják eredeti elképzeléseiket (az esetek többségében szülői, nevelői segítséggel).

A fiúk kevesebb határozottságot tanúsítanak a továbbtanulási elképzeléseikkel kapcsolatban. Megfogalmazásaik általánosabban, az első és a második helyen megjelölt szakmák, iskolák több ellentmondást tartalmaznak, mint a lányoké. Például: a 8. C. osztályos 19. fiú tanuló első helyen az orvos (gimnázium), második helyen asztalos (szakmunkásképző) szakmát jelölte meg (13.sz. melléklet C/1. táblázat).

Voltak ellentmondások is, amelyek csak a beszélgetések során derültek ki. Ezek a tanulók többnyire a felnőttek hangsúlyozott kérelmének tesznek eleget. Ez azt jelenti, hogy egy tisztességes szakma birtokában később gondolkodjon azon, hogy hobbijának, esetleg képességeinek megfelelő foglalkozást válasszon. Erre tipikus példa a 8. D. osztály 10. fiú tanulója, aki vezetékes távközlési műszerész (szakközépiskola) vagy vasúti távközlő és biztosító-berendezési műszerész (szakközépiskola) pályairányt jelölt meg, de bármelyik szakmát végzi is el, megélhetését, tevékenységét a sport területén szeretné megvalósítani.

Akadt olyan tanuló is, aki első helyen divattervező-manöken (gimnázium) és második helyen bolti eladó (szakmunkásképző) pályaaorientációt jelölt meg (a második helyre vették fel!), de elhelyezkedését csak a divatszakmában tudja elképzelni. Ezek az ellentmondások az általános érettség szempontjából magyarázhatók.

Külön megvizsgáltuk a tanulók tantárgyi teljesítményét. Arra kerestük a választ, hogy milyenek az összefüggések a szakmai és az iskolai tantárgyi teljesítmények között. Ehhez a pályához szükségesnek ítélt legfontosabb tantárgyaknál elért négyes vagy ötös osztályzatot tekintettük megfelelőnek. Így helyesnek, reálisnak tartottuk annak a tanulónak az elképzelését, aki orvosnak készül és legalább biológiából, kémiából, fizikából jeles, de a többi tantárgyból is jó osztályzatot ért el. Irreális elképzelést mutatott annak a tanulónak az elképzelése, aki tanár szeretne lenni, de csak a készségtárgyakból jeles, anyanyelvből és matematikából közepes.

A vizsgálat eredményeként megállapítottuk, hogy a lányok 66,7 %-a (30 lány) valamilyen formában figyelembe vette a pályaválasztásnál a szükséges tantárgyi teljesítményt, sőt egyesek hatodik osztálytól kiemelten foglalkoztak e tantárgyakkal. A fiúknak csak a 47,8 %-a (55 fiú) vette figyelembe ugyanezt a lehetőséget. Mivel a tantárgyi teljesítmény nem jelent teljes biztosítékot a pályán való megfeleléshez, ezért más szempontból is vizsgáltuk a tanulóinkat.

A tanulói és az osztályfőnöki értékelések, jellemzések során egyaránt említést tettek arról, hogy ki milyen órán kívüli tevékenységben (szakkör, fakultáció) vesz részt. Ezek a foglalkozások igen jelentős szerepet töltenek be a tanulók pályaelképzeléseinek megszilárdításában. Igaz, hogy egyes iskola adta lehetőségek behatároltak, de úgy is nagyban hozzásegítik a tanulókat pályaismeretük fejlesztéséhez. Fontos szerepük lehet az érdeklődés felkeltésében, illetőleg az alakuló elképzelés megerősítésében, esetleg az eredeti irányult-

ság módosításában egyaránt. Az általunk vizsgált tanulók 32,2 %-a (37 tanuló) a 7. osztályban kipróbált fakultációt nem folytatták, így 8. osztályban új foglalkozást választottak. Ez akkor is figyelmet érdemlő eredmény, ha az új órán kívüli foglalkozások nem teljes mértékben jelentettek szakmai irányultságot: 37 tanuló korábbi elképzelését pontosan a gyakorlatban szerzett tapasztalatok, élmények alapján változtatta meg. A tanulók többsége már önjellemzésében is említette, hogy milyen szakkörre, fakultációra jár (vagy járt) és ezek közel 3/4-e a 8. B., 8. C. és 8. D. osztályosoknál (a 8. A. osztályban a német tagozat miatt nincs fakultáció) az általuk választott pályával összefüggésben állt. Például: szakácsnak, cukrásznak, sütőnek készülő fiúk háztartási-ismeret fakultációra; az autószerelőnek, lakatosnak stb. készülő gépszerelési fakultációra jártak. Igaz ezeknek egy része kompromisszummal választott tevékenységi formának tekinthető, de a többség az igénye alapján (6. osztály végén választhatnak) szervezték meg azokat. E fakultációs foglalkozások segítették a tanulókat, ha nem is egy konkrét szakma, de a szakmatípusok (pályasávok) közötti tájékozódásban.

Az egyén és a pálya megfelelésének egyik legfontosabb területe a testi fejlettség, az egészségügyi alkalmasság. Ennek ellenére tanulóink ezt a területet hanyagolták el a legjobban, illetőleg erre figyeltek legkevésbé önértékelésük és pályaválasztásuk indoklásánál. Ez azzal magyarázható, hogy a gyerekek orvosi alkalmassági vizsgálata kampányszerű és nem elég körültekintő. Például olyan tanuló lapjára is ráírták, hogy egészséges - bármely szakmára alkalmas - akinél a rajz-

szakos tanár hívta fel a figyelmet, hogy szintévesztő. Ez a tanuló még a 8. osztály első hónapjaiban is villanyszerelő szeretett volna lenni!

A vizsgálatban résztvevő tanulók egészségi állapota jónak minősíthető. Egy asztmás és néhány allergiás tünetekkel, látási problémákkal küszködő tanulón kívül testi fogyatékkal egyikkel sincs. Súlyfeleslege a tanulók közel 1/3-nak van, ez a rendszertelen és a korszerűtlen táplálkozással magyarázható. Hormonális elváltozás három tanulónál tapasztalható. Korához viszonyítva fejletlen tanuló szintén található, de arányuk minimális. Ez azonban náluk konfliktusforrást jelent. Sokan hivatkoztak erre önjellemzésükben, valamint pályaválasztásuknál is. Vannak, akik maguktól úgy gondolják, hogy szomatikus mutatóik alapján nem a legalkalmasabbak az elképzelt pályára, mégis kitartanak elhatározásuk mellett. Például a 8. C. osztályos (5. tanuló, lány) így ír erről:

"A kereskedelmi pályát azért választottam, mert eladóként sok emberrel lehetek kapcsolatban... Lehet, hogy magasságom miatt (138 cm) hátrányom is lesz ezen a pályán, ugyanis elég kicsi vagyok, de nem törődöm vele. Nem akarom emiatt elrontani az egész életemet."

Az egészségügyi megfelelésnél figyelembe vettük a tanulók orvosi vizsgálatainak adatait (amiből keveset lehetett megtudni), az osztályfőnökök információit, valamint a tanulók (12.sz. melléklet kérdőívének 10. kérdés) válaszait. Az így kapott adatokat összehasonlítottuk a tanulók által első, illetve második helyen választott pálya egészségügyi követelményeivel. Annak ellenére, hogy ennek a területnek a vizsgálá-

latát sem a tanulók, sem a környezetük nem vették komolyan, csak 11,3 %-nál (13 tanulónál) tapasztaltunk ellentmondást az egészségi állapot és a választott pálya között. Ez azonban a jelentéktelen arány ellenére is gondot okoz, mert ezek a tanulók nem akarnak változtatni elképzeléseiken. Néhány szembe-tűnő ellentmondás: asztmás - vegyicikk eladó szeretne lenni; gátlásos, beszédhibás - üzletkötő, tanár; túlsúlyos (hormonális zavarok miatt) - magasépítőipari ács- és állványozó pályát választana.

Arról már korábban szóltunk, hogy milyen típusu munkák iránt érdeklődnek tanulóink és ennek alapján milyen csoportokba lehet őket sorolni. Ezekbe a csoportokba az esetek többségében saját magukat sorolták be, amit mi önjellemzésük és más megnyilvánulásaik alapján azonosítottunk. Ilyen jellegű önmegítélésükben is a lányok bizonyultak szerényebbeknek és adekváltabban ítélték meg magukat, mint a fiúk. Ebből is jól látható, hogy a pályaválasztás előkészítésében, a reális önismeret kiépítésében a nembeli sajátosságokra is tekintettel kell lenni. Mindkét nemre oda kell figyelni és egyforma esélyeket kell biztosítani képességeik kibontakozásához. Ennek a hiánya tükröződik a 8. D. osztályos lányok személyiségén, mert ott a 23 fiú annyira meghatározta a közösségben folyó tevékenységet, hogy ők mindig hátrányt szenvedtek. Így nagyfokú kisebbségérzet, szorongás, álszerénység jellemezte megnyilvánulásaikat. Kevésbé merték vállalni énjüket. Pályaválasztásuk azonban azt sugallja, hogy környezetüknek szeretnék bebizonyítani, hogy ők többre képesek, mint ahogy azt mások gondolják, és elképzeléseik nagyfokú realitást tükröznek.

A beszélgetésekből az is kiderült, hogy a tanulók igen kis hányada gondolja végig, hogy képességei és egyéb adottságai alapján megfelel-e az adott pálya követelményeinek. Inkább azt mérlegelik, hogy mit nyújt számukra a választott pálya anyagilag, mennyire tiszta, könnyű a munka, s mennyire nyújt számukra biztonságot, egzisztenciát.

Megállapítható, hogy a serdülők egy része nem tudott saját pályaalkalmasságára vonatkozó konkrét tulajdonságokat megnevezni. Ők úgy érezték, hogy válaszaik (12.sz. melléklet kérdőívén a 8. kérdés) megfelelőek, pedig azok nagy része kitérő, általános, differenciálatlan feleletek voltak. Természetesen voltak olyanok is (és elég szép számban), akik konkrét, részletes, pontos, igényes és körültekintő válaszokat adtak.

Ezek után a fenti észrevételeinket is összegezve a tanulók pálya-elképzeléseinek realitását a következő szempontok szerint értékeltük:

a/ Egészségügyi alkalmasság.

Irreális, ha a tanuló egészségügyi állapota nem felel meg az általa választott pálya egészségügyi követelményeinek. (Például: ideggyengeség, ingerlékenység, türelem hiánya - tanár szeretne lenni.)

b/ Értelmi teljesítményszint.

Reálisak a tanulók továbbtanulási igényei, ha rendelkeznek a szükséges értelmi képességekkel. Tehát osztályzatokban is kifejezett eredményeiket nem túlzott erőfeszítéssel, hanem logikus gondolkodásuk, tartós figyelmük, gyors felfogó- és fejlett problémamegoldó képességük révén érték el és mérnöki,

orvosi, kutatói stb. pályára készülnek. Irreális, ha ilyen pálya felé orientálódnak, de eredményeiket mások segítségével, rendszeres különórákkal tudják szinten tartani.

c/ A pályaválasztás tantárgyi teljesítményfedezete.

Ezt azért tartottuk fontosnak, mert a jó képességek, adottságok önmagukban keveset érnek, ha mögötte nincs megfelelő ismeret, jártasság. Reálisnak tartottuk annak a tanulónak a tantárgyi teljesítményfedezetét, aki szakközépiskolában szeretne tovább tanulni és tanulmányi eredménye reál és humán tárgyakból jó vagy ennél jobb. Irreális azonban annak a tanulónak a választása, aki közepes anyanyelvi és elégséges matematika osztályzata ellenére gimnáziumban szeretne tanulni.

d/ A tanulónak a pályaválasztásra vonatkozó önismerete

Reálisnak mondható, ha konkrét, az általa választott pálya sikeres gyakorlásához valóban szükséges és nélkülözhetetlen tulajdonságokat nevezett meg. Például: "Tanítónő szeretnék lenni, mert ennél szebb, érdekesebb pálya számomra nem létezik. Természetem nyugodt, hallásom, énekhangom jó, színérzékelem megfelelő, türelmes tudok lenni mindenkihez. Szeretem a kisgyerekeket, közöttük érzem igazán jól magam. Olyankor én is vidám vagyok, szívesen mesélek, énekelek, játszom." (8. A. osztály, 13. tanuló, lány) Irreálisnak tekintettük, aki autószerelő szeretne lenni és így ír elképzeléseiről: "Én igazán nem szeretek dolgozni. Zavar, ha piszkos munkát kell végezni. Szeretek szórakozni, divatosan öltözködni. Autószerelő is azért szeretnék lenni, mert azzal sok pénzt lehet keresni. Lehetőleg maszek leszek és így majd másokat dolgoztatok." (8. A. osztály, 23. tanuló, fiú)

e/ Készülés a választott pályára.

Reális annak a tanulónak a pályára való felkészülése, aki-
nek szakköri vagy fakultációs tevékenysége megegyezik pá-
lya-orientációjával. Például ápolónő szeretne lenni és egész-
ségügyi fakultációra jár. Irreális, aki biológus akar lenni,
mert jeles osztályzatai vannak biológiából, de a tananyagon
kívül nem foglalkozik e területtel.

A realitás megítélésénél figyelembe vettük az osztályfő-
nökök véleményét és személyes tapasztalatainkat is.

Pályaorientációk realitása

Pályaorientáció	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Reális	45	64,3	36	80,0	81	70,4
Irreális	25	35,7	9	20,0	34	29,6
Összesen	70	100,0	45	100,0	115	100,0

27. táblázat

A vizsgált csoport 70,4 %-a reális pályaelképzeléssel ren-
delkezik. Ha ezt összehasonlítjuk az önismereti szint reali-
tásértékével (23. táblázat) azt látjuk, hogy ott a realitás-
érték 60,0 %-ot mutat. Ennek az a magyarázata, hogy az önma-
gukat túlértékelők között voltak olyanok, akik jó képessé-
gűek, de nem olyan kiemelkedők, mint ahogy ők gondolják.
Míg az önismereti szintvizsgálatnál ezek a tanulók magukat
"leg..." jelzőkkel értékelték, addig pályairányultságukban
sokkal visszafogottabbak voltak és így képességeiknek megfe-
lelő iskolát, szakmát választottak. Igaz akadtak olyanok is,

akik jó képességeik ellenére is alacsonyabb kritériummal rendelkező pályát választottak. Ezeknél a tanulóknál a motivációt a jó kereseti lehetőség jelentette.

Egyértelműen bebizonyosodott, hogy a tanulók önértékelését tudatos pedagógiai munkával fejleszteni lehet. Az általunk kapott eredmények jobbak az eddigi hasonló - mások által végzett - vizsgálatoknál. Több publikációban is olvashatjuk, hogy a tanulókra a túlértékelés a jellemző. Ezt mi csak annál a csoportnál tapasztaltuk, ahol az osztályfőnök nem vett részt az általunk összeállított fejlesztőprogram kipróbálásában. (8. D. osztály). A reális önértékelés nagyban segítette a helyes pályaaorientációt. Igaz, hogy az 1.sz. mellékletben leírt program a tudatos pályáirányítást is célozta, de az önismeret fejlesztése nélkül, meggyőződésünk, hogy a tanulók pályaválasztása nem mutatna ilyen pozitív képet. Itt is csak a 8. D. osztálynál található probléma. Reálisan a tanulók 40 %-a, irreálisan pedig 60 %-a választott képességeinek, adottságainak megfelelő pályát. Különösen nyugtalanító a fiúk döntése, mert náluk reálisan csak 26,1 %, míg irreálisan 73,9 % választott. A lányok pályaaorientációja a többi osztálynál is reálisabb mint a fiúké. Ennek az a magyarázata, hogy a fiúk a pályaválasztásnál inkább azt nézték, hogy minél kevesebb erőfeszítéssel olyan szakmákat tanuljanak, melyekkel több pénzt lehet keresni. A lányok pedig próbáltak képességeikhez közel álló, jobb presztizsű pályák felé irányulni.

Az osztályok pályaaorientációjának realitását az alábbi táblázatok mutatják:

8. A. osztály

Pályaorientáció	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Reális	9	81,8	13	86,7	22	84,6
Irreális	2	18,2	2	13,3	4	15,4
Összesen:	11	100,0	15	100,0	26	100,0

28. táblázat

8. B. osztály

Pályaorientáció	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Reális	10	55,6	8	72,7	18	62,1
Irreális	8	44,4	3	27,3	11	37,9
Összesen:	18	100,0	11	100,0	29	100,0

29. táblázat

8. C. osztály

Pályaorientáció	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Reális	9	50,0	9	75,0	18	60,0
Irreális	9	50,0	3	25,0	12	40,0
Összesen:	18	100,0	12	100,0	30	100,0

30. táblázat

8. D. osztály

Pályaorientáció	Fiú		Lány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Reális	6	26,1	6	85,7	12	40,0
Irreális	17	73,9	1	14,3	18	60,0
Összesen:	23	100,0	7	100,0	30	100,0

31. táblázat

A bemutatott adatok alapján megállapítható, hogy a 8. B. és a 8. C. osztály tanulói majdnem egyforma szinten választottak pályát. A 8. A. osztály tanulói annak ellenére, hogy az előbbi két osztállyal azonos módon készültek a pályaválasztásra, sokkal reálisabban döntöttek. Ez abból adódik, hogy ebben az osztályban a tanulók intelligencia és igény-szintje igen magas. A szülők is többet törődnek gyermekeikkel annak érdekében, hogy képességeiknek a legjobban megfelelő és legmagasabb szintű iskolafokozatban bővíthessék ismereteiket. Ezen családok a többségének elsősorban nem a jól kereső, hanem a magasabban kvalifikált és a műveltebb embereszmény az ideálja. Tapasztalatunk úgy látszik igazolja azt, hogy az igényes, gondoskodó, fejlesztő családi háttér hiányát a legtudatosabb pedagógiai munka sem tudja teljesen kompenzálni.

V. ÖSSZEGZÉS, TOVÁBBI FELADATOK

A témával foglalkozó pszichológiai kutatások egyetértenek, abban, hogy a pályaválasztás az egész személyiség fejlődésében, fejlesztésében lezajló hosszabb folyamat eredménye. Munkánk során arra kerestük a választ, hogy a 8. osztályosok önismerete hogyan vesz részt ebben a fejlődési folyamatban. A vizsgálati anyag lehetőséget biztosított az érintett korosztály önismereti szintjének feltárására, a saját és a mások értékítéletének összehasonlítására. A tanulók fejlődését az osztályfőnökök segítségével 5. osztálytól 8. osztályig kísérelhettük végig.

A vizsgálati adataink feldolgozása alapján megállapíthatjuk azt, hogy tanulóinknál az önismereti szint fokozatos erősödést, fejlődést mutat, az életkorral nő a realitásértéke, az önértékelés adekvációja. A nemi alkatot alapul véve a társkapcsolat, a külső jellemzők, a felnőttek szociális kategóriája szerint elemzett értékelés és a jellemzés módja esetében mutatható ki jelentősebb különbség.

A tanulók önismerete és önértékelési szintje évfolyamonként változott, melynek főbb tendenciái a következők:

Az 5. osztályosok főleg külső tulajdonságokon alakuló önképvel rendelkeznek, amely még töredékes, hiányos. Domináns tevékenységük a tanulás. A végzett munkával többnyire elégedettek, önmagukkal és osztályzataikkal már kevésbé. A játékon kívül szívesen végeznek önállóságot igazoló tevékenységet, szeretnek tanúságot tenni bátorságukról.

A 6. osztályosok egyre biztosabban meg tudják fogalmazni, hogy mely tulajdonság jellemző rájuk. Önértékelő megnyilatkozásaikban egyre több pozitív jelzőt használnak. Az önmagukkal szembeni változtatási szándékukat többnyire markánsan megfogalmazták és ezt másokkal is érzékeltetni kívánják.

A 7. osztályban fokozódik az önvizsgálódás. Egyre fontosabbá válik a barátokhoz, társakhoz való viszony, s így jellemzéseikben is nagyobb szerepet kapnak az ezzel kapcsolatos kifejezések (közösén végzett munka szerepe, a segíteniakarás, az igazmondás, a jószívűség stb.). Bővül az érdeklődés és az elfoglaltságok köre. Egyes tanulóknál a kitartás hiányában jelentkezik a szórakozottság, a figyelmetlenség, a hanyagság, s romlik a beszédstílus.

A 8. osztályra az énkép egyre reálisabb szintet mutat. Ez még nem kielégítő, de előrehaladásként értékeljük azt, hogy a tanulók az esetek többségében tíz-tizenöt tulajdonsággal képesek jellemezni magukat. Énvédő mechanizmusuk erősen működik, ezért főleg a külső megjelenés leírására fordítanak figyelmet. Gyakran használják "azt mondják rólam, hogy ... vagyok". Elégedetlenségüket egyre inkább hangoztatják, miközben leginkább a vidámság jellemzi viselkedésüket.

A 10-15 éves korig terjedő időszakban a gondolkodás elvontabbá válik, a rendszerező képesség is sokat fejlődik. A serdülőknek önmagukról és a világról egyre több és egyre tudatosabban értékelt tapasztalata gyűlik, halmozódik fel. Így pályaválasztási elképzelésük is differenciálódna. Bár a hangoztatott elképzelések még változékonyak és sokszor ellentmondóak, de éppen ez a bizonytalansági tényező készíteti őket

az örökös útkeresésre és önvizsgálódásra.

Eközben a döntéshez szükséges lelki mechanizmusok önkéntelen gyakorlása is folyik és a döntési szempontok is gazdagodnak. Eleinte a döntéseket csak az érdeklődés befolyásolja. Ez a 12-13 év körül a képességek mérlegelésével bővül, majd 15 év körül beleszól a már alakuló-formálódó értékrend is. A képességek és az értékrend szempontjai között nehéz egyensúlyt tartani, e folyamat az esetek többségében szerencsés önevelési motivációkat hoz felszínre.

A fentiekből következik, hogy a pályaválasztási érettséget és az arra való felkészülést ebben az életkorban is az határozza meg, hogy az egyén az adott fejlődési szakaszra jellemző személyiségfejlődési "feladatokat" miképpen teljesíti.

A pályaválasztásra érett személyiség fejlesztése sok pszichológiai tényezőtől függ. Ezek közül kiemelkedő magának a tanulónak az aktív részvétele önmaga fejlesztésében, fejlődésében. Ehhez azonban biztosítani kell a tapasztalat-tapasztalás lehetőségét. A tanulónak egész lényét mozgató, közvetlen tapasztalatokra van szüksége önmaga fejlesztésében. A tapasztalást értelmi feldolgozás kell, hogy kövesse, melynek során az élmények tapasztalattá alakulnak. Fontos, hogy a tapasztalásban és az értelmi (kognitív) feldolgozásban a serdülők önkéntesen, személyes emlékeikkel, kérdéseikkel, gondolataikkal vegyenek részt, s mozgásba lendüljön teljes személyiségük.

Következő hipotézisünk volt az, hogy a családi háttér, illetve a közvetlen környezet nagy mértékben befolyásolja a

tanuló önismeretét és pályaválasztási irányulását. A vizsgálati anyag megerősítette azt a tényt, hogy ez a korosztály állandó összehasonlítást végez környezetével. A 10-15 éves életszakaszban mindig jelentős hatással van az énképre a család véleménye, értékelő magatartása, bírálata. A szülőknél általában a túlértékelés figyelhető meg és ez sokszor félrevezeti a tanulót. A pedagógus pedig főleg az iskolai teljesítményt veszi alapul a gyerekek jellemzésénél. Tapasztalatunk szerint a tanulóval való foglalkozás nem kielégítő. A meg nem értés, a bánásmód nehézsége miatt a felnőttek értékítélete még a gyermekek által feltételezetttnél is kedvezőtlenebb (Énkép-szociális kép felmérés 7-11.sz. melléklet adatai) benyomást kelt.

A dícséret az elismerés és a késztetés gyakori hiánya a kortárscsoport kompenzáló megnyilvánulását eredményezi. Sokszor hivatkoznak társaik róluk alkotott véleményére, de ezek nem mindig reálisak, mivel elsősorban a pozitívumok kiemelésén alapul.

Különösen fontosnak tűnik a környezet meghatározó szerepe az általános iskolai korosztály pályaaorientációjában. Tapasztalataink szerint leginkább a szülők véleménye, elképzelése érvényesül a tanulók pályairányulásában. Osztályfőnöki munkánk során is gyakran tapasztaltuk - ezt a vizsgálat is alátámasztja -, hogy fizikai dolgozók a jó képességű gyermekeik továbbtanulását elsősorban szakmunkásképzőben, legfeljebb szakközépiskolában tudják elképzelni, míg az értelmiségi szülők gyengébb teljesítményű, képességű gyermekükénél is a gimnáziumi továbbtanulásra gondolnak. Vizsgálataink azt igazol-

ták, hogy a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulása - sok esetben - nem képességeiken, hanem a teljesítmény-motiváció nem megfelelő fejlettségén múlik. Fizikai dolgozók családjában gyakran az általános iskolás korú gyermek nem kap olyan indíttatást, hogy igény szintje a képességeinek megfelelően reális legyen.

A fentiekből következően a tanuló pályaválasztásával foglalkozó szakemberek számára két tennivaló adódik: a/ a szülők tájékoztatása, felkészítése gyermekük helyes pálya-orientálásához; b/ a pedagógiai tevékenység folyamán pedig ajánlatos lenne nagyobb figyelmet fordítani a teljesítmény-motiváció erősítésére, fokozására.

Következő hipotézisünk szerint tervszerű, tudatos nevelői tevékenységgel az önismereti szint fejleszthető. Ennek megfelelően állítottuk össze azt a programot (1.sz. melléklet), amely alapján a négy éven át tartott osztályfőnöki foglalkozások megmutatták, hogy a tanulók önismerete, önmeghatározó képessége fejleszthető és ezek fejlesztése jelentős mértékben elősegítheti az adekvát pályaválasztási döntést. Ez megerősített bennünket abban, hogy a tanulók önismeretének fejlesztése megvalósítható osztályközösségben pedagógus irányításával is. A probléma lényege az, hogy a kortárs csoportban, a tanulók közösségében, őszinte légkörben, egymást megismerve jutnak el önmaguk és társaik jobb megismeréséhez.

Helyes önértékelésről akkor beszélhetünk, ha kongruencia jön létre az egyén saját relevans viselkedésére vonatkozó értelmezés és a környezet értékelése között. Ezért fontos, hogy a 10-14 éveseknek példát mutassunk a hiteles, megbízható

önértékelésre, bevezessük őket az emberismeret és az önismeret; az emberértékelés és az önértékelés nem könnyű, de rendkívül fontos sajátosságaiba. Az osztályért felelős pedagógusokra kettős feladat hárul: a/ egyrészt fel kell tárniuk az alakuló személyiség önismeretének aktuális szintjét, az önértékelés realitásértékét; b/ másrészt irányítaniuk, befolyásolniuk kell az önismeret és az önértékelés fejlődést.

Így természetes igény, hogy a tanulóközösségeket az ilyen célú foglalkozásokon pedagógiai-pszichológiai kérdésekben járatos szakemberek irányítsák.

A pályaválasztási szaktanácsadással foglalkozó szakemberek feladata lehet az, hogy iskolai pályaválasztási felelősöket, osztályfőnököket és érdeklő pedagógusokat erre a tevékenységre felkészítsék, a munkájukat szakmai, módszertani tanácsaikkal rendszeresen segítsék.

Az előzőekből következően szükség van: a/ az intézményes oktató-nevelő munkában legeredményesebben használható, az énképet és összetevőit feltáró kutatási módszerek kiválasztására és hozzáférhetővé tételére valamennyi pedagógus számára; b/ önismeretfejlesztő programok kidolgozására osztályfőnöki továbbképzések keretein belül; c/ a pedagógusok és a szülők értékelésről kialakult szemléletének tudatos formálására.

Ezzel párhuzamosan megerősödött az a feltevésünk is, hogy az önismeret fejlesztése elősegíti a reális pályaválasztási döntést is. Főleg akkor van ez így, ha a pályaválasztást olyan folyamatban tekintjük, amely több életkori és fejlődési

szakaszon keresztül valósul meg. Ennek alapján az iskolában folyó pályaválasztási munkának az alábbi értelmi, érzelmi magatartásbeli beállítódásokat kell kifejezni a tanulóknál.

- Fontos, hogy a tanuló szükségét érezze annak, hogy a saját, közvetlen környezete feladatainak megoldásában részt kell vennie.

- Tudatosítani kell azt, hogy a pályaválasztás az élet szükséges fejlődési szakasza, amely mindenkit érint.

- Fel kell fedeztetni azt, hogy a szűkebb és a tágabb környezet megoldásra váró problémáiból következnek a különböző pályák feladatai.

- Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy mennyire fontos az széleskörű és sokféle információ összegyűjtése önmagunkról és környezetünkről.

- Annak elfogadtatása, megértetése, hogy a pályaválasztás összetett probléma, több megoldás is lehetséges és nincsenek rá végleges válaszok.

- Megtanítani a gyerekeket az információk rendszerezésére, csoportosítására.

- Képesé váljon arra, hogy több tevékenység közül ki tudja emelni azokat, amelyek érdeklődéseinek, vonzalmainak, értékrendjének megfelelnek.

- Az iskolai és az iskolán kívüli sikeresség (sikertelenség) elemzésére, felismerésére alkalmas legyen.

- Tudják a pályákat személyiségjellemzők szerint csoportosítani.

- Nélkülözhetetlen a tanulónak önmaga értékrendjéről, szükségleteiről és a pályákról összegyűjtött, rendszerezett ta-

pasztalatainak, kialakított fogalmainak fontosságuk szerinti rangsorolása.

- Tudja a megvalósítás lépéseinek tervezését: a nehézségek és az akadályok felmérését, ezek leküzdését segítő lehetőségek, valamint a lehetséges módosítások számbavételét arra az esetre, ha a pályamódosítás szükségessé válna.

A fokozatosan differenciálódó kidolgozás eredményeként születhet meg olyan iskola - vagy pályaválasztási döntés, amelyet az egyén élete belátható szakaszára "belülről" vállal, következésképp erőfeszítéseket tesz érte.

Vizsgálatainkból levonhatjuk azt a tanulságot, hogy az önismeret, önmeghatározó képesség fejlesztésével már a 14-15 éves korosztálynál eljuthatunk a reálisabb pályaválasztási döntés kialakításához. Vizsgálatunk megerősítette azt, hogy az önismeret fejlettsége a serdülőkori pályaválasztás egyik legfontosabb meghatározó pszichológiai tényezője. E kérdések vizsgálatával szerettünk volna hozzájárulni az önismeretfejlesztés a pályáranevelés feladatainak differenciáltabb kimunkálásához.

1.sz. melléklet (Forrás: Kelemenné - G. Péter M., 1976.)

Osztályfőnöki tevékenység a pályaválasztási előkészítő
munka folyamatában

ÖTÖDIK OSZTÁLY

A tanuló megismerése

a./ testi, egészségi állapot

(testi fejlettség, szervek, szervrendszerek, idegrendszer
teherbíró képessége, munkamód stb.)

b./ értelmi képességek

(figyelem, emlékezet, képzelet, tanulás, gondolkodás, ér-
deklődési kör stb.)

c./ mozgásos képességek, gyakorlati ismeretek, készségek

(kézügyesség, kézbiztonság, a két kéz-két láb koordinált
működése, speciális készségek - pl. rajzkészség, stb.)

d./ érzelmi élet

(kiegyensúlyozottság, jellemző hangulat, az érzelmek
iránya stb.)

e./ akaratati élet

(kitartás, önuralom, önállóság, a munkához való viszony)

f./ szociális magatartás, a tanuló szociális helyzete

(másokhoz való viszony, segítőkészség, kollektív szellem
stb.)

g./ életcél, értékrendszer, igény szerint

(kialakult-e belső törekvés, elérhető-e stb.)

PEDAGÓGIAI ELJÁRÁS

a./ megfigyelés (oszt.f., nevelők, orvos)

b./ beszélgetés (egyéni, csoportos)

c./ pedagógiai helyzetteremtés,

d./ írásos, rajzos feladatok,

Családrajz

- hogyan él a mi családunk ?

- önéletrajz

Boldogság és szomorúságforrások

(Írj 3 olyan dolgot, ami leginkább el szokott szomorítani !

Írd le 3 kívánságodat, amelynek megvalósulása örömet szerezne !)

- érdeklődési kérdőív (pl.: Szabadidőben mivel foglalkozol szívesen ? Mely tantárgyakat tanulod szívesen ? Miért ?)
- Az érdeklődés iránya, foka, állandósága.
- Pályaválasztási kérdőív (Milyennek ismerted meg a szüleid foglalkozását ?)

Milyen foglalkozást szeretnél választani ? Miért ? stb.)

Mérlegelés: Milyen feladatok elvégzésére válhat alkalmassá a tanuló ? A tanulók érdeklődési körébe eső pályák összegyűjtése.

Kirándulás, üzem-, gyárlátogatás

- Tanulmányi séta és rajfoglalkozás keretében ismerkedés a közvetlen környezetünkben levő mezőgazdasági egységekkel.
- Osztálykiránduláson ismerkedés városunk fontos létesítményeivel.

Megfigyelési szempontok:

- Milyen foglalkozásu emberek dolgoznak az üzemben,
- Milyen termékeket állítanak elő,
- Milyen munkaeszközökkel,
- Milyen munkakörülmények között dolgoznak,
- Szakmai tevékenység lényeges, tipikus feladatai.

Családi környezet tanulmányozása

- szociális helyzet

- a gyermek helye a családban (szerepe, feladata)
- a szülők érdeklődési köre
- iskolai végzettsége
- a szülők foglalkozása, ehhez való viszonyuk
- a család törekvései, céljai
- a gyermekekkel kapcsolatos elvárásai
- kialakult-e elképzelésük a gyermek jövőjéről?

A gyermekekről kialakult iskolai kép (megfigyelések, célzott beszélgetések, a gyermek teljesítményei, felmérések alapján).

Hogyan segítheti a szülő gyermeke pályaválasztását? Szülői értekezlet témája lehet.

- a gyermek személyiségének megismerése
- fejlesztésének lehetőségei

Szemléltetés: film (Ismerjük meg gyermekünket.)

HATODIK OSZTÁLY

További ismeretszerzés, tapasztalatgyűjtés a tanulókról, összehasonlítás az előző évben kialakult képpel, kiegészítés

Pedagógiai eljárás:

- a/ megfigyelés,
- b/ beszélgetés,
- c/ pedagógiai helyzetteremtés,,
- d/ írásbeli, rajzos feladatok:

- Rajzolj két házat, ebben helyezd el a családot!
- Jellemzés, önjellemzés

(Milyenek tartanak engem mások - tanáraink, szüleim, osztálytársaim? Milyenek tartom magam?)

- Hogyan szeretnék élni 10 év múlva?
- Pályaválasztási kérdőív.

(Mit csinál az általad választott pályán dolgozó felnőtt egy nap alatt? Szerinted miben kell ügyesnek, okosnak lenned, ha eredményesen akarsz dolgozni az általad választott pályán? Melyek azok a foglalkozások, melyeket semmilyen körülmények között

nem választanál? Elképzelésed megvalósulását hogyan segíti a család?)

Osztálykiránduláson - valamilyen ipari létesítmény megismerése

Milyen foglalkozású emberek dolgoznak szűkebb földrajzi környezetünkben?

Gyűjtőmunka, riportkészítés.

Ismeretek gyűjtése: változott-e a szülők elképzelése a gyermek pályaválasztásáról?

A család feladatai a tanuló helyes önismereti nevelésében.

A szülő, mint példakép.

Hogyan segítheti a szülő gyermeke pályaválasztását?

Főbb pályacsoportok, pályaismeretek szélesítése, pályaválasztási tájékoztatók, kiadványok bemutatása illetve közös megbeszélése.

HETEDIK OSZTÁLY

Tudatos felkészülés a pályaválasztásra.

a/ pályaismeret fejlesztése (üzemlátogatás, filmvetítés, szakemberek meghívása stb.)

- pályacsoportok,
- fizikai és a szellemi munka kapcsolata,
- mérése (Mit dolgozik az általad kiválasztott pályán dolgozó felnőtt 1 nap alatt?)
- a pálya tartalma (Szerinted miben kell ügyesnek, okosnak lenned, ha az általad választott pályán eredményesen akarsz dolgozni?)

b/ Önismeret, önértékelés, ennek összehangolása a pályamenettel.

- Radnai-féle önértékelési eljárás (egy meghatározott szempont szerint értékelje, helyezze el magát és az osztálytársait), nevelői kontroll.

- Milyennek ismerem magamat? - jellemzés írása.
Miért tartom magam alkalmasnak egy bizonyos pályára?
(Egészségügyi állapot, értelmi működés és a választott pálya követelményei, a munkatevékenység során tapasztalható tulajdonságok stb.)

c/ Személyiség és magatartás.

- szociális alkalmazkodás,
- személyi értékrendszer,
- életalakítási törekvés,
- életcél (szociometria),
- hogyan szeretnék élni 10 év múlva? Dolgozatírás.

d/ Pályaválasztási elhatározás alakítása.

- pályakívánság (reális, irreális, terv hiánya),
- motiváció,
- a kívánságkombinációk megfelelése,
- dolgozatírás: Miért tartod érdekesnek, miért tetszik az általad választott pálya (pályák)? Ennek - ezeknek - melyek a negatív oldalai? Melyek azok a foglalkozások, amelyeket semmilyen körülmények között nem választanál? Milyen úton akarod a tervedet megvalósítani? Az elképzelésed megvalósulását hogyan segíti a család?

e/ Feladat

- a pályaválasztási érettség fokának meghatározása,
- az egyéni alkalmassági kör megítélése.

Osztálykirándulások: távolabbi munkahelyek megismerése.

- A szülői szándékok, tanulói elképzelések, a tervek megvalósítását segítő utak és lehetőségek megbeszélése.
- A gyermek személyiségének és a választott pályához szükséges képességeknek, tulajdonságoknak az összevetése.
 - A fizikai és szellemi munka kapcsolata.
 - A népgazdaság számára fontos hiányszakmák ismertetése.
 - Az iskolatípusok és képzési céljaik, a pályaválasztási szaktanácsadás lehetőségei.

NYOLCADIK OSZTÁLY

Feladataim a választott pályára való felkészülésben

- a/ szükséges tulajdonságok fejlesztése, képességek gyakorlása, egyes tantárgyakkal behatóbb foglalkozás.
- b/ az iskolatípus alaposabb megismerése (az iskola volt tanulóinak tájékoztatása az iskoláról, beilleszkedésről).
- c. szándék és lehetőség, a várható esélyek számbavétele.

Pedagógiai eljárás:

- a/ megfigyelés,
- b/ beszélgetés,
- c/ pedagógiai helyzetteremtés,
- d/ írásos, rajzos feladatok:
 - családrajz,
 - hogyan él a mi családuk?
 - önéletrajz,
 - jellemzés, önjellemzés,
 - szociometria,
 - pályaválasztási kérdőív,
 - Mi szeretnék lenni? Miért?
- e/ elemzés,
 - Kialakult-e minden tanuló elképzelése, ez reális-e, elérhető-e? Változott-e az elképzelés, ha igen miért?
 - Pályakívánság komcinációk megfelelése.
 - Pályaválasztás és iskolaválasztás egybeesése.

Osztálykirándulás: az adott lehetőségekből választva.

Szülőkkel: Rendszerező beszélgetés a helyes pályaválasztás kritériumairól.

A nyílt nap előkészítése.

Konkrét tennivalók az egyes iskolatípusokba való jelentkezéskor szándék és lehetőség összevetése.

Szülői ház szerepe, a választott pályára való felkészülésben.

A tanulók jellemzése.

2.sz.melléklet

"Énkép-énideál "

Tulajdonságlista:

1. barátságtalan	31. meggondolatlan
2. bátor	32. megértő
3. becsületes	33. megfontolt
4. becstelen	34. művelt
5. buta	35. műveletlen
6. csendes	36. nem őszinte
7. dicsekvő	37. népszerű
8. figyelmetlen	38. népszerűtlen
9. gondoskodó	39. nyílt
10. goromba	40. nyugodt
11. gyáva	41. okos
12. engedetlen	42. önálló
13. hangoskodó	43. önállótlan
14. hanyag	44. önző
15. hazug	45. őszinte
16. igazmondó	46. pletykás
17. indulatos	47. rosszindulatú
18. írigy	48. rossz szervező
19. jóindulatú	49. segítőkész
20. jó szervező	50. szerény
21. jószívű	51. szófogadó
22. kedves	52. szomorú
23. komoly	53. szorgalmas
24. közönyös	54. titoktartó
25. kötelességtudó	55. türelmes
26. lelkiismeretes	56. türelmetlen
27. lelkiismeretlen	57. udvarias
28. lusta	58. ügyetlen
29. megbízható	59. vidám
30. megbízhatatlan	60. zárkózott

3.sz. melléklet

"Énkép - énídeál"

8. A. osztály 11 fiú, 15 leány

Tan.	Énkép	Énídeál
1.	13,16,19,21,22,26,29,32,34,45,49,53,57,59	51,20,50,37
2.*	3,5,9,16,21,22,40,49,53,55,59,	20,25,54
3.*	2,3,16,19,20,23,26,29,33,41,42,49,50,53,57	6,25
4.*	3,9,13,19,20,25,22,33,34,42,49,56,57,59	55,53,2,21,23,41,
5.*	2,3,16,19,21,23,26,29,33,41,42,45,59	6,25
6.	3,9,7,23,26,33,39,42,49,52,56,57	55,51,2,16,34,40,45
7.	16,3,9,21,22,25,26,29,32,50,40,53,59	55
8.*	17,20,2,29,34,16,18,40,54,55,59	52,50,26,32,41,23
9.	2,3,20,21,29,32,33,25,26,34,57,59,	53,55
10.	3,9,16,17,19,21,22,27,29,33,38,40,42,54,56	59,55,53,20,37
11.	3,12,16,20,21,34,39,40,42,49,50,51,57,59	53,55,2
12.*	29,32,34,26,41,49,56,2,3,16,22,59,54	51,53,55,6,20,25,37
13.	2,3,17,21,22,26,29,32,39,42,46,45,57	51,53,59,9,16,41,34,40
14.	2,3,16,19,20,21,23,25,26,29,32,34,59,51	55,37,50,22
15.	3,9,13,20,21,23,25,29,33,39,40,41,49,56,57	51,53,54,55,22,50
16.	2,3,7,9,13,19,17,21,23,26,29,32,33,39,45,49	53,54,56,57,59
17.	2,3,12,19,20,25,26,29,32,37,39,49,54,56,57	53,55,41,33,50
18.	7,9,17,19,21,32,46,49,53,54,57,59,13	51,55,6,2,20,22,41,50
19.	32,28,45,42,7,52,54,58,59,53,3,32	57,51,2,9,20,21,41,34,49
20.*	3,9,13,29,32,39,40,42,45,54,55,57,59	2,20,25,26,34,37,41
21.*	3,8,9,13,16,19,32,29,42,54,59	2,21,22,33,41,45,26
22.*	3,9,11,18,25,27,32,39,40,41,42,49,60	53,59,2,16,22,37,50
23.*	2,3,8,21,22,29,32,34,49,54,56,57,59	36,6,20,23,37
24.	2,3,7,9,13,17,25,26,54,56,57,59	51,53,55,19,20,40
25.	3,5,16,19,21,25,42,50,53,57,59	49,34,20
26.*	2,3,26,29,39,49,54,55,59	34,41,51,53,22

* a fiúkat jelöli

4.sz. melléklet

"Énkép - énídeál"

8. B. osztály 18 fiú, 11 leány

Tan.	Énkép	Énídeál
1.*	2,3,19,26,29,32,42,49,54,59	25,33,34,37,39,41,50
2.	6,9,16,17,19,22,25,29,32,36	2,20,26,34,37,41,45,53
3.	3,6,16,19,22,25,26,32,39,45	9,20,23,33,40,42,53,55
4.	2,3,16,17,20,25,29,32,39,59	6,9,22,26,33,34,40,41
5.	3,5,16,19,21,28,29,35,40,59	2,17,20,26,34,37,49,55
6.	2,13,20,23,29,42,46,55,59	3,16,33,22,37,39,53
7.*	3,5,11,16,18,23,28,31,38,56	2,9,19,20,25,26,34,57
8.	8,6,19,26,29,49,50,51,57,60	20,21,22,25,32,33,41,59
9.*	2,3,7,19,23,29,31,36,44,55	9,16,20,21,22,33,39,59
10.	2,3,8,22,25,35,38,49,54,57	9,12,20,23,26,29,39,50
11.*	2,3,28,29,32,45,49,53,55,57	6,22,26,33,34,40,42,37
12.*	2,8,10,13,17,26,31,35,38,56	3,9,19,29,34,41,42,55
13.*	31,5,8,12,16,48,49,57,59,55	20,33,34,41,50,51
14.*	2,3,59,57,20,21,26,53,42,49	6,16,22,23,40,41,45,51
15.	2,20,23,26,33,37,39,40,41,50	54,55,59
16.*	2,3,8,54,55,32,26,38,49,51	9,16,21,22,25,29,57,59
17.*	2,3,8,12,21,23,26,28,38,54	9,16,19,20,45,53,56,57
18.*	3,6,9,16,19,29,38,40,53,55	2,20,22,23,25,37,53,59
19.	2,3,9,22,23,45,49,53,42,21	33,37,39,40,55
20.*	6,8,12,14,19,23,34,40,56,59	3,16,26,32,55
21.	3,6,16,19,21,45,49,32,57	2,9,20,23,25,34,37,53
22.*	3,7,8,12,14,32,34,42,55,59	2,6,22,29,25,33,54,41
23.*	2,3,19,21,39,41,57,32,33,40	6,9,20,23,41,49,51,25
24.	3,9,20,25,41,42,57,59,17,21	2,6,16,22,34,39,45,54
25.*	2,3,8,12,13,33,37,40,54,57	9,16,19,20,25,32,41,53
26.*	8,10,12,13,17,14,31,24,48,54	2,3,20,22,23,55,57,59
27.*	3,16,17,29,32,39,45,57,59	2,23,9,37,41,51,53
28.*	2,3,9,22,23,49,55,57,59	26,29,49,51
29.*	2,8,16,17,21,32,40,56,59	16,22,25,28,30,34,53

* fiúkat jelöli

5.sz. melléklet

"Énkép - énídeál"

8. C. osztály 18 fiú, 12 leány

Tan.	Énkép	Énídeál
1.*	2,3,13,16,21,25,26,32,34,39,40,49,51,54	9,20,23,29,53
2.*	3,6,9,19,21,23,26,29,39,40,42,45,48,54	20,34
3.*	2,3,8,9,12,13,14,17,19,21,22,26,29,32,42	16,20,23,25,34,41,50,55
4.	2,3,9,16,17,19,21,22,23,25,29,39,42,46,49	34,53,54
5.	2,3,8,9,19,21,22,29,32,34,42,46,49,54,57	20,26,33,41,53
6.	2,3,6,9,16,19,20,21,22,25,32,33,42,45,49	34,40,41,51,55,59
7.*	3,9,16,19,21,22,23,25,29,33,34,39,51,53	-
8.	2,3,9,13,19,21,25,32,34,49,50,55,57,59	20,26,41,53,54
9.	3,8,9,12,13,19,20,22,59,54,53,51,49,45,42	2,6,16,23,34,37,41,50,55
10.*	2,8,9,13,16,17,23,28,29,31,33,59,55,51,48	3,19,21,20,25,32,34,40,41,50
11.*	1,2,9,13,21,12,23,26,29,34,42,49,53,54,57	3,16,25,41,45,51
12.*	3,8,12,13,21,23,26,29,59,54,48,40,39,38	20,22,32,41,53
13.	2,13,19,22,29,32,39,49,51,53,56,57,59	3,16,20,21,33,34,41,50,54
14.*	2,3,6,9,19,21,22,25,29,32,39,40,45,50,53	20,23,34
15.	3,8,9,13,19,21,22,25,26,29,33,39,43,49,53	2,16,23,34,37,41,50
16.	3,9,13,16,21,22,26,29,32,34,39,51,52,56	2,6,20,23,33,41,42,55
17.*	3,7,8,13,23,26,29,31,38,39,43,49,54,55,59	6,20,32,33,34,37,50,51
18.	8,13,17,25,26,32,33,39,46,49,56,59	2,3,6,9,19,22,29,34,41,55
19.*	2,39,42,54	3,5,20
20.*	2,8,13,14,19,21,30,31,32,42,49,54,55,59	5,16,20,22,25,26,34,53
21.	3,7,9,12,17,24,25,26,32,38,39,44,46,56	2,19,20,22,41,34,54,57
22.	4,25,26,29,42,51,57,59	20,34,37
23.*	3,6,7,12,19,21,26,40,48,49,54,56,57,60	2,9,20,29,34
24.*	2,3,16,21,26,29,54,59	9,20,49,57
25.*	3,12,13,32,38,39,40,48,49,54,55,59	19,21,25,26,29,41,50
26.*	3,13,19,21,24,26,38,39,42,48,54,59	16,20,29,33,41,
27.*	3,16,19,21,25,33,34,40,41,45,49,51,54,55	20,23,53
28.*	2,5,16,22,26,29,45,54,59	7,25,42,57
29.*	2,3,5,16,22,25,32,45,50,54,59	20,23,26,42,57
30.	2,3,6,19,21,25,32,33,34,38,40,42,55,57,59	29,41,53

* a fiúkat jelöli

6. sz. melléklet

"Énkép - énídeál"

8. D. osztály 23 fiú, 7 leány

Tan.	Énkép	Énídeál
1.*	3,21,29,32,33,40,49,51	20,38,53
2.*	7,23,37,39,42,49,56	2,20,57
3.*	3,17,34,39,49,57,59	56,57
4.*	3,17,21,22,25,26,29,45,49,57,59	20,38
5.*	3,9,19,22,26,33,49,55,57	37,59
6.*	2,13,26,32,45,55,59	37
7.*	2,10,13,17,29,30,49,59	20,32,37
8.*	3,5,11,14,21,28,29,39,42,51,59	2,53,57
9.*	3,32,40,49,53,56,60	34,41
10.*	2,3,19,20,32,41,49,57,59	37,53
11.*	3,19,25,26,28,31,55	37,59
12.*	3,14,16,17,23,40,42	38,55
13.*	3,25,26,29,32,42,45,58,59	24,37
14.*	2,3,18,29,49,53,59,60	20,57
15.*	2,3,20,25,30,37,59	9,57
16.	3,5,16,51,52,57	54,59
17.	3,5,17,21,22,49,59	2,54
18.*	2,3,20,21,29,37,49,54,59	32,50
19.	5,30,32,43,45,60	29,33,42
20.	2,3,8,17,31,41,54,56,59	20,37,55
21.	3,5,21,22,41,53,54,59	33,34
22.	2,3,6,14,21,22,49,56	34,37,41
23.*	3,16,17,20,34,51,57,59	2,31,41
24.*	3,17,25,29,45,51,56,57,59	37,55
25.*	3,5,19,23,25,38,45,49,57,59	20,37,54
26.*	3,8,9,12,17,19,23,24,26,32,42,49,59	2,20,37
27.*	2,13,14,16,24,25,49,56,57,59	34,51,55
28.*	3,5,9,19,21,22,49,57,59	25,20,37
29.*	3,23,29,41,42,49,53,57,59	32,34,55
30.	3,16,25,39,45,49,55,59	29,41

* a fiúkat jelöli

7. sz. melléklet

Énkép - szociális kép.

	7	6	5	4	3	2	1
1. Intelligencia (okosság)	.	.	.	.	.	.	.
2. Emlékezet .	.	.	.	.	.	.	.
3. Figyelem	.	.	.	.	.	.	.
4. Pontosság az iskolai munkában	.	.	.	.	.	.	.
5. Szépség	.	.	.	.	.	.	.
6. Társakhoz való viszony	.	.	.	.	.	.	.
7. Önállóság	.	.	.	.	.	.	.
8. Őszinteség	.	.	.	.	.	.	.
9. Akaraterő	.	.	.	.	.	.	.
10. A tanárhoz való viszony	.	.	.	.	.	.	.
11. Szorgalom	.	.	.	.	.	.	.
12. Magatartás	.	.	.	.	.	.	.

8. sz. melléklet

"Énkép - szociáliskép"

8. A. osztály

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. a	6	7	5	6	5	6	6	5	6	6	5	6
1. b	5	5	6	6	6	5	6	7	3	4	7	7
2. a	7	7	7	7	6	6	7	7	4	4	4	4
2. b	6	5	6	4	5	6	6	6	6	6	6	6
3. a	7	7	7	7	6	6	7	7	4	4	4	4
3. b	5	5	4	4	4	4	5	5	4	4	4	4
4. a	6	6	5	5	6	6	4	4	4	4	4	4
4. b	5	5	7	7	4	4	4	4	4	4	4	4
5. a	5	1	7	1	4	1	6	1	7	1	7	1
5. b	6	5	6	5	6	5	6	5	6	5	6	5
6. a	5	6	6	6	7	7	7	7	7	7	7	7
6. b	7	6	7	7	5	3	4	4	4	4	4	4
7. a	6	5	4	4	4	4	4	5	5	4	5	5
7. b	6	6	5	5	5	5	6	6	5	5	5	5
8. a	6	6	5	5	5	5	6	6	7	7	7	7
8. b	6	5	2	3	4	5	5	5	4	4	5	5
9. a	6	6	6	6	6	6	6	5	7	6	3	6
9. b	4	4	7	4	4	4	6	4	7	4	7	4
10. a	6	5	7	7	5	6	5	5	4	5	6	7
10. b	4	4	7	7	6	6	5	5	4	4	7	4
11. a	3	3	4	4	6	5	5	4	3	2	4	7
11. b	5	4	5	5	3	2	4	4	3	2	6	6
12. a	6	1	7	1	5	1	6	1	1	1	5	1
12. b	7	4	7	3	6	5	6	4	7	4	7	6
13. a	4	4	6	6	6	4	5	5	6	4	6	6
13. b	6	6	6	6	5	6	6	7	4	4	7	5
14. a	5	4	5	5	4	5	5	4	6	5	7	4
14. b	5	4	5	5	4	5	5	4	6	5	7	4
Összesen	5,54	8,58	5,81	5,81	5,14	7,54	8,48	4,84	1,55	5,56	2,57	5,95
Átlag	4	6	6	6	6	6	6	4	4	6	7	6

a: a tanuló önértékelése

b: az osztályfőnök szociális képe a tanulónál

9. sz. melléklet

"Énkép - szociáliskép"

8. B. osztály

	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10		11		12	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1	4	2	7	4	5	2	3	2	6	5	3	4	5	5	7	5	6	4	4	3	4	3	4	5
2	4	3	5	4	4	4	2	2	2	2	6	6	6	6	5	5	4	4	4	5	3	4	6	6
3	5	5	5	5	4	4	5	3	7	6	6	6	5	5	6	6	4	4	5	6	3	3	6	6
4	3	4	6	6	6	4	5	5	4	3	6	7	2	3	7	7	7	5	5	6	6	6	6	6
5	2	2	4	6	3	3	2	3	3	5	2	5	2	3	7	7	3	3	7	7	2	2	7	7
6	7	6	7	7	7	5	7	6	5	5	5	5	7	7	4	5	5	5	5	5	6	4	7	7
7	3	2	4	5	3	3	3	3	1	2	5	5	2	4	4	3	6	5	7	7	3	3	3	4
8	5	5	5	4	5	5	6	6	4	4	6	5	6	6	5	5	5	3	6	6	4	5	7	7
9	5	6	4	5	4	5	6	6	3	3	3	5	5	6	3	4	5	5	4	5	4	5	5	5
10	4	3	5	4	3	2	5	3	4	3	6	6	6	7	5	5	7	6	4	3	5	3	7	4
11	7	3	6	6	3	3	5	4	5	5	7	7	5	2	6	6	7	4	3	5	4	7	4	2
12	2	2	4	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	5	3	3	3	4	3	2	3	3	3	2
13	5	3	4	5	3	3	2	2	5	4	7	6	4	4	6	5	4	2	2	5	3	2	3	3
14	6	6	4	4	5	5	1	5	6	6	5	5	7	7	6	5	6	4	5	5	5	4	4	4
15	6	6	5	5	6	6	5	5	4	5	5	5	6	7	6	6	5	5	6	6	6	7	7	7
16	5	3	4	3	3	3	3	2	3	3	6	5	4	3	4	3	3	4	4	5	3	2	5	4
17	4	3	4	4	3	4	2	2	2	3	4	6	3	4	4	4	3	2	5	5	3	3	4	4
18	3	3	3	3	2	2	3	3	4	3	3	5	3	4	3	3	3	3	4	4	3	2	5	5
19	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5	6	5	7	7	6	7	7	7	7	7	6	6	6	6
20	5	5	3	3	5	3	3	4	4	4	6	5	5	6	3	2	6	5	2	2	3	3	4	4
21	5	5	6	6	6	6	5	5	5	6	7	7	6	7	7	7	6	6	6	6	6	7	7	7
22	4	5	2	2	4	5	5	5	3	7	7	6	7	7	4	5	6	6	4	5	5	5	3	4
23	4	3	5	4	5	3	4	4	6	6	5	5	5	5	6	5	5	4	5	5	5	4	4	3
24	6	6	6	7	5	6	6	7	4	5	6	5	7	7	6	6	5	5	6	6	6	6	6	6
25	4	5	4	3	3	2	3	3	5	4	4	4	5	5	4	2	4	3	3	3	3	3	3	3
26	5	3	4	4	4	3	3	2	4	3	4	4	4	3	3	3	4	4	2	2	3	2	2	2
27	5	5	7	7	6	6	7	7	4	5	5	5	6	6	7	7	7	7	5	6	5	5	5	5
28	7	3	6	6	5	4	6	7	6	7	6	5	6	6	5	5	6	5	5	3	6	4	7	4
29	4	4	7	6	5	3	5	4	4	5	6	5	7	7	5	4	5	5	5	5	4	4	4	4
At.	4,7	4	4,9	4,7	4,3	9	4,14	14	24	4	5,25	3	5,15	3	5,14	8	5	4,6	4,6	8	4,2	4	5,14	7
O. f. min.	4		5		4		4		5		6		5		5		5		5		3		4	

a: a tanuló önértékelése

b: az osztályfőnök szociális képe a tanulónál

10. sz. melléklet

"Énkép - szociáliskép"
8. C. osztály

Tan.	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10		11		12	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1.	7	6	6	6	5	4	5	3	5	4	6	6	7	5	6	6	7	6	7	6	7	6	7	6
2.	6	5	6	5	6	5	6	5	5	4	6	4	6	6	6	6	5	4	5	4	6	5	6	5
3.	3	3	6	6	7	7	6	6	4	4	5	5	7	7	6	6	7	7	6	6	5	5	6	6
4.	5	4	5	3	6	5	6	5	5	4	6	5	5	6	6	5	5	4	7	6	5	4	6	5
5.	6	5	6	5	5	5	5	5	5	4	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5	5	5	6	6
6.	5	6	6	6	6	6	6	6	4	3	4	3	7	7	7	7	6	6	3	4	7	7	5	6
7.	6	6	6	5	5	5	7	6	4	4	6	6	7	7	6	5	7	7	7	7	6	6	6	5
8.	4	4	4	4	5	4	6	5	5	4	5	5	5	5	6	6	4	3	7	7	3	3	4	4
9.	4	4	5	3	4	4	6	5	4	1	5	5	4	4	6	6	7	6	4	4	6	6	4	4
10.	5	6	7	7	6	4	5	5	2	2	6	6	7	7	5	2	7	6	1	2	6	5	4	3
11.	3	3	6	6	4	4	3	3	5	5	1	1	6	6	4	4	5	5	6	6	6	6	6	6
12.	5	3	6	4	5	3	6	3	5	2	4	4	6	5	5	4	7	6	4	3	5	3	6	3
13.	4	5	4	5	4	4	5	5	6	6	5	5	7	6	5	6	7	4	4	4	4	4	5	4
14.	7	7	6	5	6	6	7	7	5	4	6	6	7	6	7	7	6	6	7	7	6	6	7	7
15.	6	5	6	5	6	5	5	4	5	5	7	6	5	5	6	6	7	7	5	5	5	4	6	5
16.	6	6	6	6	6	6	5	5	4	4	5	5	6	6	7	7	5	5	6	6	6	6	6	6
17.	5	3	5	3	4	3	4	2	5	4	5	4	5	4	4	4	5	4	5	3	4	3	4	3
18.	5	4	6	5	5	5	5	4	5	5	5	4	4	5	3	4	5	4	4	4	5	5	4	4
19.	6	5	7	6	7	6	7	6	7	6	7	6	7	6	5	5	7	5	7	5	7	7	6	7
20.	4	3	6	5	5	5	6	5	3	2	6	6	6	6	6	6	6	6	4	4	1	2	1	1
21.	5	4	6	6	6	6	6	6	5	4	5	3	5	6	5	4	6	5	5	4	6	5	5	5
22.	6	6	6	6	7	6	4	5	6	5	5	5	6	6	5	5	7	6	6	6	6	6	5	5
23.	6	5	2	2	3	2	7	7	6	5	5	6	6	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5
24.	7	5	7	6	7	6	5	6	7	7	7	5	7	5	7	5	7	5	3	4	3	4	4	4
25.	5	4	5	5	5	4	5	4	2	2	4	4	5	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
26.	3	3	4	5	7	7	7	7	4	3	4	4	5	5	7	7	6	5	5	4	4	3	4	3
27.	5	5	4	4	3	3	7	7	4	4	4	4	5	5	6	6	6	5	5	4	4	4	4	4
28.	5	4	5	4	6	4	5	5	6	5	7	5	6	4	7	5	7	5	3	4	3	4	3	4
29.	6	5	6	4	6	5	6	6	6	5	7	4	7	5	7	6	6	6	4	4	4	5	4	4
30.	4	4	5	5	5	5	4	4	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	6	6	6	6	7	7
Átl.	4,64	6,54	5,44	5,95	5,44	5,85	5,75	5,14	5,84	5,15	5,34	5,86	5,55	5,75	5,36	5,25	5,47	5,47	5,47	5,47	5,48	5,47	5,47	5,47
Ö.f.	3		3		3		3		5		5		4		4		4		4		4		3	

a: a tanuló önértékelése

b: az osztályfőnök szociális képe a tanulónál

11. sz. melléklet

"Énkép - szociáliskép"

8. D.osztály

1	4	5	7	6	7	2	4	6	6	6	5	5	6	5	7	6	5	5	6	6	5	4	5	5	6	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6</
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-----

a: a tanuló önértékelése

b: az osztályfőnök szociális képe a tanulónál

12.sz.melléklet

Pályaválasztási tájékoztató kérdőív

Név: _____

Osztály: _____

Apa foglalkozása: _____ Anya foglalkozása: _____

A vizsgálat időpontja: _____

Kérdőív

1. Milyen pályát szeretnél választani? _____
 - a/ Miért? _____
 - b/ Milyen iskolába kell jelentkeznek a fenti pálya megvalósításához?
(Írd be az iskola típusát, tagozatát) _____

2. Ha nem mehetnél a választott pályára, milyen más pályára szeretnél menni? (Mit fogsz megjelölni a beiskolásai papírodon a 2.helyen?)

3. Ki segített a fenti elképzelések kialakításában? _____
4. Szabadidőben melyek a kedvenc elfoglaltságaid? _____

5. Milyen pályát akartál választani, amikor fiatalabb voltál? _____

 - a/ Miért változtattad meg korábbi elképzelésedet? _____

6. Írd le azt a három kívánságodat, amelyet szeretnél megvalósítani?
 1. _____

 2. _____

 3. _____

7. Húzd alá a következő csoportok mindegyikében azt a foglalkozásmódot, amelyet a legjobban szeretsz!

a/ Munka a szabad levegőn

Munka zárt helyen

b/ Emberekkel foglalkozni

Tárgyakkal eszközökkel

Gondolatokkal foglalkozni

c/ Jönni-menni

Egyhelyben dolgozni

d/ Egyedül dolgozni

Másokkal dolgozni

e/ Azonos munkát végezni hosszabb időn keresztül

Változatos munkát végezni.

f/ Aprólékos munka

Ötletes munka

g/ Maszeknak lenni

Vállalatnál dolgozni

h/ Fizikai munka

Értelmi munka

i/ Utcai ruhában való munka

Munkaköpenyben való munka

j/ Nehéz munka

Finom munka

8. Adottságaid, tulajdonságaid közül nevezd meg azokat, amelyeket a választott pályán, szakmában fontosnak tartasz: _____

9. Tudsz-e olyan tulajdonságról, amely a pályaválasztásban problémát jelenthet? (színtévesztés, beszédhiba, szédülés stb.) _____

10. Ismered-e az általad választott pályán dolgozó ember munkáját?

Válaszolj a következő kérdésekre:

a/ Milyen anyagokkal, szerszámokkal dolgozik: _____

b/ Melyek a legfontosabb feladatai: _____

c/ Milyen környezetben dolgozik? Írd le! _____

12. Sorold fel azokat a szakmákat, amelyek az általad választott pályához a legközelebb állnak, úgynevezett rokon szakmák: _____

Forrás: Lepsényi - Rákos - Salamon, 1979.

13.sz. melléklet

Adatok az egyes osztályok pályaaorientációs
szintfelméréséből.

8. A. osztály

Tan.	Első helyen megjelölt pályaaorientáció	Második helyen megjelölt pályaaorientáció
1.	Német szakos tanár (gimnázium)	Tolmács (gimnázium)
2.*	Mechanikai műszerész (szakk.isk.)	Villanyszerelő (szakk.isk.)
3.*	Számítógép progr.(gimn.német tagozat)	Közgazdász (szakk. isk.)
4.*	Mérnök (gimnázium)	Autószerelő (szakk. isk.)
5.*	Technikus (szakközépiskola)	Villanyszerelő (szakk. isk.)
6.	Orvos (gimn.német tagozat)	Védőnő (gimnázium)
7.	Orvos (gimn.biológia tagozat)	Stewardess (gimn.német tag.)
8.*	Állatorvos (szakközépiskola)	Vadász (szakközépiskola)
9.	Idegenvezető (gimn.német tag.)	Tanár (gimnázium)
10.	Földrajz-testnev. tanár (gimn.)	Tanár (gimnázium)
11.	Orvos (gimnázium,német tagozat)	Stewardess (gimnázium)
12.*	Építésztechnikus (szakk. isk.)	Autószerelő (szakközépiskola)
13.	Tanítónő (gimnázium)	Programozó matematikus (gimn.)
14.	Jogász (gimn.,német tagozat)	Pedagógus (gimnázium)
15.	Gyermeorvos (gimn.bio-fiz.tag.)	Földrajz szakos tanár (gimn.)
16.	Nyelvszakos tanár(gimn.német tag.)	Földrajz szakos tanár (gimn.)
17.	Ápolónő (szakk. eü. tag.)	Tanár (gimnázium)
18.	Magyar szakos tanár (gimn.)	Földrajz szakos tanár (gimn.)
19.	Divattervező-manöken (gimn.)	Bolti eladó (szakk.képző)

Tan.	Első helyen megjelölt pálya-orientáció	Második helyen megjelölt pályaorientáció
20.*	Kémikus (gimnázium)	Kutató (gimnázium)
21.*	Fizikus (gimnázium)	Mérnök (gimnázium)
22.*	Mikroelektronikai pálya (gimn.mat.-fiz.tag)	Matematikus (gimn.mat.tag.)
23.*	Autószerelő (szakmunkásképző)	Autókarosszéria lakatos (szakmunk.képző)
24.	Közgazdász (szakközépiskola)	Testnevelő tanár (gimn.)
25.	Bolti eladó (szakmunkásképző)	Közgazdász (szakk.isk.)
26.*	Autó-vill.szerelő (szakmunkásképző)	Telefonszerelő (szakmunk.képző)

* Fiúkat jelöli.

A/1. táblázat

Az első helyen megjelölt szakmák, iskolák:

1. Gimnázium

A tanulók száma %-ban

Német tagozat	26,9
Általános tagozat	26,9
Fizika-matematika tagozat	3,8
Biológia tagozat	7,6
Összesen:	65,2

2. Szakközépiskola

Mechanikai műdszerész	3,8
Technikus	3,8
Állattenyésztő	3,8
Építésztechnikus	3,8
Közgazdász	3,8
Egészségügyi dolgozó	3,8
Összesen:	22,8

<u>3. Szakmunkásképző</u>	A tanulók száma %-ban
Bolti eladó	3,8
Autószerelő	3,8
Autóvillamossági szerelő	3,8
Összesen:	11,4

A második helyen jelölt szakmák, iskolák:

<u>Gimnázium</u>	A tanulók száma %-ban
Általános tagozat	53,8
Német tagozat	7,6
Matematika tagozat	3,8
Összesen:	65,2

Szakközépiskolák

Villanyszerelő	7,6
Közgazdász	7,6
Autószerelő	7,6
Vadász	3,8
Összesen:	26,6

Szakmunkásképző

Autókarosszéria lakatos	3,8
Telefonszerelő	3,8
Összesen:	7,6

Tan.	A pályaválasztás motívumai	Választott pálya
1.	Szeretem a nyelveket.	Német szakos tanár
2.*	Szívesen barkácsolok.	Mechanikai műszerész
3.*	Mert ez tetszik.	Számítógép programozó
4.*	Érdekel ez a pálya.	Mérnök
5.*	Jól lehet keresni.	Technikus
6.	Szeretnék segíteni az embereken.	Orvos
7.	Mert anyukám is az és jól ismerem ezt a pályát.	Orvos
8.*	Szeretem az állatokat.	Állatorvos
9.	Szeretek utazni.	Idegenvezető
10.	Szeretem a sportot és a földrajzot is kedvelem.	Földrajz-testnev. tanár
11.	Mert mindig szükség van mindenhol rá.	Orvos
12.*	Tetszik ez a hivatás.	Építészmérnök
13.	Nem nehéz és szeretem a gyerekeket.	Tanítónő
14.	Mert szeretek az igazságért mindent elkövetni.	Jogász
15.	Érdekes, vonz.	Gyermekorvos
16.	Szeretem a nyelveket.	Nyelv szakos tanár
17.	Mert olyan emberek közt lehetek, akik segítséget várnak.	Ápolónő
18.	Mert érdekes.	Magyar szakos tanár
19.	Ehhez van adottságom.	Divattervező-manöken
20.*	Mert a természettudomány érdekel.	Kémikus
21.*	Szeretem a fizikát.	Fizikus
22.*	Érdekel a számítástechnika.	Mikroelektronikai pálya
23.*	Sokat lehet keresni és apának ott van ismeretsége.	Autószerelő
24.	A rokonságban többen vannak ezen a pályán.	Közgazdász
25.	Nem unalmas.	Bolti eladó
26.*	Szeretek szerelgetni.	Autó villamossági szerelő

A/2. táblázat

* Jelölt fiút jelent.

Tanuló	Korábbi pályaorientáció	Jelenlegi pályaválasztási elhatározás
1.	Óvónő	Német szakos tanár
2.*	Villanyszerelő	Mechanikai műszerész
3.*	Matematikus	Számítógép programozó
4.*	Grafikus	Mérnök
5.*	Építésmérnök	Technikus
6.	Orvos	Orvos
7.	Stewardess	Orvos
8.	Állatorvos	Állatorvos
9.	Pedagógus	Idegenvezető
10.	Orvos	Földrajz-testnev. tanár
11.	Pedagógus	Orvos
12.*	Építésztechnikus	Építésztechnikus
13.	Kerámikus	Tanítónő
14.	Orvos	Jogász
15.	Ügyvéd	Gyermekegyorvos
16.	Adminisztrátor	Nyelv szakos tanár
17.	Orvos	Ápolónő
18.	Tanár	Földrajz szakos tanár
19.	Fodrász	Divattervező-manöken
20.*	Orvos	Kémikus
21.*	Mérnök	Fizikus
22.*	Pilóta	Mikroelektronikai pálya
23.*	Autószerelő	Autószerelő
24.	Fodrász	Közgazdász
25.	Bolti eladó	Bolti eladó
26.*	Autószerelő	Autó villamossági-szerelő

A/3 . táblázat

* Fiúkat jelöli

1. Korábbi pályaaorientációval teljesen megegyező pályaválasztás

6. orvos	
8. állatorvos	
12. építésztechnikus	
18. tanár	
23. autószerelő	
24. bolti eladó	23,0 %

2. Korábbi pályaaorientációhoz hasonló pályaválasztás

1. óvónő	tanár	
2. villanszerelő	mechanikai műszerész	
3. matematikus	számítógép-programozó	
4. grafikus	mérnök	
5. építészmérnök	technikus	
13. orvos	ápolónő	
18. autószerelő	autóvillamossági szerelő	26,9 %

3. Korábbi pályaaorientációtól teljesen eltérő pályaválasztás

Egyéni beszélgetés során rákérdeztem, hogy mi váltotta ki náluk a változtatást.

7. stewardess	orvos (mert ez komolyabb pálya)	
9. pedagógus	idegenvezető (kötetlenebb munkaidő)	
10. orvos	tanár (nem szeretem a biológiát)	
11. pedagógus	orvos (egyre rosszabbak a gyerekek)	
13. kerámikus	tanítónő (nincs biztos fizetés)	
14. orvos	jogász (nem bírom a vért)	
15. ügyvéd	gyermekorvos (szebb pálya)	
16. adminisztrátor	tanár (régebben gyengébben tanultam)	
19. fodrász	divattervező-manöken (adottságaimat jobban tudom érvényesíteni)	
20. orvos	kémikus (könnyebb)	
21. pilóta	mikroelektronikai pálya (rájöttem, hogy pilótának nem vagyok alkalmas)	
24. fodrász	közgazdász (sok fodrász van)	50 %

8. B. osztály

Pályaorientációs szintfelmérés

Tan.	Első helyen megjelölt pálya-orientáció	Második helyen megjelölt pálya-orientáció
1.*	Szobafestő-mázoló és tapétázó (szakmunkásképző)	karosszerialakatos (szakmunk.k.)
2.	Ügyintéző (gimnázium)	titkárnő (gimnázium)
3.	Kultúrcikk eladó (szakmunk.képző)	ruházati eladó (szakm.képző)
4.	Ruházati eladó (szakmunk.képző)	fodrász (szakmunk.képző)
5.	Ruházati eladó (szakmunk.képző)	műszaki cikkek eladója (szakm.)
6.	Keresk.hivatalnok (szakközépisk.)	kozmetikus (szakm.k.)
7.*	Géplakatos (szakmunk.képző)	magasépítési állv. (szakm.k.)
8.	Szűcs (szakmunk.képző)	fűzőkészítő (szakmunk.k.)
9.*	Élelmiszerip. gépész. (szakközépisk.)	géplakatos (szakmunk.k.)
10.	Élelmiszer eladó (szakmunk.k.)	ipari gépész (szakmunk.k.)
11.*	Kőműves (szakmunk.képző)	szobafestő-mázoló-tapétázó
12.*	Autóvill. szerelő (szakmunk.képző)	géplakatos (szakmunk.k.)
13.*	Autóvill. szerelő (szakmunk.képző)	bádogos (szakmunk.képző)
14.*	Textilgépész (szakközépisk.)	karosszerialakatos (szakmunk.k.)
15.	Kirakatrendező (szakközépisk.)	kozmetikus (szakmunkásképző)
16.*	Sütő (szakmunk.képző)	cukrász (szakmunk.képző)
17.*	baromfitenyésztő (szakmunk.képző)	cipész (szakmunk.képző)
18.*	Textilgépész (szakközépisk.)	húsfeldolgozó (szakmunkásképző)
19.	Tanár (gimnázium, kezdő német tag.)	óvónő (gimnázium)
20.*	Vadász-vadtenyésztő (szakközépisk.)	erdész (szakközépiskola)
21.	Könyvelő (szakközépiskola)	kultúrcikk eladó (szakmunk.k.)
22.*	Mozdonyvezető (szakközépisk.)	vasúti vontató -és vontatott járműszerelő (szakközépisk.)
23.*	Mozdonyvezető (szakközépiskola)	nagyvasúti vill. járműszer. (szakközépiskola)
24.	Tanár (gimnázium, kezdő angol)	orvos (gimnázium)
25.*	Karosszerialakatos (szakmunk.képző)	vízvez. és készülékszer. (szakm.)
26.*	Épületvillamossági szerelő (szakmunk.k.)	vízvez. és készülékszer. (szakm.)
27.*	Vezetékes távközl. műsz. (szakközépisk.)	közlekedésgépész (szakközépisk.)
28.*	Hegesztő (szakmunk.képző)	zöldségtermesztő (szakmunk.k.)
29.*	Nagyvasúti vill. jármű-szer. (szakmunk.k.)	épületvill. szer. (szakmunk.k.)

* A fiúkat jelöli

B/1. táblázat

Az első helyen megjelölt szakmák, iskolák

1. Gimnázium A tanulók száma %-ban

Általános tagozat (1)	3,4
Kezdő német (1)	3,4
Kezdő angol (1)	3,4
Összesen:	10,3

2. Szakközépiskola

textilgépész (2)	6,9
mozdonyvezető (2)	6,9
kereskedelmi (1)	3,4
élelmiszeripari gépszerelő (1)	3,4
kirakatrendező (1)	3,4
vadász-vadtenyésztés (1)	3,4
könyvelő (1)	3,4
vezetékes távközlési műsz.(1)	3,4
Összesen:	34,5

3. Szaktanulmányi képző

kultúrcikk eladó (1)	3,4
ruházati eladó (2)	6,9
élelmiszer eladó (1)	3,4
géplakatos (1)	3,4
szűcs (1)	3,4
kőműves (1)	3,4
sütő (1)	3,4
baromfitenyésztő (1)	3,4
karosszerialakatos (1)	3,4
épületvill.szerelő (1)	3,4
hegesztő (1)	3,4
nagyvasúti villamosjármű-szerelő (1)	3,4
autóvill.szerelő (2)	6,9
szobafestő-mázoló és tapétázó (1)	3,4
Összesen:	55,2

A második helyen jelölt szakmák, iskolák

Gimnázium

A tanulók száma %-ban

Általános tagozat (3)	10,3
Összesen:	10,3

Szakközépiskola

erdész (1)	3,4
vasúti vontató- és vontatott járműszer. (2)	6,9
közlekedésgépész (1)	3,4
Összesen:	13,8

Szaktanulmányok

karosszérialakatos (2)	6,9
ruházati eladó (1)	3,4
kultúrcikk-eladó (1)	3,4
műszaki cikkek eladója (1)	3,4
kozmetikai és vegycikk eladó (1)	3,4
fodrász (1)	3,4
magasép. ip. ács- és állványozó (1)	3,4
férfi ruha-készítő	3,4
géplakatos (2)	6,9
cipőfelsőrész-készítő (1)	3,4
szobafestő-mázoló és tapétázó (1)	3,4
bádogos (1)	3,4
kozmetikus (1)	3,4
cukrász (1)	3,4
cipész (1)	3,4
húsfeldolgozó (1)	3,4
zöldségtermesztő (1)	3,4
épületvillamossági szerelő (1)	3,4
vízvezeték - és készülékszerelő (2)	6,4
Összesen:	75,9

Tan.	A pályaválasztás motívumai	Választott pálya
1.*	Szép könnyű munka és jó végig nézni a kész lakáson.	Szobafestő-mázoló és tapétázó
2.	Tetszik és ezt szeretném csinálni.	Ügyintéző
3.	Szeretek az emberekkel foglalkozni.	Kultúrcikk eladó
4.	Édesanyám és nővérem is eladó és szeretem az embereket.	Ruházati eladó
5.	Az egészségem és a tanulmányi eredményem miatt.	Ruházati eladó
6.	Szeretek szervezni.	Kereskedelmi hivatalnok
7.*	Ez a szakma jól fizető.	Géplakatos
8.	Van jövője, szeretek varrni.	Szűcs
9.*	Szeretek szerelni és van hozzá ügyességem.	Élelmiszeripari gépszerelő
10.	Szeretnék másoknak segíteni.	Élelmiszer eladó
11.*	Azért, mert míg a földön élet van, mindig kell építkezni. Édesapám is kőműves.	Kőműves
12.*	Szeretek szerelni.	Autóvillamossági szerelő.
13.*	Van hozzá érzékem és szeretek szerelni.	Autóvillamossági szerelő.
14.*	Szeretek szerelgetni.	Textilgépész
15.	Jó ízlésem van.	Kirakatrendező.
16.*	Szeretek sütni, főzni.	Sütő
17.*	Szeretem az állatokat.	Baromfitenyésztő
18.*	Tetszik ez a pálya.	Textilgépész
19.	Szeretem a gyerekeket.	Tanár
20.*	Szeretem a természetet.	Vadász-vadtenyésztő
21.	Szerintem ez könnyű munka és a kereset elég jó.	Könyvelő
22.*	Szép tájakra juthatok el.	Mozdonyvezető
23.*	Szeretek utazni.	Mozdonyvezető
24.	A gyerekeket szeretném oktatni.	Tanár
25.*	Szeretem az autókat.	Karosszérialakatos
26.*	Szeretek szerelni.	Épületvillamossági szerelő
27.*	Kedvelek szerelgetni.	Vezetékes távközlési műszerész
28.*	A hegesztő jól keres.	Hegesztő
29.*	Engem nagyon érdekel a vasút, és szeretek szerelni.	Nagyvasúti villamosjármű-szer.

Tan.	Korábbi pályorientáció	Jelenlegi pályaválasztási el- határozás
1.*	Kisállatkereskedő	szobafestő-mázoló és tapétázó
2.	Tanár	ügyintéző
3.	Orvos	kultúrcikk eladó
4.	Rendőr	ruházati eladó
5.	Varrónő	ruházati eladó
6.	Idegenvezető	kereskedelmi hivatalnok
7.*	Katonatiszt	géplakatos
8.	Orvos	szűcs
9.*	Autóvillamossági szerelő	élelmiszeripari gépszerelő
10.	Óvónő	élelmiszer eladó
11.*	Vasutas	kőműves
12.*	Autóbuszvezető	autóvillamossági szerelő
13.*	Mozdonyvezető	autóvillamossági szerelő
14.*	Rendőr	textilgépész
15.	Óvónő	kirakatrendező
16.*	Mozdonyvezető	sütő
17.*	Szobafestő-mázoló és tapétázó	baromfitenyésztő
18.*	Autóbuszvezető	textilgépész
19.	Óvónő	tanár
20.*	Hajós	vadász-vadtenyésztő
21.	Orvos	könyvelő
22.*	Autóbuszvezető	mozdonyvezető
23.*	Mozdonyvezető	mozdonyvezető
24.	Óvónő	tanár
25.*	Rendőr	karosszérialakatos
26.*	Kőműves	épületvillamossági szerelő
27.*	Mérnök	vezetékes távközlési műszerész
28.*	Vámos	hegesztő
29.*	Pilóta	nagyvasúti villamosjármű-szerelő

B/3. táblázat

* Fiúkat jelöli.

1. Korábbi pályaaorientációval teljesen megegyező pályaválasztás

13. mozdonyvezető 3,4 %

2. Korábbi pályaaorientációhoz hasonló pályaválasztás

5. varrónő	ruházati eladó
9. autóvillamossági szerelő	élelmiszeripari gépszerelő
19. óvónő	tanár
22. autóbuszvezető	mozdonyvezető
24. óvónő	tanár
27. mérnök	vezetékes távközlési műszerész

20,7 %

3. Korábbi pályaaorientációtól teljesen eltérő pályaválasztás

1. kisállatkereskedő	szobafestő-mázoló és tapétázó (ahhoz előbb pénzt kell keresni)
2. tanár	ügyintéző (sok a rossz gyerek)
3. orvos	kultúrcikk eladó (ahhoz jobban kellett volna tanulni)
4. rendőr	ruházati eladó (nem lánynak való)
6. idegenvezető	kereskedelmi hivatalnok (keveset van a családjával)
7. katonatiszt	géplakatos (több a fizetés)
8. orvos	szűcs (nem bírom a vért, nincs meg hozzá a tehetségem)
10. óvónő	élelmiszer eladó (kevesebbet kell tanulni)
11. vasutas	kőműves (jobb a fizetés)
12. autóbuszvezető	autóvillamossági szerelő (sokat lehet keresni)
13. mozdonyvezető	autóvillamossági szerelő (többet lehetek a családommal és jobb meg- élhetést tudok biztosítani nekik)
14. rendőr	textilgépész (a rendőrnek nincsen becsülete, senki sem szereti)
15. óvónő	kirakatrendező (könnyebb foglal.)
16. mozdonyvezető	sütő (jobban illik hozzám)
17. szobafestő-mázoló és tapétázó	baromfityenyésztő (lassan mindenki egyedül fest,mázol,de enni mindig kell)

18. autóbuszvezető	textilgépész (lehet, hogy majd autóbuszvezető lesznek, de addig is kell csinálni valamit)
20. hajós	vadász-vidtenyésztő (az erdő természetvilága szebb)
21. orvos	könyvelő (egy ügyes könyvelő többet is kereshet, mint egy orvos és nem olyan nehéz)
25. rendőr	karosszérialakatos (nem szeretem az erőszakot)
26. kőműves	épületvillamossági szerelő (érdeke- sebb, könnyebb)
28. vámos	hegesztő (nem szeretek tanulni)
29. pilóta	nagyvasúti villamosjármű-szerelő (biztonságosabb)

75,9 %

8. C. osztály

Pályaorientációs szintfelmérés

Tan.	Első helyen megjelölt pálya-orientáció	Második helyen megjelölt pálya-orientáció
1.*	húsfeldolgozó (szakmunkásképző)	húsfeldolgozó (szakmunk.)
2.*	karosszérialakatos (szakmunk.képző)	központi-fűtés és csőhálózat szerelő (szakmunk.képző)
3.*	kőműves (szakmunkásképző)	bútorasztalos (szakmunk.képző)
4.	fodrász (szakmunkásképző)	húsfeldolgozó (szakmunk.képző)
5.	kultúrcikk eladó (szakmunkásképző)	ruházati eladó (szakmunk.képző)
6.	kutató biológus (gimn.előrehozott vizsgájú biológia)	lakberendező (gimn.kezdő angol)
7.*	vasúti távközlő és biztosítóberendezési műszerész (szakközépiskola)	vezetékes távközlési műszerész (szakközépiskola)
8.	titkárnő (szakiskola)	titkárnő (szakiskola)
9.	kozmetikai és vegycikk eladó (szakmunkásképző)	kultúrcikk eladó (szakmunk.)
10.*	edző (gimnázium, testnev.oszt.)	testnevelő tanár (gimnázium)
11.*	szakács (szakmunkásképző)	felszolgáló (szakmunkásképző)
12.*	bútorasztalos (szakmunkásképző)	kőműves (szakmunkásképző)
13.	manöken (gimn.kezdő német)	divattervező (gimn.kezdő angol)
14.*	elektronikai műszerész (szakközépisk.)	épületvill.szer.(szakközépisk.)
15.	kötőipari technikus (szakközépiskola)	fonóip.technikus (szakk.isk.)
16.	nyelvszakos tanár (gimn.kezdő angol)	tolmács (gimn.kezdő német)
17.*	géplakatos (szakmunkásképző)	könnyűszerk.-lakatos (szakm.)
18.	kötőipari technikus (szakközépiskola)	fonóip.technikus (szakk.)
19.*	orvos (gimn.kezdő angol)	bútorasztalos (szakmunkásképző)
20.*	közp.fűtés-és csőhálózatszerelő (szakmunkásképző)	karosszérialakatos (szakmunk.)
21.	titkárnő (szakiskola)	titkárnő (szakiskola)
22.	üzletkötő (szakközépiskola)	idegenvezető (szakközépiskola)
23.*	vasúti távközlő és biztonsítóberendezés szerelő (szakközépiskola)	bútorasztalos (szakmunkásképző)
24.*	húsfeldolgozó (szakmunkásképző)	szakács (szakmunkásképző)
25.*	kőműves (szakmunkásképző)	épületasztalos (szakmunk.)
26.*	magasépítőip.ács-és állv.(szakmunk.k.)	szűcs (szakmunkásképző)
27.*	műszergyártó (szakmunkásképző)	autóvill.szer.(szakmunkásképző)
28.*	autószerelő (szakmunkásképző)	autószerelő (szakmunkásképző)
29.*	telefon és hálózatszerelő (szakmunk.k.)	élelmiszerip.gépész (szakmunk.)
30.	nőiruha-készítő (szakmunkásképző)	könyvkötő (szakmunkásképző)

* Fiúkat jelöli

Az első helyen megjelölt szakmák, iskolák

Gimnázium

A tanulók száma %-ban

előrehozott vizsgájú osztály-bio. (1)	3,3
testnevelő osztály (1)	3,3
kezdő német (1)	3,3
kezdő angol (2)	6,6
Összesen:	16,7

Szakközépiskola

vasúti távközlő- és biztosítób.műsz.(2)	6,6
elektronikai műszerész (1)	3,3
kötőipari technikus (2)	6,6
közgazdasági (1)	3,3
Összesen:	20,0

Szaktanulmányok

húsfeldolgozó (2)	6,6
karosszerialakatos (1)	3,3
kőműves (2)	6,6
fodrász (1)	3,3
kultúrcikk eladó (1)	3,3
kozmetikai és vegyicikk eladó (1)	3,3
szakács (1)	3,3
bútorasztalos (1)	3,3
géplakatos (1)	3,3
közp.-fűtés és csőhálózatszerelő (1)	3,3
magasép.ip.ács- és állványozó (1)	3,3
műszergyártó (1)	3,3
autószerelő (1)	3,3
telefon- és hálózatszerelő (1)	3,3
nőiruha-készítő (1)	3,3
Összesen:	56,7

Szakiskola

gyors- és gépipró (2)	6,6
Összesen:	6,6

A második helyen jelölt szakmák, iskolák

<u>Gimnázium</u>	A tanulók száma %-ban
általános tantervű osztály (1)	3,3
kezdő német (1)	3,3
kezdő angol (2)	6,6
Összesen:	13,3

<u>Szakközépiskola</u>	
vezetési távközlési műszerész (1)	3,3
épületvillamossági szerelő (1)	3,3
fonóipari technikus (2)	6,6
közgazdasági (1)	3,3
Összesen:	16,7

<u>Szaktanulmányképző</u>	
húsfeldolgozó (2)	6,6
közp.-fűtés és csőhálózat szerelő (1)	3,3
bútorasztalos (3)	10,0
ruházati eladó (1)	3,3
kultúrcikk eladó (1)	3,3
felszolgáló (1)	3,3
kőműves (1)	3,3
könnyűszerkezet-lakatos (1)	3,3
karosszerialakatos (1)	3,3
szakács (1)	3,3
épületasztalos (1)	3,3
szűcs (1)	3,3
autóvillamossági szerelő (1)	3,3
autószerelő (1)	3,3
élelmiszeripari gépész (1)	3,3
könyvkötő (1)	3,3
Összesen:	63,3

<u>Szakiskola</u>	
gyors- és gépíró (2)	6,6
Összesen:	6,6

Tan.	A pályaválasztás motívumai	Választott pálya
1.*	Tetszik nekem ez a szakma.	húsfeldolgozó
2.*	A gépszerelési fakultáción megszerettem ezt a szakmát.	karosszérialakatos
3.*	Szüleim szerint pénzes szakma.	kőműves
4.	Szeretem a szép frizurákat.	fodrász
5.	Szeretek emberek között lenni.	kultúrcikk eladó
6.	Ehhez van tehetségem.	kutató biológus
7.*	Mert érdekel.	vasúti vátközlő és biztosító berendezési műszerész
8.	Szép, tiszta munka.	titkárnő
9.	Jó a kézügyességem, van hozzá tehetségem.	kozmetikai és vegyicikk ea.
10.*	Sport az életem.	edző
11.*	Szeretek főzni.	szakács
12.*	Szeretek faragni és barkácsolni.	bútorasztalos
13.	Divatszakma és tetszik a manökenek mozgása.	manöken
14.*	Sok pénzt lehet keresni.	elektronikai műszerész
15.	Szeretek anyagokkal foglalkozni.	kötőipari technikus
16.	Jó a nyelvérzékem és szeretem az idegen nyelveket.	nyelvszakos tanár
17.*	Apám is lakatos.	géplakatos
18.	Ez érdekel.	kötőipari technikus
19.*	Sokat lehet keresni.	orvos
20.*	Jól kereső szakma.	közp.fűtés és csőhál.szer.
21.	Szeretek csinosan járni és így jó titkárnő leszek!	titkárnő
22.	Sokat lehet utazni.	üzletkötő
23.*	Könnyű szakma.	vasúti távközlő és bizt. berend.szerelő
24.*	Szeretek enni, főzni és ezzel kapcsolatos dolgokkal foglalkozni.	húsfeldolgozó
25.*	Biztos szakma mert az embereknek kell lakni valahol.	kőműves
26.*	Szüleim akarják, hogy ezt válasszam.	magasép.ip.ács-állványozó
27.*	Erősebb, nehezebb munkára nem vagyok alkalmas.	műszergyártó
28.*	Apukám is autószerelő.	autószerelő
29.*	Szeretek szerelni.	telefon és hálózatszerelő
30.*	Szeretek varrni, szeretem a divatos ruhákat.	nőruha-készítő

* Fiúkat jelöli.

C/2. táblázat

Tan.	Korábbi pályorientáció	Jelenlegi pályaválasztási elhatározás
1.*	húsfeldolgozó	húsfeldolgozó
2.*	pilóta	karosszérialakatos
3.*	tengerész	kőműves
4.	óvónő	fodrász
5.	csecsemőgondozó	kultúrcikk eladó
6.	divattervező	kutató biológus
7.*	orvos	vasúti távközlő és biztosító berendezési műsz.
8.	titkárnő	titkárnő
9.	bolti eladó	kozmetikai és vegyicikk ea.
10.*	rendőr	edző
11.*	szakács	szakács
12.*	kamionvezető	bútorasztalos
13.	tanár	manöken
14.*	kamionvezető	elektronikai műszerész
15.	tanár	kötőipari technikus
16.	tanár	tanár
17.*	géplakatos	géplakatos
18.	óvónő	kötőipari technikus
19.*	úrhajós	orvos (nem reális)
20.*	szűcs	kpi-fűtés és csőhálózatsz.
21.	ruházati eladó	titkárnő
22.	színész	üzletkötő
23.*	telefonszerelő	vasúti távközlő és biztosító berendezési műsz.
24.*	szakács	húsfeldolgozó
25.*	kőműves	kőműves
26.*	színész (rossz tanuló)	magasép.ip.ács-állv.
27.*	tanár	műszergyártó
28.*	autószerelő	autószerelő
29.*	autóbuszvezető	telefon és hálózatszerelő
30.	divattervező	nőiruha-készítő

* Fiúkat jelöli.

C/3. táblázat

Korábbi pályaaorientációval teljesen megegyező pályaválasztás

1. húsfeldolgozó	
8. titkárnő	
9. bolti eladó	
11. szakács	
16. tanár	
17. géplakatos	
25. kőműves	
28. autószerelő	26,7 %

Korábbi pályaaorientációhoz hasonló pályaválasztás

23. telefonszerelő	vasúti távközlő és biztosítóberendezés szerelő
24. szakács	húsfeldolgozó
30. divattervező	nőiruha-készítő

10,0 %

Korábbi pályaaorientációtól teljesen eltérő pályaválasztás

2. pilóta	karosszérialaktos (veszélyes)
3. tengerész	kőműves (Magyarországon ebből nem lehet megélni)
4. óvónő	fodrász (többet lehet keresni)
5. csecsemőgondozó	kultúrcikk eladó (a felnőttekkel könnyebb bánni)
6. divattervező	kutató biológus (komolyabb szakma)
7. orvos	vasúti távközlő és biztosítóberendezés műszerész (ezzel is lehet sok pénzt keresni és nem olyan felelősségteljes)
10. rendőr	edző (szeretem, ha mások kedvelnek)
12. kamionvezető	bútorasztalos (rájöttem, hogy ehhez van érzékem)
13. tanár	manöken (a tanárnak nem szépnek, hanem okosnak kell lenni)
14. kamionvezető	elektronikai műszerész (kell, hogy legyen egy tisztességes szakmám)
15. tanár	kötőipari technikus (a tanárnak kevés a fizetése és sokat idegeskedik)
18. óvónő	kötőipari technikus (barátnőmmel így tovább együtt lehetünk)
19. úrhajós	orvos (egy jó orvosnak nagyon sok pénze van)
20. szűcs	központi-fűtés és csőhálózatszerelő (nehezebb, de többet lehet keresni)
21. ruházati eladó	titkárnő (mindig vonzottak a szép ruhák, jobban szeretem hordani, mint nézni ezeket.)
22. színész	üzletkötő (lassan senki nem jár színházba)
26. színész	magasép.ip.ács- és állványozó (van humorom, soha nincs lámpalázam, szeretem ha rám figyelnek, de tanulni nem szeretek)
27. tanár	műszerész (jobban kellett volna tanulni)
29. autóbuszvezető	telefon és hálózatszerelő (érdekes szakma)

63,3 %

8. D. osztály

Pályaorientációs szintfelmérés

Tan.	Első helyen megjelölt pálya-orientáció	Második helyen megjelölt pálya-orientáció
1.*	férfiruha-készítő (szakmunkásképző)	könyvkötő (szakmunkásképző)
2.*	vízvezeték és készülékszer.(szakközép.)	vízvez.és készülékszer.(szakm.)
3.*	cukrász (szakmunkásképző)	szakács (szakmunkásképző)
4.*	épületvill.szer.(szakközépisk.)	mechanikai műsz.(szakközépisk.)
5.*	geodéta (gimnázium)	autószerelő (szakközépisk.)
6.*	edző (gimnázium)	autóbuszvezető (gimnázium)
7.*	géplakatos (szakmunkásképző)	karosszérialakatos (szakmunk.)
8.*	kp-i-fűtésés csőh.szer.(szakközépisk.)	mechanikai műszerész (szakk.)
9.*	elektronikai műsz.(szakközépisk.)	mechanikai műszerész (szakk.)
10.*	vezetékes távközl.műsz.(szakközépisk.)	vasúti távközl.és bizt.ber.műsz.(szaközépisk.)
11.*	orvos (gimnázium)	biológus (gimnázium)
12.*	autószerelő (szakközépisk.)	autóvill.szer.(szakközépisk.)
13.*	műsz.cikkek eladója (szakmunkképző)	szakács (szakmunk.képző)
14.*	kaorsszérialakatos (szakmunk.képző)	gázvez.és készülékszer.(szakk.)
15.*	mechan.műsz.(szakközép.isk.)	élelmiszerip.gépész (szakk.)
16.	ápolónő (szakközépisk.)	ápolónő (szakközép.isk.)
17.	asszisztens (szakközép.isk.)	asszisztens (szakiskola)
18.*	vez.távközl.műsz.(szakközépisk.)	szakács (szakmunk.képző)
19.	számtechn.progr.(szakközépisk.)	közgazdász (szakközépisk.)
20.	kutató (gimnázium)	programozó (gimnázium)
21.	közgazdász (szakközépisk.)	idegenvez. (szakközépisk.)
22.	felszolgáló (szakmunk.képző)	nőiruha-készítő (szakmunk.)
23.*	mechanikai műsz.(szakközépisk.)	mechanikai műsz.(szakközép.)
24.*	karosszérialakatos (szakmunk.k.)	magasép.ip.ács-állv.(szakmunk.)
25.*	mechanikai műsz.(szakközépisk.)	ép.gép.szerelő (szakközépisk.)
26.*	elektr.műsz.(szakközépisk.)	élelmiszerip.gépész (szakk.)
27.*	autószerelő (szakmunkásképző)	karosszérialakatos (szakmunk.)
28.*	vez.távközl.műsz.(szakközépisk.)	szakács (szakmunkásképző)
29.*	tanár (gimnázium)	tanár (gimnázium)
30.	közgazdász (szakközépiskola)	geológus (szakközépisk.)

* Fiúkat jelöli.

D/1. táblázat

Az első helyen megjelölt szakmák, iskolák

Gimnázium

A tanulók száma %-ban

Általános tantervű osztály (5)	16,7
Összesen:	16,7

Szakközépiskola

vízvezeték és készülékszerelő (1)	3,3
épületvillamossági szerelő (1)	3,3
közp.fűtés és csőhálózatszerelő (1)	3,3
elektronikai műszerész (2)	6,6
vezetékes távközlési műszerész (3)	10,0
autószerelő (1)	3,3
mechanikai műszerész (3)	10,0
ápolónő (1)	3,3
számítástechnikai programozó (1)	3,3
közgazdász (2)	6,6
Összesen:	53,3

Szaktanácsképző

férfiruha-készítő (1)	3,3
cukrász (1)	3,3
géplakatos (1)	3,3
műsz.cikkek eladója (1)	3,3
karosszérialakatos (2)	6,6
felszolgáló (1)	3,3
autószerelő (1)	3,3
Összesen:	26,7

Szakiskola

egészségügyi (1)	3,3
Összesen:	3,3

A második helyen jelölt szakmák, iskolák

Gimnázium

A tanulók száma %-ban

Általános tantervű osztály (4)	13,3
Összesen:	13,3

Szakközépiskola

mechanikai műszerész (4)	13,3
autószerelő (1)	3,3
vasúti távközlő és bizt.ber.műsz.(1)	3,3
autóvillamossági szerelő (1)	3,3
gázvezeték és készülékszer. (1)	3,3
élelmiszeripari gépész (2)	6,6
közgazdász (1)	3,3
idegenvezető (1)	3,3
építőgépszerelő (1)	3,3
geológus (1)	3,3
Összesen: (14)	46,7

Szaktanásképző

könyvkötő (1)	3,3
vízvezeték és készülékszerelő (1)	3,3
szakács (4)	13,3
karosszerialakatos (2)	6,6
nőruha-készítő (1)	3,3
magasép.ip.ács-állványozó (1)	3,3
Összesen: (10)	33,3

Szakiskola

egészségügyi (2)	6,7
Összesen:	6,7

Tan.	A pályaválasztás motívumai	Választott pálya
1.*	Jól lehet keresni.	férfiruha-készítő
2.*	Jó megélhetési lehetőséget biztosít.	vízvez.és készülékszer.
3.*	Jó anyagi körülményeket nyújt (maszek).	cukrász
4.*	Szeretem az elektronikát.	épületvill.szerelő
5.*	Szeretem a természetet.	geodéta
6.*	Szeretek sportolni és változatos munka.	edző
7.*	Szeretem a gépeket,szeretek szerelni,jav.	géplakatos
8.*	A kereseti lehetőség jó.	közp.fűtés és csőhál.szer.
9.*	Szeretek elektronikával foglalkozni.	elektronikai műszerész
10.*	Sokat lehet keresni.	vez.távközl.műszerész
11.*	Szeretem a biológiát,az embereket, az állatokat, a természetet.	orvos
12.*	Jól lehet keresni.	autószerelő
13.*	Szeretek az emberekkel foglalkozni.	műszaki cikkek eladója
14.*	Szeretek szerelni.	karosszérialakatos
15.*	Jó a kézügyességem, apa is műszerész és jól keres.	mechanikai műszerész
16.	Szeretek az embereken segíteni.	ápolónő
17.	Örülök, ha másoknak segíthetek.	asszisztens
18.*	Sokat lehet keresni.	vez.távközl.műszerész
19.	Szívesen számítógépezek,szeretem a matematikát és tiszta munka.	szám.gépes programozó
20.	Változatos,érdekes munka.	kutató
21.	Biztos megélhetést ad.	közgazdász
22.	Sok a borra való.	felszolgáló
23.*	Anyagi előnyei vannak és a gépek is érdekelnek.	mechanikai műszerész
24.*	Úgy érzem megvan hozzá a kézügyességem.	karosszérialakatos
25.*	Ez olyan szakma,melyre mindig szükség van.	mechanikai műszerész
26.*	Érdekelnek a gépek,műszerek,kedvet érzek hozzá.	autószerelő
27.*	Érdekelnek az autók és jól lehet keresni.	autószerelő
28.*	Szeretek szerelni.	vezetékes távközl.műsz.
29.*	Nagyon szép hivatás.	tanár
30.	Keresett szakma.	közgazdász

* Fiúkat jelöli.

D/2. táblázat

Tan.	Korábbi pályaaorientáció	Jelenlegi pályaválasztási elhatározás
1.*	cukrász	férfiruha-készítő
2.*	régész	vízvezeték és készülékszerelő
3.*	autóbuszvezető	cukrász
4.*	pincér	épületvillamossági szerelő
5.*	autószerelő	geodéta
6.*	autóbuszvezető	edző
7.*	géplakatos	géplakatos
8.*	autóbuszvezető	közp.-i-fűtés és csőhálózat szer.
9.*	elektronikai műszerész	elektronikai műszerész
10.*	pilóta	vezetékes távközl.műszerész
11.*	orvos	orvos
12.*	autószerelő	autószerelő
13.*	rendőr	műszaki cikkek eladója
14.*	karosszérialakatos	karosszérialakatos
15.*	autóbuszvezető	mechanikai műszerész
16.	óvónő	ápolónő
17.	tanítónő	asszisztens
18.*	szakács	vezetékes távközlési műsz.
19.	pilóta	szám.techn.pogramozó
20.	kereskedő	kutató
21.	könyvtáros	közgazdász
22.	táncosnő	felszolgáló
23.*	erdész	mechanikai műszerész
24.*	tűzoltó	karosszérialakatos
25.*	mérnök	mechanikai műszerész
26.*	mérnök	elektronikai műszerész
27.*	autószerelő	autószerelő
28.*	autószerelő	vezetékes távközl.műszerész
29.*	tanító	tanár
30.	kozmetikus	közgazdász

* Fiúkat jelöli.

D/3. táblázat

1. Korábbi pályaaorientációval teljesen megegyező pályaválasztás

7. géplakatos	
9. elektronikai műszerész	
11. orvos	
12. autószerelő	
14. karosszérialakatos	
27. autószerelő	20,0 %

2. Korábbi pályaaorientációhoz hasonló pályaválasztás

25. mérnök	mechanikai műszerész
26. mérnök	elektronikai műszerész
29. tanító	tanár
- 10,0 %

3. Korábbi pályaaorientációtól eltérő pályaválasztás

1. cukrász	férfiruha-készítő (erre kevesebben jelentkeznek)
2. régész	vízvez.és készülékszer. (jobban lehet keresni)
3. autóbuszvez.	cukrász (nyugodtabb munka)
4. pincér	ép.vill.szer. (biztosabb szakma)
5. autószerelő	geodéta (komolyabb,tisztább munka)
6. autóbuszvezető;edző	(nagyon szeretem a sportot)
8. autóbuszvezető; központi fűtés és csőhálózatszer.	(több a fizetés)
10. pilóta	vezetékes távközl.műsz. (sokkal biztonságosabb)
13. rendőr	műsz.cikkek eladója (a rendőrt kevesen szeretik)
15. autóbuszvez.	mechanikai műszerész (többet lehet keresni)
16. óvónő	ápolónő (így többet segíthetek az embereknek)
17. tanítónő	asszisztens (sok a rossz gyerek)
18. szakács	vezetékes távközl.műsz. (könnyebb munka)
19. pilóta	számítástechn.progr.(nem lányoknak való szakma)
20. kereskedő	kutató (egyre jobb a tanulmányi eredményem kezdek bízni magamban)
21. könyvtáros	közgazdász (a könyvszeretetből nem lehet megélni)
22. táncosnő	felszolgáló (až alakom nem színpadra való)
23. erdész	mechanikai műszerész (többet lehet keresni)
24. tűzoltó	karosszérialakatos (komolyabb munka)
28. autószerelő	vezetékes távközl.műsz. (tisztább munka)
30. kozmetikus	közgazdász (biztosabb jövőt jelent)

70,0 %

VII. IRODALOMJEGYZÉK

1. Allport, G.W.: A személyiség alakulása. Gondolat Kiadó. Bp.1980.
2. Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. Tankönyvkiadó. Bp.1977.139p.
3. Bácskai Erzsébet: Különböző életkorúak önismeretének kísérletes vizsgálata verbális és nem verbális megnyilvánulásaik alapján. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged.1981. 127-137p.
4. Buda Béla: A serdülőkor szociálpszichológiája. In: Serdülőkről. /Szerk.: Havas Ottóné/. Tankönyvkiadó. Bp.1970. 63-100p.
5. Buda Béla: A család szerepe a pályairányulás kialakításában. Pályaválasztás.1980.3.sz.3-9.p.
6. Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó. Bp.1988.324p.
7. Burns R.B.: Self-concept Development and Education. Razvityije Ja-Koncepcii i. voszpitanijje. Izd. Progressz. Moszkva.1986.420p.
8. Csirszka János: Pályalélektan. Gondolat Kiadó. Bp.1966. 271p.
9. Dancs István: A család hatása a pályaorientációra. Pályaválasztás.1980.3.sz.10-14.p.
10. Duró Lajos: A pályaválasztási értékorientáció, mint pszichológiai probléma. In: Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében. Kecskemét. 1980. 6-25p.

11. Duró Lajos: A tanulók személyiségének megismerése és jellemzése. JATE Pszichológiai Tanszék.Szeged.1981. 29p.
12. Duró Lajos: A differenciált személyiségfejlesztés mint felsőoktatási nevelépszichológiai probléma. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Sectiv Paedagogica et Psychologica.31. JATE Kiadó.Szeged.1989.3-13.p.
13. Erdei Katalin: A pályára nevelés folyamatának tanulmányozása általános iskolai osztályokban. Pályaválasztás. 1980.3.sz.30-33.p.
14. Feldstein D.I.(red.): Pszichologija szovremennogo podrosztka.Izd.Pedagogika.Moszkva.1987.240p.
15. Gazsó Ferenc-Pataki Ferenc-Sántha Pál-Várhegyi György: Pályák vonzásában. Ifjúságszociológia.2.Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.Bp.1970.143.p.
16. Gegesi Kiss Pál-P.Liebermann Lucy: Személyiségzavarok gyermekkorban. Bp.1965.
17. Gyífkó Mária: Az igényszint és az önismeret pályaválasztási kérdései. In: Pályalélektani tanulmányok. /Szerk: Zakar András/.Weltare Kft.Szeged.1991.51-55.p.
18. Hankiss Ágnes: Társadalom-lélektani alapismeretek. In: Kötéltánc.Bp.1987.11-251.p.
19. Harsányi István-G.Donáth Blanka: Az értékelés és az önértékelés kérdései a neveléslélektan szemszögéből. Pedagógiai Szemle.1966.520-528.p.
20. Horváth György: Személyiség és öntevékenység.Tankönyvkiadó. Bp.1978.

21. Huteau, Michel: Az orientáció fejlődése Franciaországban. Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban. Módszertani füzetek.33.OPI.Bp.1985.41-69.p.
22. Jakabné Szilágyi Klára: Az önismeret elemzése 14-18. éves tanulók pályaválasztási elképzelésében. In: Munkára és pályára nevelés. /Szerk.: Ritoók Pálné/. Tankönyvkiadó.Bp.1974.245-274.p.
23. Jarosevszkij M.: A XX. század pszichológiája.Kossuth Kiadó.Bp.1972.409p.
24. Jekkelné Kósa Éva: Az éntudat kialakulása, az éntudás első kritikus szakasza. A TIT Pszichológiai választmányának központi kiadványa. Pszichológiai előadások.Bp.1980.24p.
25. Kelemenné Érsek Gizella-G.Péter Mária: Az osztályfőnök feladatai. In: Az iskola és a család szerepe a pályaválasztás szolgálatában. /Szerk.:G.Péter Mária/ Vas megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Szombathely.1976.
26. Kelemen László: Pedagógiai Pszichológia. Tankönyvkiadó. Bp.1981.603-610p.
27. Kiss Tihamér: Életkorok pszichológiája.Gondolat Kiadó. Bp.1969.36-64., 98-147p.
28. Kon I.Sz.: Az Én a társadalomban. Kossuth Kiadó.Bp. 1969.292p.
29. Kon I.Sz.:Énünk nyomában. A személyiség és éntudata. Kossuth Kiadó. 1989.353.p.
30. Kovács József: A 10-14 éves korú gyermekek önismeretének fejlődése pedagógiai nézőpontból.Kandidátusi Értekezés. Kézirat.Szombathely.1990.

31. Kürti Istvánné-Marton Pálné: A családi nevelés és a tanulók önismeretének szerepe a továbbtanulási szándék kialakulásában. Pedagógiai Szemle.1990.9.sz.861-865p.
32. Leontyev A.N.: Tevékenység, tudat, személyiség. Gondolat-Kossuth Kiadó.Bp.1979.341.p.
33. Lepsényi Imre-Rákos László-Salamon Sándor: Pályaválasztási munkafüzet 7-8.osztályosok részére. Zala megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet.Zalaegerszeg.1979.
34. McCandless, B.R.: Az énkép és kialakulása. Pedagógiai szociálpszichológia /Szerk.:Pataki Ferenc/ Gondolat Kiadó.Bp.1976.145-176.p.
35. Mead G.H.: A pszichikum, az én és a társadalom. Társadalomtudományi Könyvtár. Gondolat.Bp.1973.355p.
36. Merlin V.Sz.: Szisztymnűj podhod k ontogenezu integralnoj individualnosztyi. In: Pszichologija formirovanyija i razovityija licsnosztyi. /Red.: Anciferova L.I./. Izd. Nauka.Moszkva.1981.87-105p.
37. Mérei Ferenc: Az önismereti érzékenység a serdülőkor kezdetén. In: Társ és csoport. Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből. Sajtóalá rendezte: Serő Zsuzsa és Fischer Eszter. Akadémiai Kiadó.Bp. 1989.218-243p.
38. Mohás Livia: Gimnazisták énképe önjellemzéseikben. Akadémiai Kiadó.Bp.1978.65p.
39. Nemzeti Alaptanterv. A kötelező iskolázás közös alapkövetelményei. Művelődési és Közoktatási Minisztérium. Bp.1992.243p.
40. Peck David-Whitlow,David: Személyiségelméletek. Gondolat Kiadó.1983.175p.

41. Radnai Béla: Tanulmányok a pályaválasztás és a felnőttoktatás lélektanából. Táncsics Könyvkiadó.Bp.1980. 179p.
42. Rajnai Nadinka: Az önismeret fejlesztésének lehetőségei a pályairányítás folyamatában. Pályaválasztás. 1980.3.sz.25-29.p.
43. Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia.Gondolat Kiadó.Bp.1984.263.p.
44. Ritoók Pálné: A pályaválasztás. A pályairányítás és a pályaválasztás iskolai előkészítése. In: Neveléslélektani vizsgálatok. Szerk.: Kósáné Ormai Vera-Porkolábné Balogh Katalin-Ritoók Pálné.Tankönyvkiadó. Bp.1984.497-587p.
45. Ritoók Pálné: Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Korszerű nevelés. Tankönyvkiadó.Bp.1986.192p.
46. Rókusfalvy Pál: A pályaválasztó tanulók önismerete. Pedagógiai Szemle. 1966.4.sz.305-318p.
47. Rókusfalvy Pál: Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó. Bp.1969.279p.
48. Rókusfalvy Pál: Pszichológia testnevelőknek és edzőknek.Sport Kiadó. Bp.1986.226p.
49. Rókusfalvy Pál: Pályaválasztás előkészítése. Egységes jegyzet. Kézirat. Tankönyvkiadó.Bp.1982.218p.
50. Rubinstein, Sz.L.: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó.1964.I-II.1103p.
51. Sarlós Katalin: Gondolatok a pályaválasztási tanácsadásról. Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban. Módszertani füzetek.33.OPI.Bp.1985.5-40.p.

52. Szilágyi Klára-Völgyesy Pál: A pályaválasztási döntés-előkészítés pszichológiai és pedagógiai lehetőségei. Felsőoktatási Kutatóközpont.Bp.1979.163.p.
53. Timár János: Továbbtanulás és elhelyezkedés. Tankönyvkiadó. Bp.1967.5-10p.
54. Völgyesy Pál: A pályaválasztási döntés előkészítése. Pszichológia-Nevelőknek.Tankönyvkiadó.Bp.1976.128.p.
55. Völgyesy Pál: A személyiség szerepe a pályaválasztásban. In: Tanulmányok az iskolai pályaválasztási felelősök munkájáról. OPTI Budapest.1978.47-64.p.
56. Zakar András: A pályaaorientáció személyiségformáló szerepe. Művelődésügyünk. 27.Bács-Kiskun Megyei Tanács Művelődési Osztálya. Kecskemét.1978.73-79.p.
57. Zakar András: A serdülő tanulók pályaaorientációjának pedagógiai pszichológiai vizsgálata. Pedagógiai Szemle.1975.2.sz. 122-130.p.